

ZORUNLU GÖÇ VE ETKİLERİ DİYARBAKIR

**KALKINMA MERKEZİ
ARAŞTIRMASI**

KALKINMA MERKEZİ
Eğitim, Araştırma, Uygulama, Danışmanlık, Üretim ve İşletme Kooperatifi

---

ZORUNLU GÖÇ ve ETKİLERİ
DİYARBAKIR

Haziran 2006, Diyarbakır

Ekinciler Caddesi, Kristal Apartmanı, Kat:5 No:21, Ofis /DİYARBAKIR
Tel-Faks:0 412 229 18 12
e-posta: kalkinmamerkezi@yahoo.com, web sitesi: www.kalkinmamerkezi.org

İÇİNDEKİLER:

	Sayfa
Önsöz	5
Giriş	6
Araştırma Yöntemleri	8
Araştırma Alanı	12
Göç Süreci	16
Geçmiş: Köyde Yaşam	25
15 Yıl Sonra: Diyarbakır'da Yaşam	28
Köye Geri Dönüş Eğilimleri	64
Genel Değerlendirme ve Çözüm Önerileri	70
Ekler:	
Ek 1. Anket soru formu	78
Ek 2. Bir anketörün izlenimleri	93
Ek 3. Derinlemesine görüşme ve odak grup toplantıları rehber soru formu	99
Ek 4. Mahalle genel bilgi formu	102
Ek 5. Anket yapılan kişilerin kadınlar, aileleri, yaşadıkları mahalle ve köye dönüş ile ilgili dile getirdikleri sorunlar ve çözüm önerileri	103

Önsöz

Kalkınma Merkezi, kalkınmaya en fazla ihtiyacı olan kırsal ve kentsel alanlarda araştırmalar yapmak, projeler geliştirmek ve uygulamak, saha koşullarında gerçekçi ve tekrarlanabilen modeller üretmek ve bu yolla toplumun tüm ilgili kesimlerinde kalıcı etkiler yapmayı amaçlayan, kâr amacı gütmeyen bir çalışma grubudur. Ekim 2004 tarihinde Diyarbakır'da kurulmuştur.

Niye zorunlu göç sürecine ilişkin bir araştırma yaptık?

Diyarbakır'da yaşanan sosyal ve iktisadi sorunların büyük ölçüde zorunlu göç süreci ile ilişkisi olduğunu düşünüyoruz. Zorunlu göç sürecinden günümüze kadar yaklaşık 15 yıl geçmesine rağmen, zorunlu göçün etkileri hâlâ varlığını sürdürmekte ve yarattığı sorunlar derinleşerek kalıcı hale gelmektedir. Bu nedenle, bu araştırmanın sonuçlarını kamuoyu ile paylaşarak bu durumu görünür kılmayı ve aynı zamanda geçikmeksizin olumlu yönde dönüştürülmesi için ilgili kesimleri sorumluluklarını yerine getirmeye çağırma amaçladık.

Araştırma ve rapor yazım sürecine Kalkınma Merkezi'nin tüm üyeleri ve gönüllüleri katılmışlardır.

Bu çalışmaya burada ismini zikredemeyeceğimiz kadar çok kişi, karşılık beklemeksizin emek ve gönül vermiştir; hepsine yanımızda oldukları ve katkıları için teşekkür ederiz.

Araştırma süresince bizlere destek olan Aziziye ve Benusen Beyaz Kelebekler Çamaşirevleri çalışanlarına, Umut Işığı Kadın Kooperatifi'ne, araştırma sırasında bizlere kapılarını açan mahalle sakinlerine ve mahalle muhtarlarına minnettarlığımızı sunarız.

Araştırmanın tasarımındaki ve istatistiki konulardaki gönüllü katkıları için ODTÜ'den Ayşe Gündüz Hoşgör'e, verilerin anlamlı tablolara dönüştürülmesindeki gönüllü katkıları için Özgür Arun'a teşekkür ederiz.

Bu araştırmanın baştan sona tüm aşamalarında gece gündüz bizlerle birlikte gönüllü olarak çalışan Boğaziçi Üniversitesi'nden Şemsa Özar'a çok çok teşekkür ederiz.

31 Mayıs 2006 tarihinde bu araştırmanın taslağını sunduğumuz çalıştay için bize salonlarını açan Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası'na, açış konuşmasını yapan Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Başkan Vekili İlhan Diken'e, yorum ve katkıları için başta TESEV'den Dilek Kurban olmak üzere tüm çalıştay katılımcılarına teşekkürlerimizi sunarız.

Bu araştırmanın Türkçe ve İngilizce basımını sağlayan UNDP Türkiye Temsilciliğine bu katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

I. Giriş

Diyarbakır, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin metropol kenti niteliğini taşıması nedeniyle, 1990'lı yıllarda zorunlu göçe tabi tutulan insanların akın ettiği önemli merkezlerden biri olmuştur. İlin nüfusu 1990-95 yılları arasında, 5 yıl gibi kısa bir sürede, ikiye katlanmıştır. Zorunlu göçle kente yerleşenlerin büyük çoğunluğu, halen kentin merkezinde ve çeperlerinde yer alan bazı mahallelerde birarada yaşamaktadırlar. Bu mahallelerde doğan bebekler, çocukluklarını aile büyüklerinden dinledikleri köy ve göç hikâyeleri, gittikleri mahalle okulları, ailelerinin geçimini sağlamak için Diyarbakır'ın sokaklarında verdikleri uğraş ve yine çalışmak için aileleriyle birlikte gittikleri pamuk ve fındık tarlaları arasında sıkışmış bir biçimde geçirmişlerdir. Son 15 yıllık süre içinde bu mahallelerde yaşamın çok da fazla değiştiğini söylemek mümkün değildir.

Biz, bu çalışmayla, köylerini terk etmek zorunda kalarak Diyarbakır'a gelmiş insanların göç öncesinden başlayarak günümüze kadar yaşadıklarını anlayabilmeyi amaçladık. Bu amaçtan hareketle ziyaret ettiğimiz mahallelerin sakinleri, bize, köy yaşantılarını, göç sırasında başlarından geçenleri ve Diyarbakır'da geçirdikleri bunca yıl süresince neler yaşadıklarını anlattılar. Bu anlatılarında, sadece geçmişi değil, içinde buldukları durumu da tahlil ettiler; gelecekte beklentilerini, hayallerini bizlerle paylaştılar. Umarız bize anlatılan bu hikâyeleri, sizlere lâyıkıyla aktarabiliriz.

Bu çalışma çerçevesinde belirli bir süreci anlamak için yola çıktırıysak da, tabii ki hedefimiz pasif bir anlama süreci ile yetinmek değil. Ancak, zorunlu göçe tabi olmuş insanların karşı karşıya kaldıkları sorunların çözümü yolunda atılacak her adımın, yaşananları kavramakla başlayacağına inanıyoruz. Bu nedenle, çalışmanın son bölümünde, ziyaret ettiğimiz mahalle sakinlerinin talep ve beklentilerinden hareketle, içlerinde buldukları durumu olumlu yönde dönüştürmeye yönelik önerilerimiz yer almaktadır. Dileğimiz bu önerilerin kamu ve yerel yönetimlerle sivil toplum kuruluşları kadar, Türkiye kamuoyunun gündemine de taşınabilmesidir.

Zorunlu göçe tabi tutulanların, devletten, en azından maddi zararlarının karşılanmasını ve köylerine geri dönebilmeleri için asgari koşulların yerine getirilmesini talep etmesi ve bu taleplerin yerine getirilmesi için yasal yollara başvurması tabii ki son derece önemlidir. Bu çerçevede, yasalar ve tazminat uygulamaları üzerine yapılan çalışmalar gerek kamuoyunu bilgilendirmek gerek zorunlu göç mağdurlarının haklarını alabilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma ise, zorunlu göçe tabi tutulanların, köye geri dönüş üzerine düşüncelerini ve hangi koşullar yaratıldığı takdirde köylerine dönmek isteyeceklerini ve bu konudaki taleplerini aktarmakla sınırlı olup, köye geri dönüşün yasal ve tazminat ödemelerine ilişkin boyutunu kapsamamaktadır.¹

---

¹ Bu tür konulara ilişkin çalışmalar için bkz. GÖÇ-DER, "Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun Tasarısı'na İlişkin Görüş ve Önerilerimiz", www.gocder.net, 2004; TESEV Türkiye'de Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Tespitler ve Çözüm Önerileri, www.tesev.org, 2005.

Giriş bölümünü takiben, bölüm II'de, çalışmada kullanılan araştırma yöntemleri açıklanmakta,

bölüm III'te de çalışmanın yürütüldüğü 5 mahallenin genel durumuyla ilgili bilgi verilmektedir. Bölüm IV, göçe neden olan olaylardan başlayarak tüm göç sürecini anlatmaktadır. Bölüm V, zorunlu göçe tabi olan ailelerin Diyarbakır'daki yaşam biçimlerini daha iyi anlayabilmek ve geçmiş yaşamlarıyla kıyaslandığında farklılıkları gösterebilmek amacıyla göç öncesi köydeki yaşam ile ilgili bilgi vermektedir. Bölüm VI'da, zorunlu göç sürecinden yaklaşık 15 yıl sonra Diyarbakır'daki yaşamın değişik yanlarına bakılmaktadır. Araştırma alanımızı oluşturan mahallelerde; mahallelerin ve evlerin genel durumundan başlayıp insanların birbirleriyle olan ilişkilerine, eğitim ve sağlık sorunlarına, gelir durumlarına, yaptıkları işlere, kamu ve yerel yönetimlerden aldıkları destek ve hizmetlere ve kültürel haklar konusu üzerine görüşlerine kadar birçok konu üzerinde durulmaktadır. Bölüm VII, köye geri dönüş konusuna ayrılmıştır. Bu bölümde, geriye dönüşün koşulları ve aile fertlerinin köye dönmekle ilgili eğilimleri yansıtılmaktadır. Son bölümde ise ziyaret ettiğimiz mahallelerde görüşme yaptığımız kişilerin yaşadıkları sorunlar, gelecekle ilgili beklentileri ve talepleri ile kendi birikim ve gözlemlerimizden hareketle, söz konusu mahallelerde yaşayan insanların hayatını bir ölçüde de olsa iyileştirmek için sunduğumuz öneriler bulunmaktadır.

II. Araştırma Yöntemleri

Bu çalışmada aşağıda sıralanan 5 farklı yöntem bir arada kullanılmaktadır:

1. Anket çalışması:

Anket çalışması, bir anket formu² eşliğinde 5 mahallede toplam 400 haneye uygulanmıştır.

Araştırmada Çok Aşamalı Tabakalı Olasılık Örneklem seçim yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini, Aziziye, Gürdoğan, Benusen, Fatihpaşa ve Savaş mahalleleri olmak üzere beş mahalle (küme) temsil etmektedir. Bunlar, nüfus artış oranı yüksek olan en yoksul mahallelerdir. Mahallelerde yaşayan toplam nüfus 42 928'dir (Tablo 1). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2003 sonuçlarına göre, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ortalama doğurganlık oranı 3.65'dir. Bir hanede ortalama çocuk sayısının 4 olduğu ve araştırma hedef grubunun en yoksul kesimi oluşturduğunu varsayarak, ortalama hane büyüklüğü 7 olarak hesaplamalara yansıtılmıştır (bkz. sütun C). Ortalama 6 132 hane bulunan mahallelerin yüzde dağılımı ise (D) sütununda verilmektedir. 6 132 hanenin binde 5'lik kesimini temsil edecek toplam hane sayısı 307 olmasına rağmen, anket çalışması bu sayının üstüne çıkılarak toplam 400 hane ile yapılmıştır. Tabakalı Örneklem Seçim tekniği kullanılarak Aziziye mahallesinde 48, Gürdoğan mahallesinde 104, Benusen mahallesinde 92, Fatihpaşa mahallesinde 116 ve Savaş mahallesinde 40 anket uygulanmıştır. Rastgele Örneklem Yöntemi kullanılarak 3 ve 3'ün katları olan hane kapı numaraları (örneğin 3; 6; 9; gibi) saha araştırmasına dahil edilmiştir.

Tablo 1. Örneklem seçimi

(A) Mahalleler	(B) Toplam nüfus 2003* (N)	(C) Ortalama hane sayısı (N/7)	(D) Toplam hanehalkı sayısı içindeki payı (%)	(E) Örnekleme dahil edilen hane sayısı
<i>Fatihpaşa</i>	12 575	1 796	29	116
<i>Gürdoğan</i>	11 243	1 606	26	104
<i>Aziziye</i>	5 000	714	12	48
<i>Savaş</i>	4 110	587	10	40
<i>Benusen</i>	10 000	1 429	23	92
Toplam	42 928	6 132	100	400

*Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi nüfus çalışmalarından alınmıştır.

²Anket soru formu için bkz. Ek 1.

Anket çalışması 8 günde, 12 kadın anketör tarafından gerçekleştirilmiştir. Anket uygulamasından önce, 12 anketöre bir gün boyunca eğitim verilmiştir. Anketörler anket uygulama konusunda deneyimli olan bir ekipten oluşturulmuştur. Anket formundaki sorular bir ön çalışma yapılarak günlük konuşma diline uygun hale getirilmiştir. Anket çalışması sırasında, anketörler, görüşmede buldukları hanelere ilişkin gözlemlerini rapor halinde saha çalışması yöneticilerine sunmuşlardır. Bu raporun yazımında zaman zaman anketör gözlemlerinden de yararlanılmıştır³.

Toplam 400 hanede gerçekleştirilen anket çalışmasında tespit edilen ortalama hane büyüklüğü 6.91 olup, anket çalışmasıyla 2 764 kişiyle ilgili bilgilere ulaşılmıştır.

Anket çalışması değerlendirmesi SPSS programıyla yapılmıştır.

2.Odak grup toplantıları:

Araştırma alanını oluşturan 5 mahallede yapılan toplam 23 odak grup toplantısına toplam 212 kişi katılmıştır. Odak grup toplantıları, insanların farklı sorun ve taleplerini ortaya çıkarmak ve mümkün olduğu kadar rahat ve herkesin katılabileceği bir tartışma ortamı oluşturmak açısından, cinsiyet ve yaş kriterleri kullanılarak, değişik gruplarla yapılmıştır. Odak grup toplantılarının sayısı ile katılımcıların nitelikleri ve sayısı aşağıda verilmektedir:

7-14 yaş, kız çocuk grubu:	2 toplantı, 26 kişi;
7-14 yaş, erkek çocuk grubu:	1 toplantı, 14 kişi;
15-23 yaş, genç kadın grubu:	2 toplantı, 16 kişi;
16-22 yaş, genç erkek grubu	5 toplantı, 37 kişi;
25-50 yaş, yetişkin kadın grubu:	6 toplantı, 65 kişi;
24-55 yaş, yetişkin erkek grubu:	7 toplantı, 54 kişi.

Toplantılar kolaylaştırıcıların eşliğinde önceden hazırlanan rehber sorular doğrultusunda gerçekleştirilmiştir⁴. Odak grup çalışmaları için mekân olarak evler, kahvehaneler ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin çamaşır evleri kullanılmıştır. Katılım anlamında zaman zaman sorunlar yaşanmış, 8-10 kişinin davet edildiği toplantılara zamanla çevreden katılım olmuş ve toplantılar 15-20 kişi ile tamamlanmıştır.

3.Derinlemesine görüşmeler:

Çalışmanın gerçekleştirildiği 5 mahallede, mahallenin sorunlarına hâkim, mahalle sakinlerini iyi tanıyan kişilerle önceden hazırlanan rehber soru formu eşliğinde bire bir derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda muhtar, öğretmen, imam, mahallede çalışmalar yapan kamu ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri ve mahallede sözü geçen kişilerle görüşülmüştür. Her mahalleden 2'şer kişi olmak üzere toplam 10 görüşme gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bir okul yöneticisi

³Anketörlerden birinin izlenimleri için bkz. Ek 2.

⁴Derinlemesine görüşme ve odak grup toplantıları rehber soru formu için bkz. Ek 3.

ile görüşülmüş; mahallelerdeki Çamaşır Evleri ve Umut Işığı Kooperatifi yöneticilerinden de bilgi alınmıştır. Bu yöntemin kullanılmasından amaçlanan odak grup toplantılarında topluluk önünde dile getirilemeyen konu ve sorunlar ile çözüm önerilerinin bir sohbet ortamında görüşmeci ile teke tek ele alınmasıdır.

4.Çalıştay:

Araştırma çalışmasının taslak raporu, 31 Mayıs 2006 tarihinde yapılan bir çalıştayda konuyla ilgili kamu, yerel ve sivil toplum kuruluşu temsilcileri, araştırma alanını oluşturan mahallelerden katılımcılar ve zorunlu göç üzerine çalışmalar yapan kişiler ile paylaşılmıştır. Bu çalıştayda, katılımcılar taslak raporu değerlendirmiş ve sunulan çözüm önerilerinin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

5.Geniş Katılımlı Toplantılar:

Çalışmanın ilk dört aşamasından (anket çalışması, odak grup toplantıları, derinlemesine görüşmeler ve çalıştay) elde edilen sonuçların mahalle sakinleri ile paylaşılması amacıyla, her mahallede geniş katılımlı toplantılar yapılacaktır. Bu toplantılarda, çalışmada yer alan sorun alanları konusundaki çözüm önerileri katılımcılarla tartışılacak, ileride yapılabilecek eylem projelerinin mahalle sakinleri ile birlikte planlanabilmesi ve uygulanabilmesi için ilk adımlar atılacaktır.

Anket çalışması, odak grup toplantıları ve derinlemesine görüşmeler Haziran-Kasım 2005 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmalara Haziran 2005'de başlanmış, ancak mahallelerde yaşayan birçok ailenin mevsimlik işçilik için il dışına gitmesi nedeniyle bir dönem ara verilmiş, Kasım 2005'te alan çalışmalarının tümü tamamlanmıştır.

Mahalle sakinleri kendilerini anadilleri ile daha rahat bir biçimde ifade ettikleri için anket çalışması, derinlemesine görüşmeler ve odak grup toplantılarının büyük çoğunluğu Kürtçe olarak gerçekleştirilmiştir.

Anket çalışması sistematik bilgi toplamak amacıyla gerçekleştirilmiş; odak grup toplantıları ve derinlemesine görüşmeler ise mahalle sakinlerinin göç hikâyelerini, günlük yaşamlarını, sorunlarını ve taleplerini kendi istedikleri biçimde dile getirdikleri ortamlar yaratmıştır.

Araştırma sırasında görüşme yaptığımız kişiler bize sık sık sorunlarını anlatacakları mercilerin yetersizliğinden söz etmişler; özellikle, sorunlarına çözüm bulma noktasında sonuç alıcı çalışmaların son derece sınırlı düzeylerde olduğunu dile getirmişlerdir. Ciddi bir umutsuzluk ve çaresizlik duygusuna yol açan bu durumun etkisi ile olsa gerek, saha çalışmasının değişik aşamaları, zaman zaman uygulanan araştırma yöntemlerinin gerektirdiği sürenin çok ötesinde, katılımcıların uzun uzadıya dertlerini ve sorunlarını anlattığı görüşmeler ve toplantılar haline dönüşmüştür.

Çalışma sonuçlarını aktardığımız bölümlerde, anket çalışması sonuçlarını yansıtan tablolar ve sayılar ile odak grup toplantılarından ve derinlemesine görüşmelerden yaptığımız alıntılar birlikte verilmektedir. Saha çalışması sırasında, görüşme yapılan kişilerin isimleri sorulmamış ve

görüşmeler kayda alınmamıştır.

Aksi belirtilmediği takdirde, metin içinde verilen tüm istatistiki bilgi, tablo ve grafikler saha araştırmasının anket sonuçlarını yansıtmaktadır. Metin içinde italik olarak verilen bölümler ise görüşme yapılan kişilerin doğrudan kendi ifadeleridir.

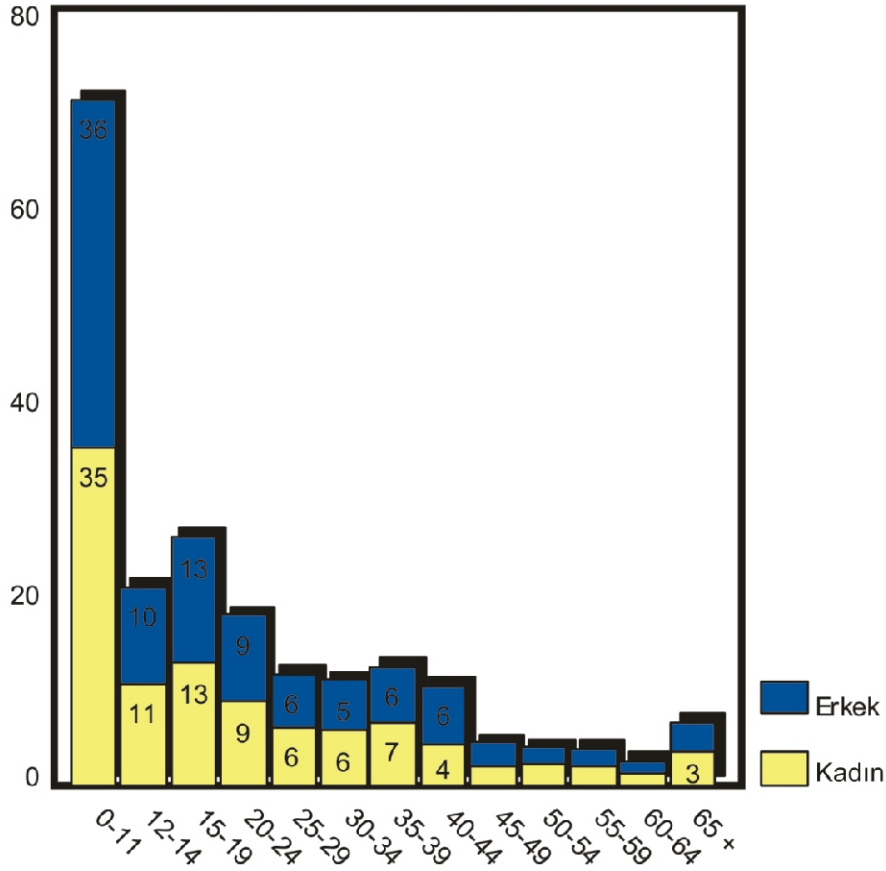
III. Araştırma Alanı

Araştırma alanını, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde yer alan, Yenişehir Belediyesi'ne bağlı Aziziye, Gürdoğan ve Benusen ile Sur Belediyesine bağlı Fatihpaşa ve Savaş mahalleleri oluşturmaktadır⁵. Bu mahallelerden, özellikle Aziziye, Gürdoğan ve Benusen'in büyük çoğunluğu, zorunlu göç nedeniyle kente gelmiş ailelerden oluşmaktadır. Bu mahallelerin diğer önemli bir özelliği de işsizliğin ve bununla bağlantılı olarak yoksulluğun en fazla yaşandığı mahalleler olmalarıdır. Tabii ki, Diyarbakır'da bu niteliklere sahip olan mahalleler bu beş yerleşim ile sınırlı değildir.

Mahallelerin Genel Durumu

Anket çalışmasının yürütüldüğü mahallelerdeki ailelerin büyük çoğunluğu çekirdek aile dediğimiz anne-baba ve çocuklardan oluşmaktadır; ortalama hane büyüklüğü 6,9 kişidir. Mahallelerde oldukça genç bir nüfus yaşamakta olup, mahalle sakinlerinin %74'ü 30 yaşın altındadır. Nüfusun %35'ini 0-11 yaş grubundaki çocuklar oluşturmaktadır (Grafik 1). Hanelerdeki ortalama yaş 21,2 dir.

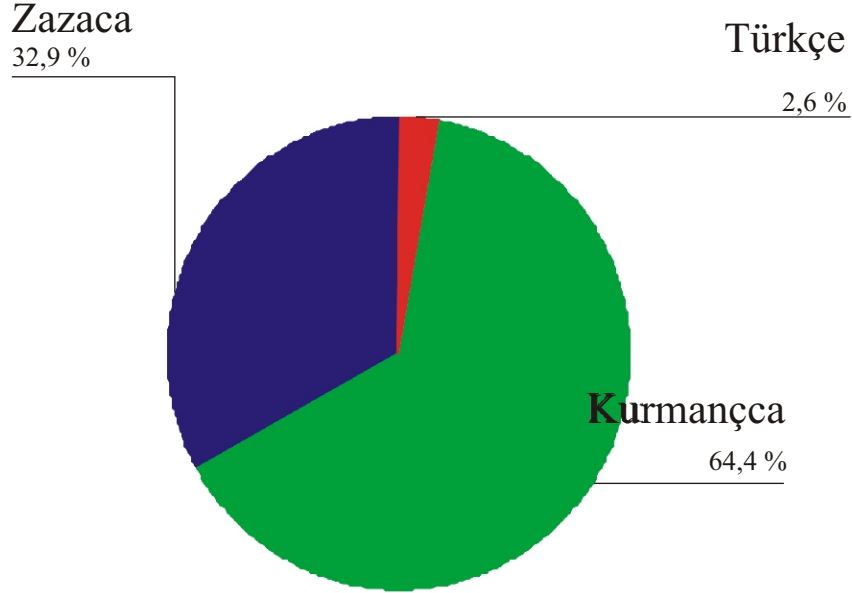
Grafik 1. Cinsiyete göre yaş durumu (%)

⁵Mahalle genel bilgi formu için bkz. Ek 4.

Görüşme yapılan mahalle sakinlerinin %97'sinin anadili Kürtçe (%64 Kurmançça, %33 Zazaca), %3'ünün ise Türkçe'dir (Grafik 2). Görüşme yaptığımız kişilerin %89'u Türkçe konuşabildiğini ifade etmiştir.

Grafik 2. Anadil durumu (%)

Diyarbakır iline göçün nedenleri arasında birinci sırayı zorunlu göç almaktadır; ikinci sırada ise ekonomik nedenler gelmektedir⁶. Derinlemesine görüşme ve odak grup toplantılarında ailelerin göç etme nedenleri irdelenmiş ve anlatılan göç öykülerinden Diyarbakır'a geçim sıkıntısı nedeniyle göç etmek zorunda kaldıklarını ifade edenlerin çoğunun, aslında köylerde geçimi zorlaştıran ve bazı durumlarda imkansız kılan nedenlerden göç ettiği anlaşılmıştır. Bu nedenlerin arka planında, büyük çoğunlukla çatışma ortamı olduğu görülmüştür. Örneğin, köylerinde temel geçim kaynağı hayvancılık olan ailelerin büyük çoğunluğu, hayvan yetiştiriciliğinde maliyetleri düşürmek için meraya dayalı hayvancılık yapmaktaydılar. Köylüler, ya çatışmalar nedeniyle ya da güvenlik güçleri tarafından yasaklandığı için uzun süre meraya çıkamamışlardır. Bu durum köylülerin en önemli geçim kaynaklarından birinin yapılabilme koşullarını ortadan kaldırdığı için şehirlere göç zorunlu hale gelmiştir.

Fatihpaşa ve Savaş

Diyarbakır'ın en eski yerleşim birimlerinden olan Fatihpaşa ve Savaş mahalleleri Sur içinde yer almaktadır. Birbirine bitişik olan bu iki mahallenin tarihi MÖ. 5000 yıllarına kadar gitmektedir. Yaklaşık 50 yıl öncesine kadar Süryaniler, Keldaniler, Yahudiler, Kürtler, Türkler ve Ermeniler bu mahallelerde birlikte yaşamaktaydılar. Eskiden kentin ileri gelenlerinin yaşadığı Suriçi mahalleleri son 30 yılda yüksek gelirli olan yeni kurulan mahallelere göç etmesiyle terk edilmeye başlanmıştır. Mahallelerde, konutlar ve sokaklar Diyarbakır bazalt taşından inşa edilmiştir. Eski evlerin bir kısmı yıkık durumdadır.

⁶Bu konu, IV Bölüm'de *Göç etme nedenleri* başlığı altında daha ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır.

Fatihpaşa ve Savaş mahalleleri son 20 yılda yaşanan göç dalgasında insanların sığındığı mekânlardan biri olmuştur. Yıkık durumdaki evler göçün en yoğun olduğu dönemlerde naylonla örtülerek konuta dönüştürülmüş, surun duvarları kullanılarak ve eski binaların üzerine kat çıkılarak mekânlar genişletilmeye çalışılmıştır. Şu anda, bu evlerin üst katları konut olarak kullanılmakta, alt katlarında ise bazı aileler hayvancılık yapmaktadır. Eski mahallelerin özelliğinden kaynaklanan dar sokaklar (kûçe) nedeniyle ulaşım zorlukla yapılabilen, belediyenin temizlik araçları, itfaiye gibi büyük araçlar mahallelere girememektedir. Fatihpaşa'nın 2003 yılı nüfusu 12 575, Savaş mahallesinin ise 4 110'dur (bkz. Tablo 1, sayfa 8).

Bu mahallelerde kamu ve yerel yönetimlere ait bir okuma odası ve bir çamaşırhane bulunmaktadır. Fatihpaşa mahallesinde Umut Işığı Kadın Kooperatifi'nin yaklaşık 64 çocuğun yararlandığı bir çocuk yuvası bulunmaktadır. Bu yuvada, aynı zamanda annelere ana-çocuk sağlığı, çocuk beslenmesi ve çocuk psikolojisi eğitimleri verilmektedir.

Mahalle sakinleri geçimlerini, inşaat işçiliği, seyyar satıcılık, hamallık, evlerde çocuk bakımı ve temizlik işleri, çek çek⁷ arabasıyla taşımacılık gibi işler yaparak ve batı kentlerine tarım ve inşaat işlerinde çalışmak üzere mevsimlik işçiliğe giderek sağlamaktadır. Bu mahalleler Diyarbakır'da suç oranının en yüksek olduğu mahalleler arasında sayılmaktadır.

Aziziye ve Gürdoğan

Aziziye ve Gürdoğan mahalleleri, Diyarbakır'ın kuzeydoğusunda Silvan yolu üzerinde, merkeze 10 km. uzaklıkta, şehrin çeperinde bulunan gecekondu türünde yerleşimlerdir. Aziziye'nin 2003 yılı nüfusu 5 000, Gürdoğan'ın ise 11 243'dür (bkz. Tablo 1, sayfa 7). TOKİ'nin (TC Başbakanlık Toplu Konut İdaresi) inşa ettiği Toplu Konutlarla yan yana olan ve birbirinin içine geçmiş durumdaki bu mahalleler, 1990'larda göçle oluşmuş yeni yerleşimlerdir. Mahalleler, tuğla ve briketten yapılmış, genelde tek katlı ve bahçeli evlerden oluşmaktadır. Altyapı sorunları olan mahallelerde, yollar toprak olup, kışın oluşan çamur büyük sorun yaratmaktadır. Mahalleler köy görünümündedir; mahalle sakinleri geçimlerini köyde yaşarken yaptıkları sebze üreticiliği, hayvancılık gibi işlerle karşılamaya çalışmaktadırlar. Bazı aileler Dicle kenarında toprak kiralayarak pamuk yetiştirmekte, bazı aileler de tezek yapıp satmaktadır. 20 kadar kadın sokak aralarında tandır imal etmektedir. Kadınlar, Toplu Konutlara ev temizliğine ve çocuk bakıcılığına gitmekte, bazı çocuklar sanayide çırak olarak çalışmaktadır.

Gürdoğan Mahallesi içinde bulunan 450 Evler 1975 Lice depremi sonrasında devlet tarafından yapılmaya başlanmış, 1988'de bu konutlara Irak'tan gelen peşmergeler yerleştirilmiştir. Peşmergelerin Irak'a geri dönmesiyle boşalan evler 1990'larda zorunlu göç sonucu gelenlere tahsis edilmiştir. Dört katlı olan binalar oldukça yıpranmış durumdadır. Binalara bitişik inşa edilen derme çatma ahırlarda hayvancılık yapılmaktadır. Altyapı sorunları olan 450 Evler'de yollar hâlâ topraktır.

Aziziye ve Gürdoğan mahallelerinde kamu ve yerel yönetimlere ait bir toplum merkezi, bir halı atölyesi ve bir çamaşırhane bulunmaktadır.

⁷Çek çek arabası, insan gücüne dayalı iki tekerlekli şehir içinde yük taşımada kullanılan basit bir araçtır.

Benusen

2003 yılı toplam nüfusu 62 942 olan Şehitlik mahallesinin büyük bir bölümünü oluşturan Benusen'in nüfusu yaklaşık 10 000'dir (bkz. Tablo 1, sayfa 7). Diyarbakır'ın güneyinde, surun hemen dışında yer alan Benusen, 1990'larda göçle birlikte çok hızlı bir büyüme göstermiştir. Gecekonduardan oluşan mahallenin yol sorunu bulunmakta, ayrıca elektrik tesisatının eski olması ve kaçak elektrik kullanımını nedeniyle elektrik de sık sık kesilmektedir.

Diyarbakır'ın kentsel dönüşüm planı çerçevesinde bu mahallelerdeki evlerin yıkılması ve evleri yıkılanlara yeni yerleşim yerleri gösterilmesi planlanmaktadır.

Benusen mahallesinde yaşayanların en önemli gelir kaynaklarından biri hayvan kesimidir. Birçok aile canlı hayvanların mahalleye taşınması, kesimi ve etlerin kasaplara dağıtımından kazandıklarıyla geçinmektedir. Benusen mahallesinde çalışan çocuk sayısı oldukça yüksektir. Mahallede belediyeye ait bir çamaşırhane ve özel bir girişim olan bir halı atölyesi bulunmaktadır. GAP idaresi tarafından Aralık 2000 tarihinde kurulan ÇATOM (Çok Amaçlı Toplum Merkezi), Şubat 2006 tarihinden itibaren faaliyetlerini Valilik'in desteğiyle Benusen'in de bağlı olduğu Şehitlik mahallesinde sürdürmektedir. Şubat 2006 tarihinde mahallede çocuklara hizmet veren Çocuklar İle Aynı Çatı Altında (ÇAÇA) adlı bir kuruluş faaliyete başlamıştır.

IV. Göç Süreci

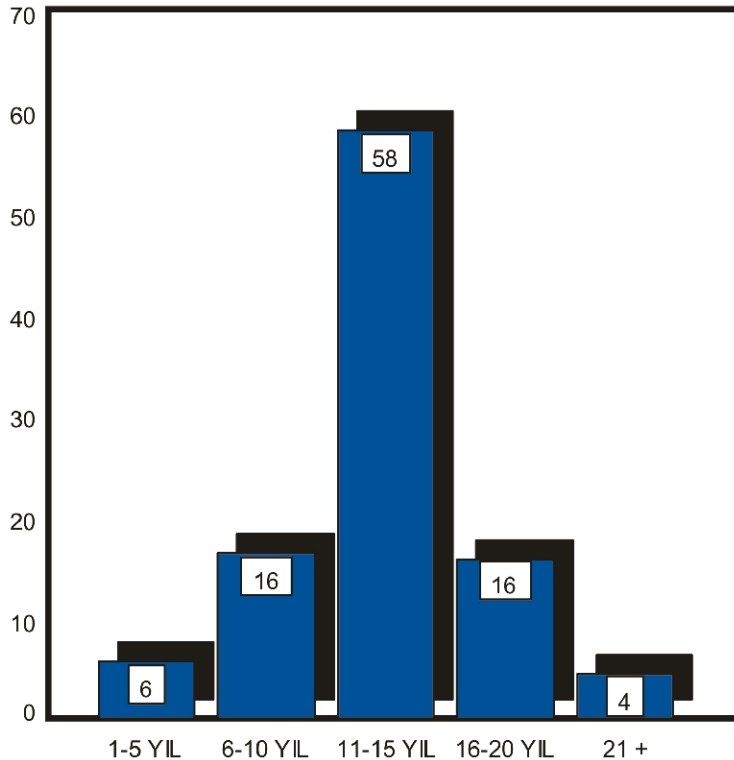
Göç etme nedenleri

1980'lerden günümüze kadar göç süreci farklı aşamalardan geçmiştir. 1990'lı yılların başına kadar olan dönemde, göç, sınırlı sayıda ailenin katıldığı ve ailelerin koşullar elverdiğince planlayarak giriştikleri bir süreçti. Bu dönemde Diyarbakır'a gelenler oldukça hazırlıklı bir göç süreci yaşamışlardır. Genellikle, önce ailenin erkeklerinden biri şehirdeki akrabaların yanına gönderilmiş, o iş bulduktan sonra ailenin göç etmesi kararı alınmıştır. Karar alındıktan sonra aileler, hayvanlarını ve bazı durumlarda arazilerini de satıp şehirde ev kiralayarak veya satın alarak bu geçişi daha kolay bir şekilde gerçekleştirmiştir. Özellikle, Fatihpaşa Mahallesi'nde zorunlu göçün yoğun olarak yaşandığı 1990'lar öncesi (30-40 yıl önce) ekonomik nedenlerle göç etmiş aileler de bulunmaktadır.

1989'dan sonra buradaki nüfus yoğunlaştı, buraya erken gelenlerin önemli kısmı durumu fark edip hayvanlarını satıp hazırlıklı olarak geldiler ama çoğu kesim eşyalarını kurtaramadan geldiler.

1990'lı yılların ilk yarısında, özellikle 1992 ve 1993 yıllarında Cizre, Bingöl, Kulp ve Lice ilçelerinde olayların ve çatışmaların yoğunlaşması ile birlikte köylerden ilçelere ve şehirlere göç hızlanmış, 1995'e kadar göç dalgalar halinde sürmüştür. Anket görüşmelerine katılan aileler Diyarbakır iline ortalama 13 yıl önce gelmişlerdir (Grafik 3). Son beş yıl içerisinde göçenlerin oranı ise sadece %6'dır.

Grafik 3. Diyarbakır'a kaç yıl önce geldiniz? (%)

Birçok aile kendi iradeleri dışında, güvenlik güçlerinin zorlaması ile yaşadıkları köyleri ve ilçeleri terk etmişler; bazı aileler ise yaşam koşullarının zorlaşması, kendilerini güvende hissetmemeleri ve gelecekle ilgili beklentilerinin gittikçe belirsizleşmesiyle birlikte, hayvanlarını yok pahasına satarak, il ve ilçe merkezlerine göç etmişlerdir. Göç sürecini başlatan nedenlerin en önemlileri aşağıda sıralanmıştır:

- Köy yakmaları,
- “Güvenlik” sorunuyla bağlantılı mecburi göç,
- Geçim sıkıntısı,
- Hayvan barınaklarının yakılması,
- Köyden uzaklığı belirli bir mesafenin dışındaki arazilerin işlenmesine izin verilmemesi,
- PKK'lilere yiyecek verildiği gerekçesiyle hayvanların mera alanlarında, yaylalarda otlatılmasına izin verilmemesi,
- Köylülerin köy dışından temin ettikleri erzakların PKK'lilere verildiği gerekçesiyle kısıtlanması ve karneye bağlanması. Özellikle kış mevsiminde yolların kapalı olması nedeniyle köy dışına sık sık erzak almaya gidilememesinin yarattığı sorunlar,
- Koruculuğun dayatılması; köylülerin koruculuğu kabul etme veya köyü terk etme dayatması ile karşı karşıya bırakılması,
- Köy korucularının uyguladığı baskı,
- Çoğu okulların kapalı olması, çocukların eğitim olanaklarının oldukça sınırlı olması,
- Seyahat güvenliğinin olmaması,
- PKK ve devlet güçleri arasında kalınması.

Ailelerin %31'i köylerinin yakılması, %31'i ise “güvenlik” nedeniyle zorunlu olarak Diyarbakır'a göç ettiklerini belirtmişlerdir (Grafik 4).

13 yıl önce köyümüz, evimiz, ahurlarımızı devlet yaktı. Yanımıza eşya almamıza fırsat verilmedi. Canımızı kurtarabildik, gelip bu mahalleye yerleştik.

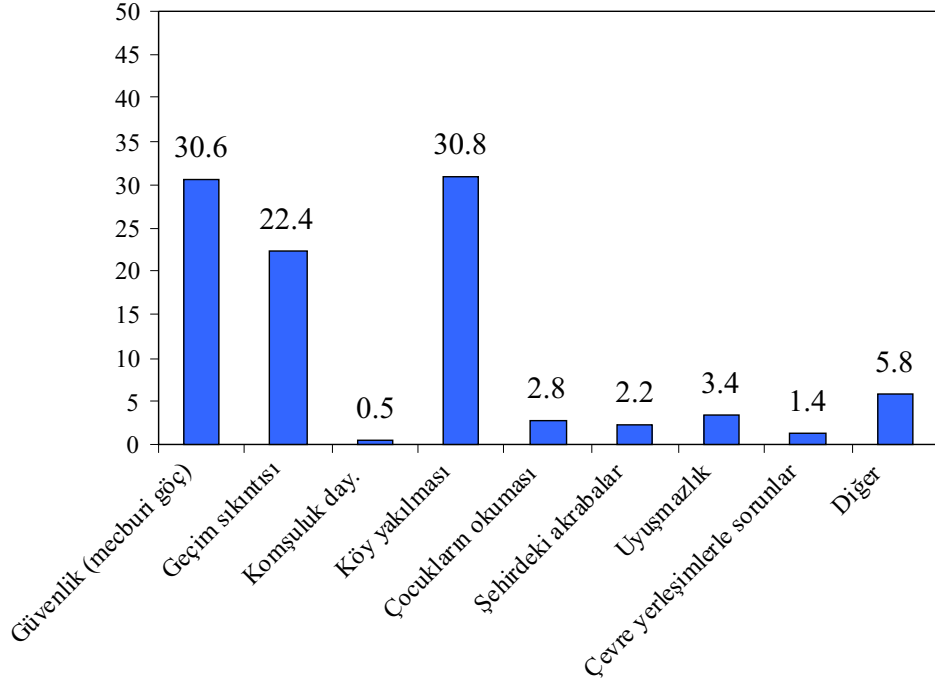
Köye askerler geldiler (1990) eşyalarımızı yaktılar, bir kısmını kurtarabildik. Biz başka köye geçtik. İkinci köyü yakmadılar. Yakılmayan köy Bingöl tarafındaki bir köydü. Bazı köylerde ise ziyaret⁸ olduğu için yakmadılar.

Köyümüz büyüktü. 350-400 ev vardı, dağlık alanda taştan evlerdi, bir tane dahi ev kalmadı.

⁸Ziyaret bu yörede yatır anlamında kullanılmaktadır.

Grafik 4. Köyden Diyarbakır'a göçün en önemli nedenleri (%)

Yaptığımız görüşmelerde katılımcılar, bazı köylerin tüm ahalisinin ya da tek tek kişilerin devlet tarafından korucu olmaya zorlandığını, koruculuğu kabul etmeyenlerin ise köylerini terk etmek zorunda bırakıldığını dile getirmişlerdir.

Askerler korucu olmamızı zorladı, kabul etmedik, bizi köyden kovdular. Korucu olanlar köyde kaldı. Korucular da çok baskı yaptı. Tarlalarımıza el koydular, ağaçlarımızı, meyve ağaçlarımızı kestiler.

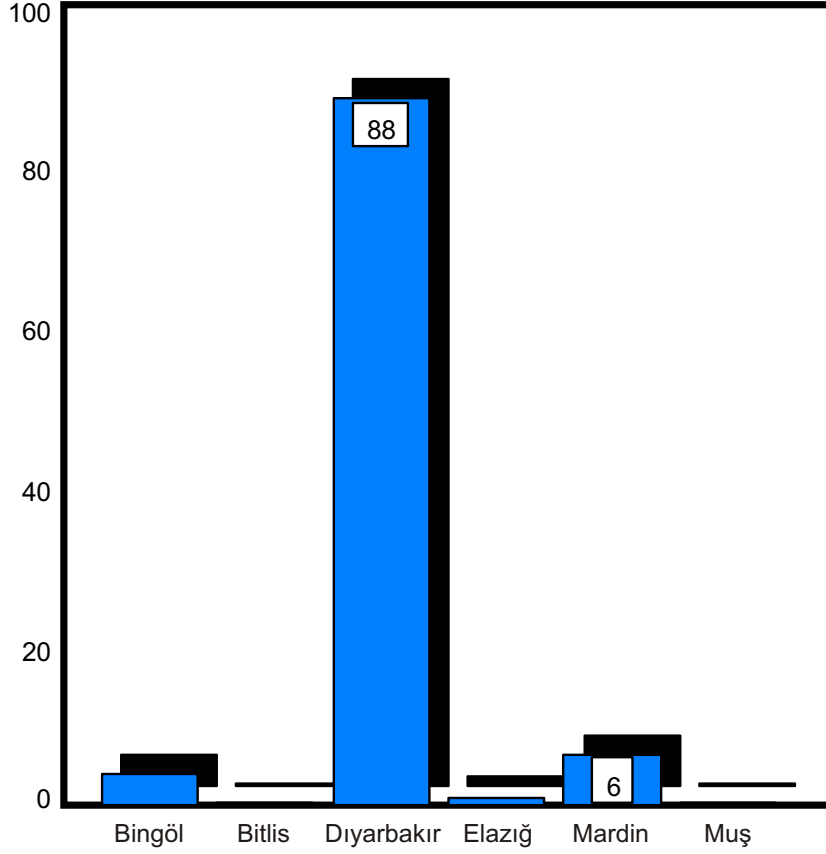
Köyde eşim koruculuk yapıyordu, gerillalarla çatıştı, eşim yaralandı. Silahı bırakmak istedi. Devlet 4 gün gözaltına aldı. İşkence yaptı, silahı bıraktığı için. Köyden kaçtık.

8-9 yıl önce göç ettik. Köyümüz, ağa köyüydü. Biz ağanın toprağını işliyorduk. Ağa köye koruculuğu getirdi. Tarım makinelerini getirdi. Bize ihtiyacı kalmadı. Korucu olmamızı dayattı, kabul etmeyince bizi koruculara kovdurttu.

Geçim sıkıntısı nedeniyle göç eden aileler ise %22 düzeyinde kalmaktadır (Grafik 4). Ekonomik nedenli göçün arka planını derinlemesine görüşme ve odak grup toplantılarında irdelediğimizde, aslında bu durumun da çoğu kez “güvenlik” sorunlarıyla bağlantılı olduğunu görmek mümkündür. Yaylalara çıkmanın ve mera alanlarının kullanımının yasaklanması, köy dışı tarlaların işlenmesindeki güçlükler, değirmen yasakları gibi üretimi engelleyen etkenler de göçün ekonomik gibi görünen ancak çatışma ortamından kaynaklanan nedenleri arasındadır. %3 oranında aile ise Diyarbakır'a çocuklarına daha iyi eğitim olanakları sağlamak için göç ettiklerini söylemiştir.

Göç edenlerin büyük kısmı (%88) Diyarbakır iline bağlı ilçe merkezi ve köyler ile merkez köylerden; geri kalanı ise Mardin, Bingöl, Elazığ, Muş ve Bitlis illerinden gelmişlerdir (Grafik 5).

Grafik 5. Diyarbakır iline nereden göç ettiniz? (%)

Köyden çıkış ve göç yolu

Göç süreçleri incelendiğinde, göç eden hanelerin önemli bir kesiminin çok zorlu koşullarda Diyarbakır'a gelebildikleri görülmektedir. Zorunlu göçe tabi olanların büyük kısmı bu süreçte büyük güçlükler yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ailelerin hemen hepsi mevcut varlıklarını yeterince değerlendirme fırsatı yakalayamadan ve yerleşilecek yerle ilgili hiçbir hazırlık

Ailelerin hemen hepsi mevcut varlıklarını yeterince değerlendirme fırsatı yakalayamadan ve yerleşilecek yerle ilgili hiçbir hazırlık Yapamadan göç etmek zorunda bırakılmıştır. Bazı aileler ürünlerini kaldıramadan tarlada bırakmış, hayvanlarını yok pahasına elden çıkartmıştır. Anket sonuçlarından elde edilen verilere göre ailelerin sadece %30'u (117 hane) tüm eşyalarını yanlarına alarak göç etmişlerdir. Eşyalarının tamamını yanına alamayan ailelerin %47'si sadece yataklarını; %12'si (34 hane) sadece ziynet eşyalarını getirebilmiştir ki bu grup en mağdur olan haneleri yansıtmaktadır.

Bazı köy boşaltmalarında ve yakılan köylerde, insanlar canlarını kurtarabilmek kaygısıyla kaçtıklarını ve güçlükle Diyarbakır iline geldiklerini belirtmişlerdir.

1990-1992 yıllarında köyümüzden göç ettirildik. Köylerimiz tamamen yakıldı. Evlerimizden eşyalarımızı almamıza izin vermediler. Hayvanlarımızı alabildik, bazı köylerde korucular hayvanlara el koydu.

Diyarbakır'ın Hazro, Lice ve Dicle ilçelerinden geldik. Askerler köyümüzü yaktı, hayvanlarımızı alıp kaçtık. İlçe merkezlerinde hayvanlarımızı çok ucuza satmak durumunda kaldık. Elde ettiğimiz paralar bir-iki ay içerisinde bitti. Kiralarımızı ödeyemedik.

Köy veya mezralarını ani olarak terk etmek zorunda kalan ailelerin büyük çoğunluğu kente gelecek araç bulmakta bile güçlük çekmişlerdir. Şehre ulaşabilmek için köyden anayola kadar olan mesafeleri toplu olarak yaya yürümek zorunda kalmışlardır. Bu aileler anayolda rastladıkları araçlar ile şehre gelebilmiştir.

Köyden sadece üstümüzdeki kıyafetlerle çıktık. Çoğumuz ayağımıza ayakkabı veya terlik giyme fırsatı bile bulamadık, çıplak ayakla ilçe merkezine kadar kaçtık. Çocuklarımıza bir ekmek alacak paramız yoktu. Akrabalardan kısmen destek aldık. Üstümüze örtecek yorganımız, altımıza serecek kilimimiz yoktu. Çoğumuz ilk kışı yere herhangi bir şey örtmeden, beton üzerinde geçirdik.

Göç eden ailelerin büyük bir kısmının köydeki taşınabilir varlıklarını (ev eşyaları, ziynet eşyaları, hayvanlarını gibi) dahi getirememeleri, şehirde maddi açıdan büyük güçlüklerle karşılaşmalarına sebep olmuştur. Eşyalarını kurtarabilenler, traktör, yük hayvanı, kamyon gibi bulabildikleri her türlü araca yükleyebildikleri kadar eşyalarını şehre taşımaya çalışmışlardır.

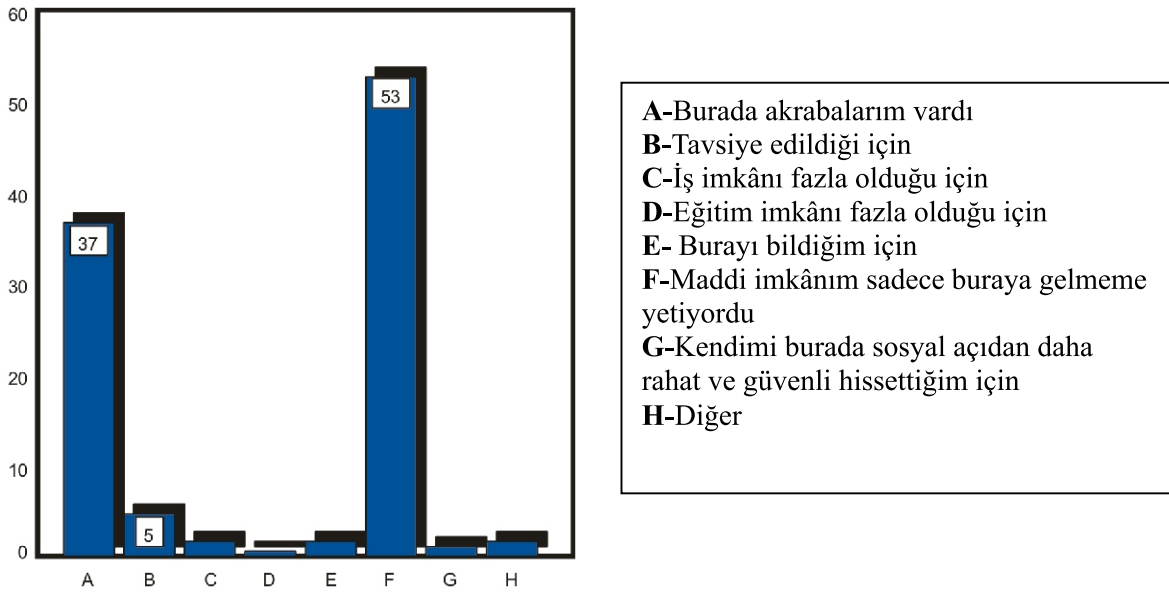
Göç edenlerin genel durumu irdelendiğinde hanelerin büyük kısmı Diyarbakır'da kendilerine önceden kalacakları bir yer temin etme zaman ve fırsatını bulamamışlardır. Diyarbakır ilinde akrabası veya tanıdıkları olan aileler göç süreci sırasında nispeten daha az sorunla karşılaşmışlardır.

Daha önceden kente yerleşen akraba ve tanıdıkları olanlar o ailelerin yanına sığınmış ve zor koşullarda da olsa onların sağladıkları olanaklardan yararlanmışlardır. Arazisini satarak göç edenlerin oranı sadece %5 dolaylarındadır. Ailelerin az bir kısmının arazisini satarak göç etmesinin en önemli nedeni, çoğu ailelerin göç sürecini geçici bir durum olarak görmeleri ve ortam düzeldiğinde tekrar köyelerine geri dönmeyi istemeleridir. İkinci bir neden ise, çatışma ortamında taşınmaz malların esas değerinin çok çok altında satılabilmesi ya da hiç satılamamasıdır. Bazı arazilerin korucular tarafından işgal edilmiş olması da satılamama nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Ailelerin %51'i göç sürecindeki masraflarını karşılayabilmek için hayvanlarını sattıklarını, %24'ü ise birikimlerini kullandıklarını belirtmişlerdir.

Diyarbakır'a varış

Köylerin belli bir zaman aralığı diliminde (özellikle Mayıs 1994 tarihinde) yoğun olarak boşaltılması nedeniyle Diyarbakır kent merkezine aşırı bir insan akını meydana gelmiştir. Bu durum bölgedeki bazı diğer iller için de (Batman, Siirt, Şırnak gibi) geçerlidir. Göçle gelenler genelde Diyarbakır'ın kenar mahallelerine yerleşmiştir. Ailelerin yarısından fazlası (%53) ekonomik durumlarının sadece bu mahallelere yerleşebilmelerine olanak tanıdığını, %37'si ise akraba ve tanıdıkları bulunduğu için bu mahalleleri tercih ettiklerini belirtmiştir (Grafik 6).

Grafik 6. Yerleşilen mahallenin tercih edilmesinin en önemli nedeni (%)

Kalacak yer arayışı içinde olanların bir kısmı, bu mahallelere daha önce göç etmiş olan hemşehri ve akrabalarını mahallelerdeki kahvehanelerde bulmaya çalışmışlardır. Kahvehaneler bir nevi haberleşme merkezi rolü oynamıştır.

Kiralar daha ucuz olduğu, bizim gibi yoksulların yaşadığı, köylerden göç edenlerin de bulunduğu bir mahalle olduğu için burayı tercih ettik.

Köydeki insanların daha önce şehre yerleşmiş olan kişileri bulmaları köy dolmuşları ve kahvehaneler aracılığıyla oldu.

Çok gariplik çektik, sıkıntı çektik, geri dönmek istedik. İlk geldiğimizde kimse bize ev vermiyordu, 2-3 ay naylon altında kaldık, nüfus kalabalıktı.

Geçimlerini bir köyden diğerine giderek düğün, bayram gibi kutlamalarda çalgı çalarak kazanan Romanlar da (Mırtıplar), köyler arasında dolaşmaları yasaklanınca, Diyarbakır'a göç etmek zorunda kalmışlardır.

İlçeleri dolaşarak, erkeklerimiz düğünlerde davul-zurna çalarak hayatımızı sürdürüyorduk. Devlet dolaşmamızı yasakladı. Gelip bu mahalleye yerleştik. Erkeklerimiz aynı işi yapmaya çalışıyor. Ancak iş az, düğünler artık salonlarda yapılıyor.

Diyarbakır iline varıldığında karşılaşılan en önemli sorun, kalacak yer konusunda olmuştur. Birçok aile akraba veya tanıdıklarının yanına sığınmıştır. Bu süreçte mahalleye daha önce yerleşmiş olan aileler, yeni göç edenlere özellikle kiralık ev temini ve bazı zaruri ihtiyaçların karşılanmasında destek olmuşlardır. Aileler evlerinden eşyalar getirerek zor durumdaki ailelerin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır.

Diyarbakır'a zorunlu göç dalgasından önce gelmiş biri, kendini can havliyle şehre atanların durumunu şöyle anlatıyor:

Diyarbakır çevresinden bölge olaylarından geldiler, göçerler gibi, çok az eşya ile geldiler. Mardin'den birkaç aile eşyasız gelip Sur dibinde oturuyorlardı, eşyaları yoktu. Mahalleli yardım edip eşya verdi. Harabe, boş bir evi temizleyip, derledik. Bu insanları yerleştirdik. Genelde göç edenler eşyasız ve perişan bir halde geliyorlardı. Bir avlulu eve 5 aile yerleşmişti. Mahalleli de yoksul olduğu için fazla destek olamıyordu.

Bazı dönemlerde bu durumda olan ailelerin çok fazla sayıda olmaları nedeniyle bu destekler yetersiz kalmış ve aileler büyük bir çaresizliğe düşmüştür.

Göçün ilk başlarında oturarak yatıp sabahlayanlar vardı.

Herkes kendisine ağlıyor, buradaki yakınlarımız bize çok destek sağlayamadılar. Buradakilerin de durumu çok iyi değildi zaten. Bir kısım durumu iyi olan yakınlar ise gelenler çok olduğu için güçleri herkese yardım etmeye yetmedi; dolayısıyla kimseye yardım etmeme gibi bir yaklaşım içerisine girdiler.

Göçün en fazla yoğunlaştığı yıllar 1991-94 yıllarıdır. Bu yıllarda özellikle kenar mahallelerde yoğun bir konut talebi olmuştur. Bu dönemlerdeki aşırı talepten dolayı gerek kiralar gerekse konut fiyatları birkaç kat artmıştır. Fatihpaşa, Savaş ve Benusen gibi mahallelerde evleri olan bazı aileler evlerini mahalle rayicine göre yüksek fiyatlara satmış ve Diyarbakır'ın daha iyi semtlerine taşınmışlardır.

Bu mahallelerde ikamet eden eski sakinler evlerini yüksek fiyata biz köyden gelenlere sattılar, şimdi bizim evlerimizin hiç değeri yoktur.

Sur içindeki evleri 2-3 kat yüksek fiyata sattılar. Köyden gelenler yüksek fiyatla almak zorunda kaldılar, göçün yoğun olduğu dönemde fırsatçılar türedi. Köylüler, yine de diğer mahallelere göre, hem evler daha ucuz olduğu için hem de burada daha rahat ettikleri için buradan ev aldılar.

Araştırmayı yaptığımız özellikle Benusen, Fatihpaşa ve Savaş mahallelerinde zaten sağlam yapılmayan konutlara bir kat daha ilave edilerek, kiralık konutlara olan aşırı talep karşılanmaya çalışılmıştır. İkinci kat çıkılan evlerin büyük kısmı, ilk katları da kolonsuz olarak inşa edildiği için, sağlamlık açısından büyük bir risk taşımaktadır.

Ailelerin, akraba ve tanıdıklarının evlerinde kalması bazen aylarca sürmüştür. Çaresizlikten iki, hatta bazen daha fazla sayıda aile bir araya gelip ortak olarak ev kiralamaya başlamışlardır. Ortak ev kiralayanlar genelde aynı köyden göç edip, yakın akraba olan ailelerden oluşmuştur.

Bu mahalleye geldiğimizde beş aile uzun süre bir evde yaşamak zorunda kaldık.

Bazı aileler ise akrabalarından destek alarak yeni oluşan veya büyüyen mahallelerde (Aziziye, Gürdoğan) gecekondular inşa etmişlerdir. Göç edenlerin Diyarbakır'ın çevresinde yer alan bu gecekonduların tercih etmelerinin önemli bir nedeni de buradaki yaşamın köy yaşamına benzerliğidir. Evler tek katlı ve bahçeli olup hayvan beslemek ve ufak çapta sebze yetiştirmek için elverişlidir.

Burada tandır yapabiliyoruz. Köydeki gibi bir yaşantı var. Çapaya gidiyorduk, pamuğa gidiyorduk, tandıra gidiyorduk. 3 ay hastalandım, idare probleminden dolayı ahırda bile yaşamaya hazırдық

Evlerin gecekondular olması, emlak ve çöp vergisinin olmaması, köy benzeri bir yaşamın olması buranın tercih edilme nedenleridir. Evler genelde iki odalı, tuvalet banyoların çoğu dışarıda, kiralar düşüktür.

Görüştüğümüz kişiler göç süreci boyunca kamu kurumlarının kendilerine herhangi bir destek sağlamadığını belirtmişlerdir. Göç sırasında insanlar ulaşım ve mal varlıklarının taşınması ile ilgili bir yardım almadığı gibi, Diyarbakır'a yerleşme sürecinde de kendi başlarına terk edilmişlerdir. Barınma yeri bulma, beslenme, sağlık hizmetleri ve çocukların eğitimi gibi konularda kamu kurumları üstlerine düşen görevleri yerine getirmemiştir. 1990'larda göçün en yoğun ve acılı yaşandığı dönemde sivil toplum kuruluşları da yok denecek kadar azdı. Mevcut olan sivil toplum kuruluşları da daha çok hukuksal alanda çalışan, insan hakları dernekleri ve barolardan oluşmaktaydı.

Kimseden destek görmedik. Zaten çevremizdeki tüm insanlar bizim durumumuzdaydı. Devlet biz yokmuşuz gibi davrandı. Çocuklarımızı koruyamadık, sokaklara düşenler oldu.

Kente uyum

Göç edenler, Diyarbakır iline yerleşimin ilk dönemlerinde kente uyum konusunda büyük sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Özellikle orta yaş ve üstü kesimlerde kent yaşamına ilişkin sorunlar daha ciddi düzeylerde yaşanmıştır. Göç edenler uzun süre sadece kendi köylüleri ve mahalle içinde tanıdıkları kişilerle ilişki kurabilmişlerdir. Aslında birçok aile için bu durumun, 10-15 yıl sonra dahi, pek fazla değişmediğini söylemek mümkündür.

Şehirlerarası yol çevresinde olan *Aziziye* ve *Gürdoğan* mahallelerine yerleşenler, Diyarbakır'a ilk geldiklerinde anayolda karşıdan karşıya geçerken çok zorlandıklarını ve 20'ye yakın insanın araba çarpması sonucu yaralandığını ve öldüğünü belirtmişlerdir.

Yaşadıkları yerdeki ya da yakın mahallelerdeki kahvehaneler erkekler için en önemli sosyal mekânlar olmuştur. Kadınların sosyal ilişkileri ise genelde ev içinde veya yakın komşu ve akrabalarla sınırlı kalmıştır.

Görüştüğümüz kişiler, kentin nispeten daha yüksek gelirlilerin yaşadığı ve çalıştığı kesimlere gidemediklerini, Ofis⁹ gibi semtleri kendilerine yabancı hissettiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum, özellikle gençlere kısıtılmışlık ve hapsolünmüşlük hissi vermektedir.

Göç eden aileler, ev dışından sağlamak zorunda oldukları ihtiyaçlarını genelde mahalle içindeki bakkallardan satın alma yoluna gitmektedir. Bunun önemli bir nedeni de mahalle bakkallarının borçla mal satmasıdır.

Genelde mahalle sakinleri sadece sağlık sorunlarının giderilmesi ve iş arayışları amacıyla mahalle dışına çıkmaktadır.

---

⁹*Ofis*, çok sayıda dükkan, banka şubesi, lokanta ve kahvenin bulunduğu, gençlerin buluşma yeri olarak kullandığı, oldukça hareketli ve günün geç saatlerine kadar canlılığını koruyan bir semttir.

V. Geçmiş: Köyde Yaşam

Bu bölümde, zorunlu göçle ilgili anlatıların kronolojik sırasını bozmak pahasına da olsa sizi geçmişe götürmenin yararlı olacağını düşündük. Zorunlu göçte tabii olmuş ailelerin bugünkü yaşam biçimini ve köylerine ilişkin duygu ve düşüncelerini daha iyi anlayabilmek için, göç etmek zorunda kalmadan önce köylerinde nasıl bir yaşam sürdürdüklerine bakmanın yararlı olacağını sanıyoruz. Unutulmaması gereken bir nokta, bu Bölüm'de anlattığımız köyler ve köydeki yaşantı biçimi, 1990'ların başına tekabül etmektedir. Günümüzde, Bölge'de bulunan boşaltılmamış köylerdeki altyapı, özellikle içme suyu, elektrik ve yol açısından, daha olumlu bir tablo çizmektedir.

Köyde yaşam

Köydeki evlerin büyük kısmı, ailelerin oturduğu iki veya üç odanın yanı sıra, odunluk ve kiler olarak kullanılan mekânlardan oluşmaktaydı. Evlerin alt katlarında ya da evlere yakın mesafelerde hayvan barınakları bulunmaktaydı. Konutların büyük çoğunluğunun tabanları toprak (%94), çok azının ise betonu (%6). Köylerdeki eğitim ve alt yapı olanaklarının oldukça yetersiz olduğu söylenebilir (Tablo 2). Ailelerin, %27'si okul, %37'si su, %35'i yol, %21'i elektrik, %60'ı da telefon ve büyük bir çoğunluğu da (%82) sağlık ocağından yoksundu. Özellikle 1990'lı yıllarda birçok okulun yakılması ve öğretmenlerin öldürülmesi ile varolan okulların önemli bir kısmı da kapatılmıştı.

Tablo 2. Göç eden ailelerin köylerindeki altyapıya ilişkin genel bilgiler

Altyapı	Altyapıdan yoksun hanelerin %'si
Okul	27
Sağlık ocağı	82
Su	37
Yol (aracın geçebileceği)	35
Elektrik	21
Telefon	60
Cami	12

Özellikle köy ve mezra gibi kırsal yerleşimlerde eğitim tek veya iki derslikli okullarda yapılmaktaydı. Birkaç sınıfın bir arada ders yaptığı bu okullarda, öğretmen eksikliği veya öğretmenlerin uzun süre köye gelmemesi gibi nedenlerden eğitim sık sık kesintiye uğramaktaydı.

Ailelerin önemli bir kısmı, köylerde ve küçük ilçelerde geleneksel yapının hakim olduğu familyalar¹⁰ halinde yaşamakta idiler. Sosyal yapının da etkisiyle, özellikle pazardan uzak olan yerleşimlerde, ihtiyaçlar sıkı bir dayanışma ilişkisi içerisinde karşılanmaktaydı. Örneğin, ihtiyaç doğduğunda bir ailenin diğerine süt, yoğurt veya sebze ve meyve gibi gıda maddelerini bedelsiz

¹⁰Familya kavramı, akrabalık ilişkisi içindeki aile grupları için kullanılmaktadır.

olarak vermesi olağandı. Aynı köy içinde yaşayan köylülerin bu tür yiyecekleri birbirlerine satmaları söz konusu değildi.

Temel geçim kaynakları

Genellikle dağlık arazide olan köylerde küçük toprak sahipliği egemendi; arazi dağılımı da nispeten dengeliydi. Köylerin önemli bir kısmında sulama imkânı bulunmadığı için üretim olarak bitkisel üretimden çok hayvancılık yapılmaktaydı.

Hayvancılık çoğu yerleşimde birincil geçim kaynağıydı. Küçükbaş hayvancılık ve sığır yetiştirilmekteydi. Gerek bitkisel, gerek hayvansal üretimin ihtiyaç fazlası pazara götürülerek üreticilerin kendileri tarafından satılmakta veya köye gelen çerçiler tarafından alınmaktaydı. Satılan ürünler genellikle tahıl, canlı hayvan ve süt ürünlerinden (özellikle peynir) oluşmaktaydı. Ailelerin büyük kısmı köylerinde ürettikleriyle yaşamlarını idame ettirebilecek ve ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir durumdaydılar.

Köyde arazisi olanlar iyi kötü geçiniyordu, aç kalma korkusu yoktu. Burada aç kalma korkumuz var. Biz kentli olamadık, köyden de olduk. Köyde hiç olmazsa tavuklarımız vardı. Burada herkes başının çaresine bakıyor. Köyde 2 koyunu olan 2 evi besleyebiliyordu.

Köylerde dağlık ve engebeli bir yapıya sahip olan tarım arazileri, küçük parçalar halinde ve sınırlıydı. Özellikle vadilerde su kaynakları kenarında yoğunlaşan bu arazilerde sebzeçilik de (domates, biber, patlıcan, soğan ve fasulye) yapılmaktaydı. Ayrıca, bu bölgelerde yetiştirilen ve pazara sunulan ceviz, ailelerin önemli bir gelir kaynağını teşkil etmekteydi. Kuru tarım olarak daha çok tahıl (buğday, arpa) tarımı yapılmaktaydı. Bunun dışında bazı yerleşimlerde bağcılık ve üzümünden elde edilen ürünler (pekmez, pestil, sucuk) önem kazanmaktaydı. Hane tüketimi için armut, elma, erik yetiştirilirdi.

Köyümüzde hububat, mercimek, sebze, meyve yetiştiriyor; hayvan besliyorduk. Kimseye muhtaç olmadan hayatımızı sürdürüyorduk. Ağaçlarımızın dalları meyveden kırılacak gibi eğiliyordu. Burada ise çocuklarımız meyveleri sadece seyredabiliyor. Yoğurt, süt, peynirimiz vardı. Şimdi bunları hiç alamıyoruz.

Aileler sadece tek bir üretimle meşgul olmayıp, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık, tahıl üretimi, sebzeçilik, meyvecilik, bağcılık, kümes hayvancılığı gibi birçok işi bir arada yapmaktaydı. Bu durum kırsal alanda yaşayan insanlar açısından hem temel gıda temininde çeşitlilik, hem de değişik dönemlerde gelir açısından devamlı bir akış anlamına gelmekteydi. Bu durum aileden hemen herkesin üretime katılımını gerektirmekteydi.

Köyde 8 çocuk bile işe yetmiyordu; kimisi çoban, kimisi tarladaydı. Ama burada bunların tamamı yük oldu. Şimdi en zor şey geçimsizlik.

Zorunlu göç dalgası başlamadan önce arazilerin artan nüfus ile birlikte bölünmesi yeni geçim kaynakları arayışını hızlandıran önemli etkenlerden biri oldu. Ailelerin bazıları kentlere göç ederken bazıları da mevsimlik işçiliğe (%16) gitmeye başladı. Mevsimlik işçilik, köyde işlerin olmadığı dönemlerde, atıl olan işgücünü değerlendirmek amacıyla ve genellikle il içi veya bölge içi yerleşimlere gidilerek yapılmaktaydı.

Köyde hayvancılık yapıyor, sebze, üzüm, hububat yetiştiriyorduk. Tavuk besliyorduk. Köy dışına mevsimlik çalışmaya gitmiyorduk. Para sıkıntısı yaşamıyorduk. Ekonomik sıkıntımız yoktu.

Köy yaşamının tüm sınırlı olanaklarına ve ekonomik güçlüklerine rağmen göç edenlerin çoğu şimdiki yaşam düzeyi ile karşılaştırıldığında, özellikle beslenme açısından köylerinde durumun daha iyi olduğunu söylemişlerdir.

Köyde tüketemeyecek kadar gıdamız vardı. Gerisini satıyorduk. Şimdi açız, işsiziz.

VI. 15 Yıl Sonra: Diyarbakır'da Yaşam

Bu bölümle birlikte göç sürecinden yaklaşık 15 yıl sonrasına geliyoruz. Bu bölümde zorunlu göçe tabi olanların yaşadıkları mahalle ve evlerin durumu, insan ilişkileri, eğitim ve sağlık sorunları, gelir durumları, yaptıkları işler ve işsizlik, kamu ve yerel yönetimlerden aldıkları destek ve hizmetler anlatılmaktadır. Bunlara ek olarak, görüşme yaptığımız kişilerin zorunlu göç öncesi köydeki yaşamları ile şu anda yaşadıkları arasındaki farklar ile ilgili duygu ve düşünceleri yansıtılmaktadır.

Mahallelerin durumu

Görüşmede bulunduğumuz ailelerin büyük çoğunluğu kente ilk gelişlerinden itibaren, şimdi oturdukları mahallelerde yaşamaktadır. Ekonomik durumları nispeten düzelen veya belli imkânlarla sahip olan bazı aileler Huzurevleri ve Bağlar gibi mahallelere yerleşmişlerdir. Bu çalışmanın yapıldığı mahallelerde yaşayan birçok ailenin hayali de kendi oturdukları mahallelerden biraz daha iyi durumda olan bu mahallelere taşınmaktır. Yine kente göçle gelenlerin kurduğu ve dar gelirli ailelerin yaşadığı Huzurevleri ve Bağlar'da da gecekondular diye nitelendirilebilecek yapılar mevcuttur.

Başka mahallede yaşamayı isterdim. Huzurevleri veya Hatboyu mahallelerinde Oralar daha fazla şehre benziyor. Alışveriş yerleri daha fazla.

Son 15 yıllık sürede, bu çalışmanın yapıldığı Aziziye, Gürdoğan, Benusen, Fatihpaşa ve Savaş mahallelerinde altyapı sorunlarından bir kısmı çözülmüş olsa da, mahalle sakinleri hâlâ elektrik, su, kanalizasyon ve çevre kirliliği gibi bazı sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır.

Mahallemizde çok sık ve uzun süreli elektrik kesintisi oluyor. Su sorununu belediye kısmen çözdü. Ancak yeterli değil, kanallar çok kokuyor, sivrisinek çok fazla, yollarımız yapılmadı, kışın çok çamur oluyor. Altyapı ile ilgili bu sorunlarımızı belediyeye iletiyoruz. Onlar da yapmaya çalışıyor.

Mahallemizin sorunları fazla, çöpler zamanında toplanmıyor. Kışın yollarımız çamur, TEDAŞ kaçak kullanım nedeniyle elektriklerimizi çok sık ve uzun süreli kesiyor.

Mahallelerde taziye evlerinin olmaması ve yakınlarda mezarlık bulunmaması mahalle sakinleri tarafından sıkça dile getirilen sorunlar arasında. Kadınlar ise çocuklarının güven içinde oynayabileceği alanların ve çocuk parklarının bulunmamasından şikayet etmekte. Çok az sayıda da olsa bazı mahallelere yapılan spor alanlarının çocuklar ve gençlerin yaşamını olumlu olarak etkilediği belirtilmekte.

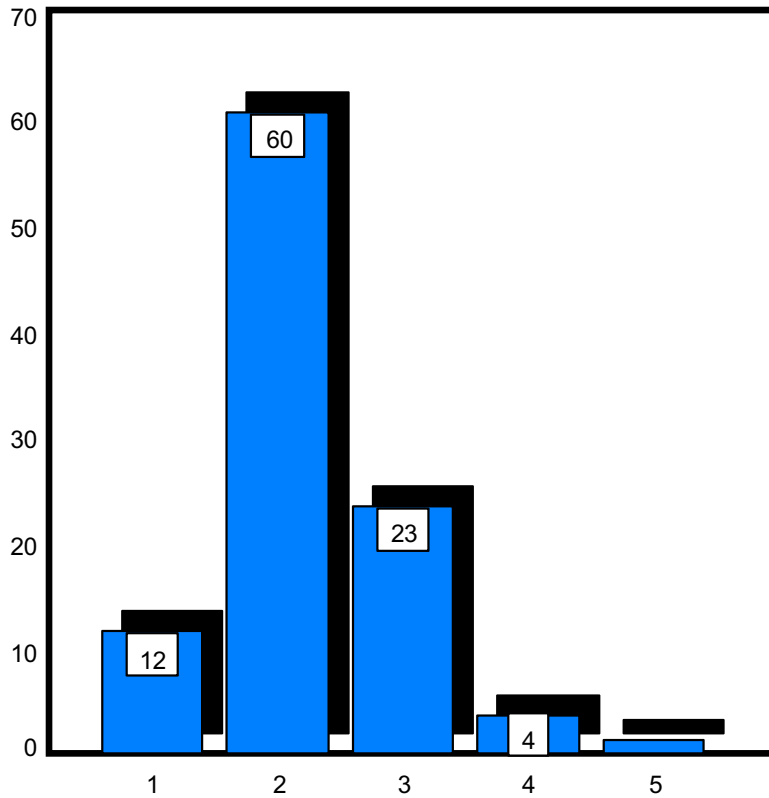
Burada belediye basketbol sahası yaptı. Hepimiz basket nedir bilmezdik, şimdi basketbol'ün şahı olmaya başladık.

Evlerin durumu

Göç eden aileler, Diyarbakır'a ilk geldiklerinde ellerinde ne varsa satarak, her şeyden önce ailenin barınacağı bir yer edinmek için yoğun bir çaba harcamışlardır. Konut sahibi olmak şehir yaşamında önemli bir güvence olarak algılanmaktadır. Halen, ailelerin hemen hemen yarısı kendi sahip oldukları evlerde oturmaktadır (%49). Ancak, gecekondü türü yapılaşmanın hakim olduğu mahallelerde bulunan evlerin birçoğunun tapuları bulunmamaktadır. Akrabalarının sahip olduğu evde oturup kira ödemeyenlerin oranı %20'dir; ailelerin üçte biri ise kiracı konumundadır (%31). Kira miktarları 20-120 YTL aralığında değişmekte, kiracıların %57'si 60 YTL ve altında kira ödemektedir.

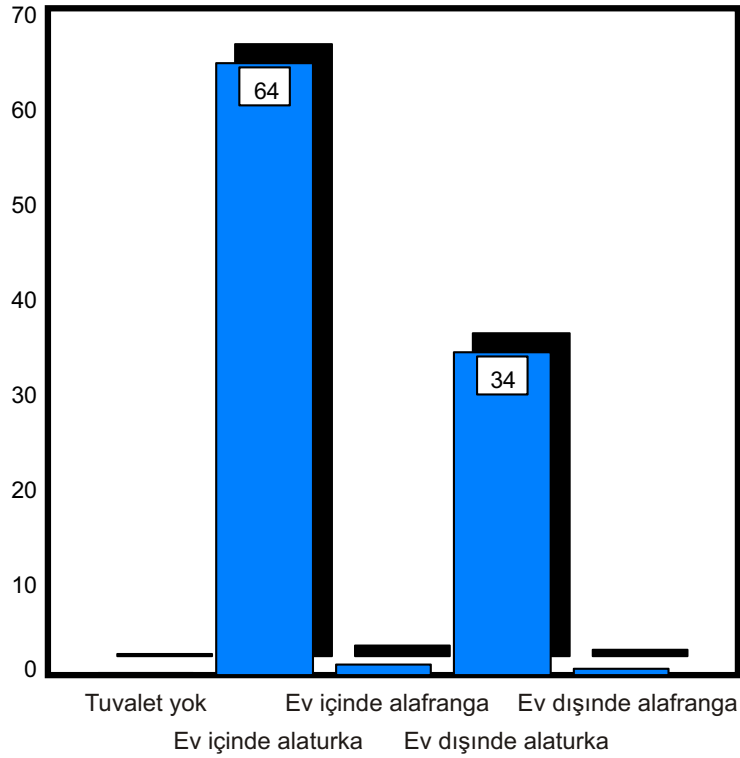
Genel olarak evlerin durumu incelendiğinde, oldukça kötü durumda, eski ve kalitesiz yapılar oldukları görülmektedir. Evlerin %12'sinde bir tek oda, %60'ında da 2 oda bulunmaktadır (Grafik 7). Bir ailenin ortalama büyüklüğünün 6.9 kişi olduğu düşünüldüğünde aile fertlerinin yaşam alanlarının sıkışıklığı daha iyi anlaşılabilir.

Grafik 7. Yaşadığınız evde kaç oda var? (%)

Evlerin %35'inin tuvaleti dışarıdadır (Grafik 8); %17'sinin müstakil banyosu, yine aynı oranda evin müstakil mutfağı bulunmamaktadır.

Grafik 8. Konutun tuvalet durumu (%)

Özellikle Suriçi'nde yer alan mahallelerde, esas sahipleri tarafından terk edilmiş, yıkılmakta olan harap yapılarda yaşayan aileler mevcuttur.

Evlerin çoğu yıkılma tehlikesi taşıyor, iki katlı yapılan evlerde kolon yok. Evler yıkılacağından dolayı kimse onarmaya yanaşmıyor. Yağmur ve kar yağdığı zamanlarda büyük sıkıntılar yaşanıyor. Tuvaletlerin üçte biri içeride, geri kalanları dışarıda; banyolar için de bu durum geçerli. Kiralar 30-80YTL arası.

Sur çevresindeki evlerin Belediye tarafından yıkılacağı haberleri aileler arasında büyük huzursuzluğa neden olmaktadır.

Evlerimizin ne zaman yıkılacağı stresi var. Kesin bir tarih vermiyorlar. Bu insanlar nereye gidecek, biz ne yapacağız bilmiyoruz. Bize “evlerinizi yıktığımızda sizi razı edeceğiz” diyorlar. Buradan gitmek istemiyoruz. Fakat evlerimizin daha düzenli yapılmasını istiyoruz. Bir kez kovulduk bir daha kovulmak istemiyoruz.

Ailelerin %95'inin evlerinde buzdolabı bulunmaktadır (Tablo 3). Buzdolabı bulunma%5'lik kesim en yoksul grubu oluşturmaktadır. Yaz aylarında, kentin iklim koşulları göz önünde bulundurulduğunda, buzdolabı sahipliğinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Ailelerin sadece %47'sinin çamaşır makinesi vardır. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Aziziye, Benusen ve Hasırlı'da açtığı üç adet Beyaz Kelebekler Çamaşır Evleri ile çok önemli bir ihtiyacı karşılamaktadır. Çamaşır yıkamak ve ütü yapmak için donatılmış çamaşır evlerinde, çamaşır yıkamak için gelen kadınların oturup konuşabileceği ve çocuklarının oynayacağı mekânlar da mevcuttur. Çamaşır evlerinde zaman zaman kadınlara yönelik kurslar da açılmaktadır.

Belediyenin bizim için açtığı çamaşır evi işimizi kolaylaştırdı. Bu merkezde okuma-yazma ve sağlık eğitimi de alıyoruz.

Hanelerin %89'unun televizyonu vardır; %41'inde sabit ev telefonu olmamasına rağmen, ailelerin %62'sinde en az bir cep telefonu bulunmaktadır. Bilgisayar bulunan hanelerin yüzdesi ise %0,8 gibi çok düşük bir düzeydedir.

Tablo 3. Hanelerde bulunan ev eşyalarına ilişkin durum

Ev eşyaları	Hane sayısı	Eşyaların mevcut olduğu hanelerin %'si
Buzdolabı	380	95
Çamaşır makinesi	188	47
Televizyon	356	89
Ev telefonu	161	41
Cep telefonu	244	62
Bilgisayar	3	0,8

Mahallelerde yaşam, dayanışma ve komşuluk ilişkileri

Birçok aile köylerindeki alışkanlıklarını kentte de sürdürebilmek için koşullar yaratmaya çalışmıştır. Araştırmamız sırasında mahallelere yaptığımız ziyaretlerde, köydeki düzeni sürdürme isteği ve bu isteği hayata geçirmeye dair bir çok örnekle karşılaşmıştır. Köydeki alışkanlıkları devam ettirme, bazı durumlarda ekonomik nedenlerden de kaynaklanmaktadır. Örneğin, bir çok hane hâlâ ekmeçlerini tandırlarda pişirmektedir. Bu tercihte, tandır ekmeçinin fırından satın alınan ekmeğe göre daha ucuza mal edilmesinin yanı sıra, lezzet olarak tercih edilmesi de önemli bir rol oynamaktadır. Mahallelerin çoğunda, birkaç aile bir araya gelerek ortak kullandıkları tandırları kurmaktadır. Aynı şekilde, ailelerin %8'inin küçük veya büyükbaş hayvan beslemesi köy yaşamından taşınan bir geçim kaynağı olarak kentte de sürdürülmektedir.

Görüşüğümüz kişiler sık sık kent yaşamında akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin zayıfladığından şikâyet etmiştir.

Köyde iken her akşam köylüler bir araya gelip sohbet ederdi, şehirde ise herkes başka mahallede olduğundan bulup konuşmak olmuyor.

Şehirde aileler bir araya gelemiyor, akraba olanlar birbirini tanımaz oldu; iletişim kopmuştur.

Mahallelerde aileler arasındaki yardımlaşma konusunda ise farklı düşünceler mevcuttur. Bazıları yardımlaşmanın varlığından söz ederken, diğerleri yoksulluğun boyutları nedeniyle yardımlaşmanın olmadığını belirtmişlerdir.

Mahallede herkes yoksul olduğu için yardımlaşma olmuyor, çünkü vereceğimiz hiçbir şey yoktur.

Yardımlaşma var. Birbirimize ödünç ekmek, gıda alışverişi yapıyoruz; köy gibi. Apartmanlarda bu yok.

Genel olarak taziye¹¹ ve düğünler, ailelerin birbirlerine maddi ve manevi destek verdiği önemli olaylardır. Hâlâ köylerdeki gibi taziye evlerinde kazanla yemek pişirilmektedir. Bu durum bir ailenin karşılayamayacağı kadar büyük bir yük getirdiği için taziyeye gidenler bu durum bir ailenin karşılayamayacağı kadar büyük bir yük getirdiği için taziyeye gidenler genellikle yanlarında un, şeker gibi yiyecekler götürmektedir. Köylerde, evlerde yapılan taziye ziyaretleri, Diyarbakır'da evlerin küçük olması nedeniyle taziye evlerine taşınmıştır. Taziye yemekleri de yine yoksulluk nedeniyle yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır. Taziye evlerinin olmadığı veya yetersiz olduğu mahallelerde, en önemli taleplerin başında taziye evlerinin yapılması gelmektedir.

Öte yandan, değişik yerlerden gelen ve farklı yaşam tarzlarına sahip gruplar arasında sorunlar yaşanmakta ve zaman zaman yasal yollardan şikâyete varan durumlar söz konusu olmaktadır. Mahallelerde en çok şikâyet edilen konulardan biri kapkaççılık ve hırsızlıktır.

Mahallede oturan çingeneler var hırsızlık, zorbalık yapıyorlar; evlere giriyorlar, insanları bıçaklıyorlar, çingenelerin... Mahallesinden gitmesi gerekir.

Mahallenin önemli sorunu uyuşturucu kullanımı, mobiletle gençlerin sokaklarda sürat yaparak dolaşmaları, taciz ve hırsızlık olaylarının çok olması. Bu sorunları çingeneler yapıyor. Bunların barınma yerleri, harabe evler ve sur dibidir.

Mahalle sakinleri arasında bu konuda farklı görüşler de mevcuttur.

Çingene ve Karaçiler'de bizim gibi insanlar, onlar da Kürttür, onların bir suçu yoktur.

---

¹¹ Bölge'de taziye ziyaretine gitmek çok önem verilen bir gelenektir. Şehirde bu amaçla kullanılan özel mekânlar bulunmaktadır. Örneğin, aynı ilçeden Diyarbakır'a göç etmiş ailelerin kullanabilmesi için ilçeye özgü taziye evleri vardır. Taziye evleri genel olarak genişçe bir dükkân büyüklüğündedir.

Son 15 yıllık süreçte gerek aile içi ilişkiler gerekse toplumsal değerler açısından ciddi değişimlerin yaşandığını söylemek mümkündür. Öte yandan, bazı mahallelerde hâlâ, aşiretlerin geleneksel yapısını, örf ve adetlerini korumaya yönelik ciddi bir çaba görülmektedir. Örneğin, Mardin'den gelip Savaş mahallesine yerleşmiş olan Omeriyan aşireti, aşiret ilişkilerini korumuştur; genç yaşlı hemen herkes uygun koşullar oluştuğunda köyelerine dönme arzusunda. Bu ailelerde aile reisi olan erkeklerin, ailenin diğer fertleri üzerindeki etkileri daha fazla olup çoğu kez tek başlarına karar verici konumdadırlar. Bu ailelerde tüm ekonomik güçlükler rağmen kadınların dışarıda çalışmasına izin verilmemekte, kadınları ev dışında çalışan ailelerin aşiretten dışlanmasının söz konusu olacağı belirtilmektedir. Ancak, bu tür ilişkiler içinde olan ailelere veya aşiretlere çok fazla rastlanmadığını belirtmek gerekir.

Aile içi ilişkiler

Aile içi ilişkiler konusunda aile fertlerinin en sık dile getirdikleri husus aralarındaki diyalogun gittikçe kopuyor olmasıdır. Varolan toplumsal değerler açısından ailenin geçiminden birinci derece sorumlu tutulan babaların, işsizlik ya da yeterli kazanç temin edemediği için çocuklarının taleplerini karşılayamaması, aile içi ilişkileri zedelemekte ve babalar çocuklarından kaçma yolunu seçmektedir. Bazı ailelerde ise babalar ailenin geçimini çocukların sağlaması beklentisi ve talebi içerisine girmektedir. Çocukların iş bulamaması durumunda ise baba ve çocuklar arasındaki ilişkiler bozulabilmektedir.

Babamız işe gidin diyor, iş yok, evde kaçacak duruma geliyoruz. Gündüz evde duramıyoruz, çünkü evde dursak mutlaka kavga çıkacak. Bizim de zorunlu nedenlerden dolayı suça karıştığımız zamanlar olmaktadır.

Sorunların çözümünde ortak kararlar alamayınca, aile fertleri birbirine yabancılaşmaktadır. Bu da aile bireylerinin içlerine düştükleri durumdan tek tek kendilerine özgü çıkışlar bulmalarına neden olmaktadır. Genç bir erkek babasıyla olan ilişkisini şöyle ifade ediyor:

Bazı aileleri görüyoruz baba oğul kol kola arkadaş gibi dolaşiyor. Fakat buradakiler bizden kaçıyor. Evden kaçıyor, yüz yüze görüşmek istemiyoruz. Ekonomik durumdan dolayı benden kaçıyorlar. Benim param olsa veya onların parası olsa birbirimize böyle davranmayacağız. Biz babamızla karşı karşıya gelmek istemiyoruz, çünkü utanıyoruz.

Bir baba da oğullarıyla ilişkisini aşağıdaki gibi ifade ediyor:

Her şey ekonomiye dayanıyor, ekonomik durum iyi olursa ilişkiler de iyi olur. Bir oğlum Almanya'da yaşıyor, durumu iyi olduğu için ilişkilerimiz çok güzel ama evdeki işsiz çocuklarımla iletişim kuramıyorum, konuşamıyorum sürekli sıkıntı içindeyim.

Kadınlar ise genellikle erkekler ile çocuk ve gençler arasında arabulucu ve tampon görevini üstlenmekte. Sorunların çözülemediği durumlarda her iki kesim arasında ezilen kişi de çoğu kez kadınlar olmakta. Böyle durumlarda erkekler eşlerine kötü davranabilmekte ve şiddet uygulamaya başlamaktadır.

Aklımıza ilk gelen şiddet, ya da konuşmama, diyalogu kısma var. Eve iyi gitmezsek psikolojimizi düşünün.

Tabii ki iletişimsizlik ve şiddet her ailede mevcut değildir; tam tersine bazı ailelerde yoksullukla bağlantılı sorunlar bireyler arasında daha sıkı bir dayanışma doğurmaktadır.

Çocuklar, gençler ve kentten dışlanma

Mahallelerde nüfusun %46'sını 15 yaşın altında olan çocuklar oluşturmaktadır (Grafik 1, sayfa 9). Genç nüfusun bazı avantajları olmasına karşın, bu mahallelerde olduğu gibi, eğitim, sosyal faaliyetler ve iş alanlarında çocukların gelişmesini sağlayacak uygun koşullar yaratılmadığı takdirde, bir çok soruna kaynaklık edeceği açıktır.

Köyden kente gelince gözlerimiz kapalıydı, çoluk çocuğu perişan ettik. Çocuklarımız hırsızlık yapıyor, çöplerde dolaşiyor, çöplerden ekmek topluyorlar. Sudan çıkmış balığa döndük. İlde kötüye yönlendirme var.

Çocuklarımız çok, haberimiz olana kadar onların boyunlarına kadar suça battıklarını öğreniyoruz. 24 saat çocuklarımızı bekleme gibi bir durum yok, onları zincirleyemeyiz.

Biz çocuklarımızı kaybediyoruz.

Gençler ise kentin kendilerini dışladığına inanmakta; maddi güçleri elvermediği için istedikleri şekilde giyinemediklerini ve bu nedenle kentin merkezindeki insanların onlara tuhaf bir gözle baktığını söylemektedir. Bu durumun kendilerine olan güveni sarstığı görülmektedir.

Burada ailemizin imkânı yok; Ofis'te oturup dondurma yiyemeyiz; istediğimiz elbiseyi giyemiyoruz, duygularımızı bastırıyoruz.

Burada ciddi anlamda bir dışlanmışlık hissi var; burada insanlar bizi elbiselerimizle değerlendiriyor ve bizi dışlıyorlar.

Gençler, kendi mahallelerine bitişik olan, orta gelir seviyesine sahip ailelerin oturduğu Toplu Konut'a dolaşmaya gittiklerinde, orada yaşayanların, kendilerine potansiyel suçlu gözüyle baktığını ve o semtte bulunan futbol ve basketbol sahası ya da lunapark gibi sosyal alanlardan yararlanmalarına izin vermediklerini belirtmişlerdir. Kendilerine gösterilen bu aşağılayıcı davranışlardan ötürü, kentte çoğunlukla gençlerin gittiği sosyal alanlardan dışlandıklarını düşünmektedirler. Ayrıca, hem Kürtçe'yi hem Türkçe'yi kentte yaşayan gençler kadar iyi

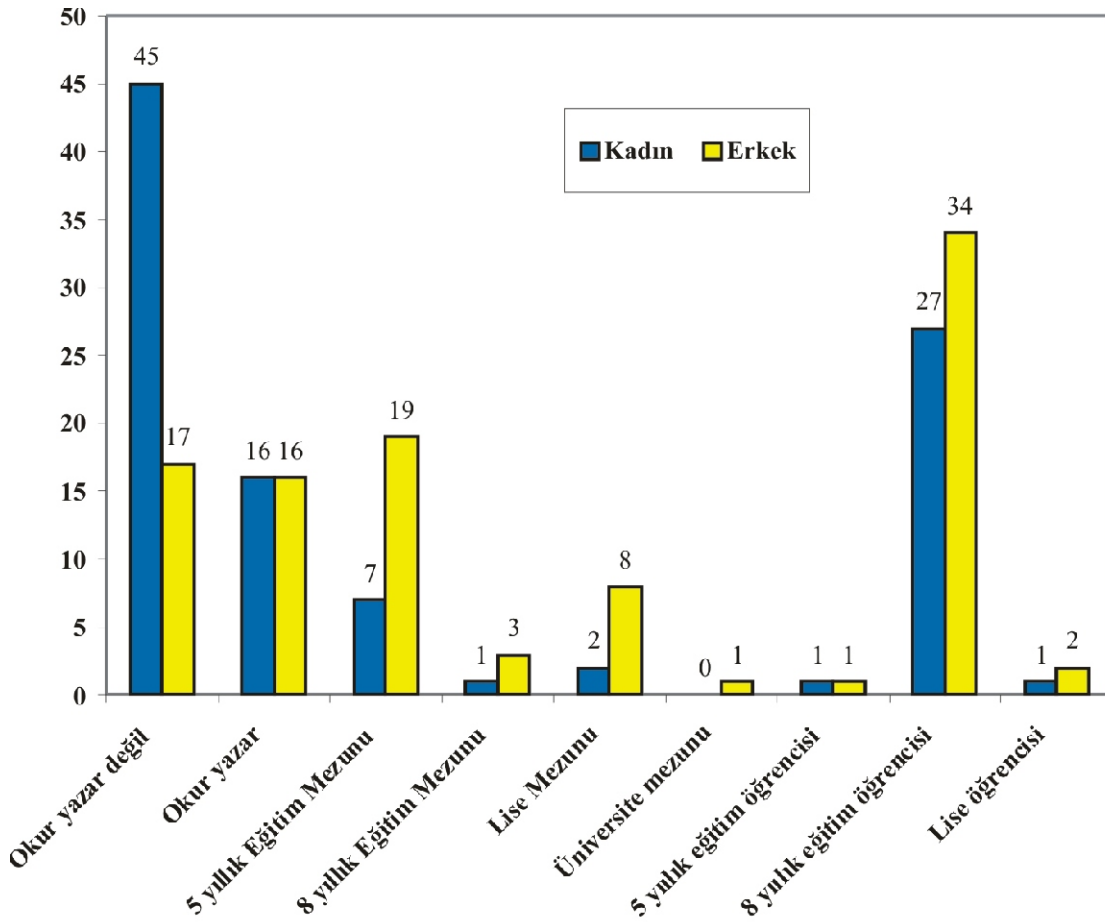
konusamamaları kendilerini ifade etmekte zorlanmalarına yol açmakta, bu durum özgüvenlerinin sarsılmasına neden olmaktadır.

Eğitim durumu

Göçün en yoğun yaşandığı dönemde mahalle okullarında aşırı öğrenci yığılması meydana gelmiş, sınıflardaki öğrenci mevcudu ikiye hatta bazı okullarda üçe katlanmıştır. Birçok çocuk köylerinde okul olmadığı ya da okula gidemedikleri için mahalle okullarına başladıklarında yaşlarının sınıf arkadaşlarına göre daha büyük olması nedeniyle sorunlar yaşamışlardır. Ayrıca, genel olarak köylerdeki eğitim kalitesinin şehirdekenden daha düşük olması ilk yıllarda birçok çocuğun okulda başarısız olmasına neden olmuştur.

Grafik 9'dan da görüleceği gibi mahalle sakinlerinin eğitim durumları oldukça düşüktür. Kadınların %45'i, erkeklerin ise %17'si okuma-yazma bilmemektedir. Yine, kadın ve erkek nüfusun %16'sı sadece okur-yazar durumdadır. Lise mezunlarının ve halen lisede okuyanların sayısı son derece düşüktür.

Grafik 9. Eğitim durumu (%) (6 yaş ve üstü)

Okur-yazar olmayan kadın oranının yüksek olmasına karşılık, kente yerleşme ile birlikte kız çocukların okula gönderilme oranında artışlar olmuştur. Genelde aileler, hem kız hem de erkek çocuklarını 8 yıllık eğitime göndermeye çalışmaktadır.

Aç kalsak bile çocukları okula gönderiyoruz. Her şeye rağmen okula göndermeye çalışıyoruz. İlk geldiğimizde göndermedik (özellikle kızları).

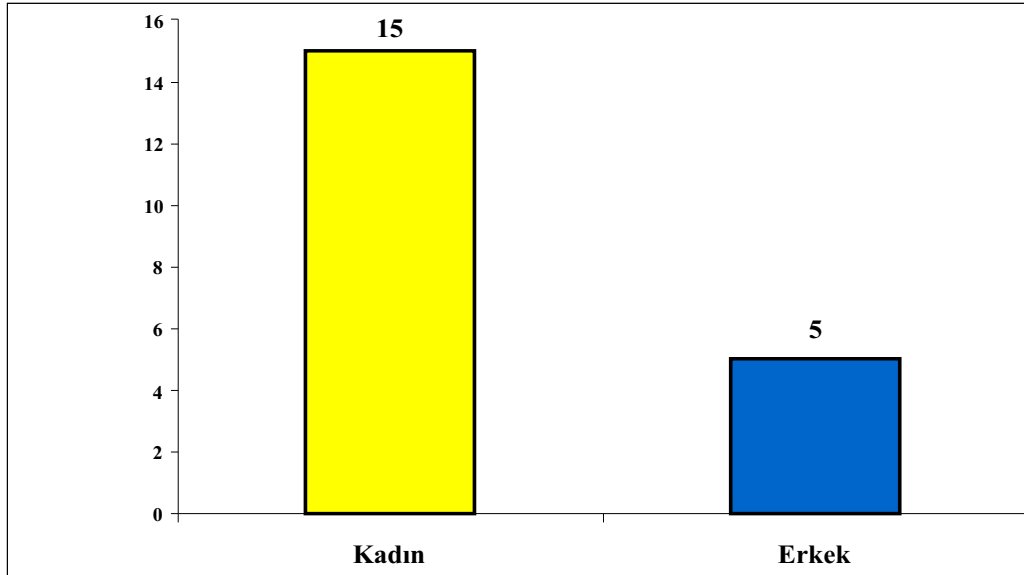
Okula gidiyorlar besleyemiyoruz. Hemen herkes çocuklarını gönderiyor. Harçlık istiyorlar veremiyoruz.

Ekonomik nedenlerle çocuklarını okula göndermekte zorlanan aileler, ancak iki çocuğundan birisini okula gönderebildiği durumlarda ise, tercih genellikle erkek çocuklardan yana kullanılmaktadır. 6 yaş ve üstü erkek üstü nüfusun %34'ü 8 yıllık ilköğretim okullarına devam ederken, bu oran kız çocuklar arasında %27'e düşmektedir (Grafik 9). “Mahallede kızını okula göndermeyen var mı?” sorusuna bir okul yetkilisinden aldığımız cevap şöyledir:

Çocuklar genelde okula (ilköğretime) gönderiliyor. Bazı aileler kız çocuklarını 4-5. sınıftan sonra “büyüdünüz” gerekçesiyle okuldan alıyor. İlköğretimden sonra genelde kızlar okula gönderilmiyor. Erkek çocuklar ise okutulmaktadır.

Çocuk ve gençlerin arasında okuma yazma bilmeyenlerin oranı bir kuşak öncesi nüfusa göre düşmüş olmasına rağmen hâlâ yüksekliğini korumaktadır. 7-21 yaş arasındaki erkeklerin %5'i okuma-yazma bilmez iken, bu oran kadınlar arasında %15 gibi yüksek bir rakkama ulaşmaktadır (Grafik 10).

Grafik 10. 7-21 yaş grubunda okuma-yazma bilmeyenler (%)

Çocukların okul masraflarına ek olarak okul yöneticilerinin ailelerden okulun giderleri için para istemeleri ailelerin maddi olanaklarını aşmakta ve bazı durumlarda çocuklarını okuldan almalarına neden olmaktadır.

İlk öğretimde kalem alacak durumu olmayan var. Okuldan para isteyenler var. Okul ihtiyaçlarını öğrencilerden temin etmeye çalışıyorlar, okul yönetimi fakir, zengin ayrımı yapmadan talep ediyor. Okula gönderilmeyen çocuk oranı %8-10.

Gerek ebeveynler, gerek öğrenciler mahallelerdeki okulların eğitim kalitesinden memnun değildir. Öğrenciler, okullarda verilen eğitimin kendilerini hazırcılığa alıştırdığını ve ezberci bir eğitim sisteminin hâkim olduğunu dile getirmektedir. Okullar ve eğitimle ilgili olarak ebeveynler ve öğrenciler tarafından aşağıdaki sorunlar dile getirilmiştir:

- Öğretmen sayılarının yetersiz olması ve buna bağlı olarak boş geçen ders sayısının fazlalığı,
- Okulların fiziksel koşullarının kötü olması,
- Sınıf mevcudunun normalin çok üstünde olması (60-80 kişi),
- Annelerin önemli bir bölümü Türkçe bilmediği ya da az bildiği için çocukların okula başladıklarında öğretmenlerinin söylediklerini anlamakta güçlük çekmesi,
- Eğitim materyallerinin sınırlılığı,
- Sokakta çalışıp okula düzenli olarak devam edemeyen çocukların varlığı,
- Mevsimlik göçe giden aile sayısının fazla olması nedeniyle normal eğitim süresinde aksamalar yaşanması,
- Aile tarafından çocukların ihtiyaçlarının yeterince karşılanamaması (harçlık, beslenme, yardımcı kitaplar v.b),
- Ebeveynlerin öğrenci olan çocuklarıyla ilgilenmemesi.

Ebeveynler liseyi bitiren çocukların iş bulma konusunda önemli bir avantajları olmadığını düşündükleri için sekiz yıllık eğitimi bitiren çocuklarını liseye göndermekte istekli değildirler. Genelde gerek gençlerde, gerek ailelerde okumaya karşı hem bir talep hem de bir güvensizlik hâkimdir.

Lise veya üniversite düzeyinde de, çocuklar arasında bir tercih söz konusu olduğunda, ebeveynler genelde yine kız çocuklarından ziyade erkek çocuklarını okula göndermeyi tercih etmektedir. İlköğretimden sonra kızların okula gönderilmeme nedenleri arasında okulların güvensiz bir ortam olarak görülmesi de yer almaktadır. Kızların evlenerek başka eve gidecek olmaları ve dolayısıyla okusa da aileye katkısı olmayacağı düşüncesi de yaygındır.

Liselerin önündeki kız-erkek ilişkisi kaygısı nedeniyle kız gönderilmiyor. Okullarda disiplin yok, eğitim yok.

Mahalledeki kızlar ilköğretimden sonra okulu bırakmak zorunda kalıyor. Genellikle maddi sıkıntılar nedeniyle okulu bırakıyor; kimi de yakında bir lisenin olmayışından kaynaklanıyor. Okulu bırakan ya da hiç okumayan kızlar genelde pamuk işçiliği yapıyor, bunun yanın da günlük temizliğe gidenler var.

Lise mezunu kadınların oranı sadece %2 iken, bu oran erkekler için de ancak %8 kadardır (Grafik 9).

Ebeveynler, liselerdeki eğitim kalitesinin de oldukça düşük olduğunu, üniversite giriş sınavına hazırlık olarak çocuklarını dershaneye gönderecek maddi güçlerinin bulunmadığını ve bu nedenlerle çocuklarının bir üniversiteye girmesinin çok zayıf bir ihtimal olduğunu düşünmektedir. kadar bilgiye sahiptir.

Üniversiteyi kazansalar bile ailelerin maddi güçleri çocuklarını üniversitede okutmaya yetmemektedir. Ayrıca, çocuklar en kısa sürede ailenin geçimine katkı sağlamak için çalışmaya gönderilmektedir.

Mahallenin en önemli sorunu işsizlik ve eğitimidir, dışarıda okul kazananlar ekonomik nedenlerle gidemiyorlar.

Fatihpaşa ve Savaş mahallelerinde orta öğretim kurumları giriş sınavına (OKS) ve üniversiteye giriş sınavına hazırlama kursları için bazı sivil toplum kuruluşları ve gönüllü girişimciler tarafından kurslar açılmıştır. Bu kurslara olan talep oldukça fazladır. Fatihpaşa mahallesinde, gönüllü gençler tarafından açılan kurslar da mevcuttur.

Geçen yıl burada gençler tarafından gönüllü kurslar verildi. Bu faaliyet gençlerin dayanışması, bir araya gelmemiz açısından yararlı oldu. Kurslar geç başlamıştı, gelen öğretmen de gönüllüydü, belki onlar da buraya gelirken yol parasını vermekte güçlük çekiyordu, ama her şeye rağmen bu tür kursların burada ve daha düzenli bir şekilde verilmesinin ve bu tür olanakların bizim için yaratılmasının çok faydası olacaktır. Buradan dershaneye gidenlerin oranı oldukça düşük. Ailelerin nüfusu kalabalık, öğrenciler fazla sayıda, bu durumda bir kişiyi bile dershaneye gönderememektedirler.

Anket yapılan ailelerin tümüne bakıldığında üniversiteyi bitiren 12 erkek olmasına karşılık, üniversiteyi bitiren kadın yoktur.

Mahallede üniversite okuyan bir kız ve bir erkek çocuk var.

Buna karşılık, özellikle lisede okuyan gençler üniversiteye girmek istemekte, ancak bunun üniversiteye hazırlık kursları olmadan gerçekleşemeyeceğini belirtmektedirler.

Lisede okuyan kesimin çoğunun istediği tek şey okullarına devam edip üniversiteyi kazanmak.

Burada dershane açılrsa iyi olur, 10-15 kişi üniversite kazanır.

Mahallelerdeki bazı öğrenciler kentte Belediye ve Yerel Gündem 21'in açtığı üniversite hazırlık kurslarına devam etmektedir.

Okula giden çocukların önemli bir bölümü hem çalışmakta hem okula gitmektedir.

Biz tatlı falan satıyoruz, her gün maddi sorunlardan dolayı evde kavga ediyoruz. Ders çalışacak odamız bile yok. Büyüklerimizde nasıl olsa bir şey olamazsınız gibi bir şey hakim, okusanız da bu boş olacak diyor.

Öğrencilerin çalışma ve ev koşulları birlikte düşünüldüğünde okulda başarılı olmaları için çok az neden kalmaktadır. Kalabalık ev ortamı çocukların evde verimli ders çalışmasını engellemektedir. Çalışan çocuklar kendi içinde buldukları durumu gayet iyi tahlil ederek kardeşleriyle ilgili şu dilekte bulunmaktadır:

Kardeşlerimizin bizim gibi çalışmasını istemiyoruz. Oyun oynasınlar, okula gitsinler, derslerine daha iyi çalışsınlar.

SRAP (Sosyal Riski Azaltma Projesi) yoksul ailelere, çocukları okula gittiği sürece, kız öğrenciler için ayda 22 YTL, erkek öğrenciler için ise ayda 18 YTL şartlı nakit transferinde bulunmaktadır. Liseye giden kız öğrencilere 39 YTL, erkek öğrencilere ise 22 YTL ödenmektedir. İlk öğretim ve lise düzeyinde bu yardımdan yararlanmak için okul müdürlüklerine başvurulması ve form doldurması gerekmektedir. Bu yardımlar, başvurular Ankara'da bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından onaylandıktan sonra yapılmaktadır. SRAP'ın verdiği bu desteğin çocukların okula gitme oranını artırma konusunda olumlu etkileri olduğu belirtilmektedir.

Devletin verdiği yardım (parasal yardım, kitap) nedeniyle daha önce okula gönderilmeyen (ilköğretim) çocuklar da gönderiliyor. Kitapların da devlet tarafından verilmesi çok iyi oldu. Lise kitapları da bedava verilirse okula gidenlerin sayısı artar.

Sağlık sorunları, sağlık hizmetleri ve sosyal güvence

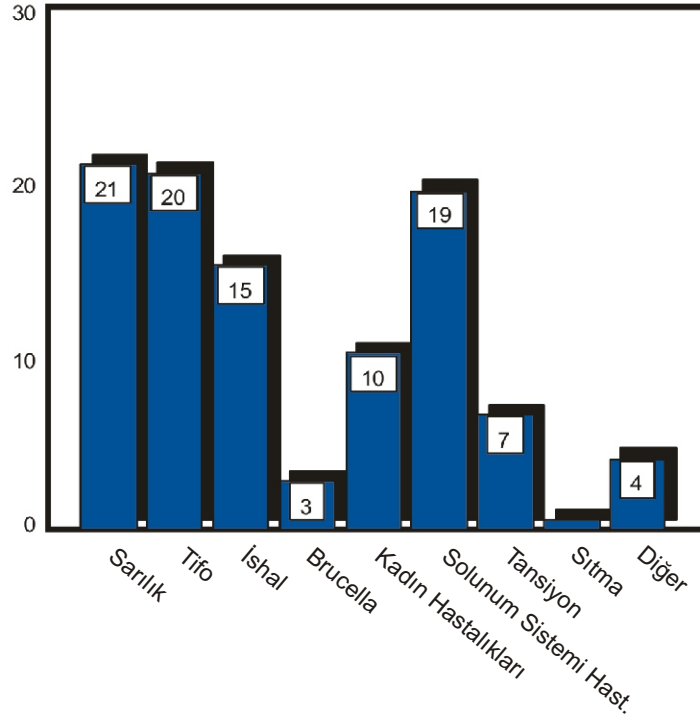
Mahallelerde yaşanan sağlık sorunları incelendiğinde, hastalıkların büyük kısmının beslenme yetersizliği, barınma koşulları ve hijyen ile ilgili olduğunu, yani mahallelerin altyapı sorunlarından ve ailelerin yoksulluğundan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Birincil derecede karşılaşılan hastalıklar sarılık, tifo¹², solunum yolları hastalıkları, ishal ve kadın hastalıklarıdır (Grafik 11).

Çocuğum çok hastalanmıştı. Doktora götürdüm. Doktor, çocuğum beslenemediğini; düzenli olarak süt, yumurta yedirmemi söyledi. Bunları yapamadığım gibi, yazdığı ilaçları da para bulamadığım için zamanında alamadım. Çocuğumu kaybettim. Köyde yumurtamız da, sütümüz de vardı. İhtiyaç fazlasını da satıyorduk.

Mahallelerde bazı sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumları tarafından sağlık ve hijyene ilişkin bilinçlendirme çalışmaları yapılmakta, ancak ailelerin ekonomik durumları öğretilenlerin birçoğunu yerine getirmelerine engel olmaktadır.

¹² GÖÇ-DER'in *Zorunlu Göç Araştırma Raporu*'nda da (1999-2001) göç edenler arasında görülen en önemli hastalığın tifo olduğu belirtilmektedir (www.gocder.net).

Grafik 11. Ailelerde rastlanan en önemli hastalıklar (%)

Aileler köylerinde yaşarken herhangi bir sağlık sigortasına üye olmadıkları için Diyarbakır'a göç ettikten sonra, oldukça uzun bir süre, sağlıkla ilgili sorunlarını ancak bedelini ödeyerek karşılayabilmişlerdir. Tablo 4'de görüldüğü gibi, günümüzde de son derece az sayıda aile sosyal güvenlik kurumlarına tabidir. Ailelerin sadece %10'unda SSK'ya, %2'sinde Emekli Sandığı'na, %2'sinde de Bağ-Kur'a bağlı biri bulunmaktadır. GÖÇ-DER'in 1999-2001 yılları arasında yaptığı Zorunlu Göç Araştırma Raporu sonuçlarında Diyarbakır'da göç edenlerin sadece %17'sinin sigorta güvencesi olduğu belirtilmiştir. İki araştırmanın arasında geçen 5 yıllık sürede göç edenler açısından bu alanda bir değişim olmadığı görülmektedir.

Tablo 4. Göç eden hanelerin sağlık sigortası ve sosyal güvencelerine ilişkin bilgiler

Sosyal Güvence	Hane sayısı	Toplam hanelerin %'si*
SSK	39	10
BAĞ-KUR	8	2
Emekli Sandığı	6	2
Yeşil Kart	307	77
Özel sağlık sigortası	-	-
Hiçbiri	45	11
Cevap vermeyenler	3	1
Toplam	408	103

Mahalle sakinlerinin büyük çoğunluğu Yeşil Kart sahibidir (%77)¹³. Yeşil Kart son yıllarda yürürlüğe konulmuş ve son iki yıldır yaygınlaştırılmış bir uygulamadır. Ayrıca, Yeşil Kart sadece sağlığa ilişkin bazı sorunların giderilmesine destek sağlamaktadır. %11 oranında ailenin herhangi bir sosyal güvencesi ve sağlık sigortası olmadığı gibi Yeşil Kart'ı da yoktur.

Köy koşulları ile karşılaştırıldığında Diyarbakır'da sağlık hizmetlerine ulaşma olanakları daha elverişlidir. Daha önce de söz edildiği gibi, göç eden ailelerin sadece %16'sının köylerinde sağlık ocağı bulunmaktaydı; şimdi ise ailelerin %89'unun sağlık hizmeti alabileceği sağlık ocakları, devlet hastaneleri ve belediye sağlık merkezleri¹⁴ gibi bir kaç seçenekleri bulunmaktadır. Ancak, mevcut hastane ve sağlık merkezlerinde verilen hizmetin yeterli ve istenilen nitelikte olduğu söylenemez. Son 20 yılda yoğun göçe maruz kalan Diyarbakır'da hastanelere müracaat eden hasta sayısı hızlı bir şekilde artmış ve bu artan talep, Türkiye'nin diğer bölgelerindeki kamu hastanelerinde mevcut olan sorunların çok ötesinde sorunlara yol açmıştır.

Mahallelerde yaşayanların büyük çoğunluğu yasal olarak ücretsiz sağlık hizmetlerine erişim hakkına sahip olmakla birlikte, bazı durumlarda hizmete “ulaşım” sorunu, hizmetin alınamaması ya da yüksek bir maliyetinin olması sonucunu doğurmaktadır. Sağlık ocaklarının ve hastanelerin mahallelerden uzak olması nedeniyle, hastalar, bazen bir enjeksiyon ya da pansuman için (özellikle geceleri)¹⁵ evlerinden bir hayli uzakta olan hastanelere gitmeye mecbur kalmaktadır. Birçok ailenin maddi gücü taksi tutmaya yetmediği gibi, zaten sınırlı olan toplu taşıma araçları ile hastaları hastaneye ulaştırmak da mümkün olmamaktadır. Özellikle, engelli kişilerin bulunduğu aileler gerek sağlık hizmetlerinin sağlanması gerek

Gelir ve harcamalar

Ankete katılan tüm ailelerin ortalama geliri 332 YTL.'dir. Ailelerin %60'ının aylık geliri 300 YTL'nin altındadır. Aylık geliri 700 YTL'nin üzerinde olanlar tüm ailelerin sadece %5'ini oluşturmaktadır (Tablo 5). Aileler kazandıkları parayla asgari düzeydeki giderlerini dahi karşılayamamakta, çoğu kez borçlanarak yaşamlarını sürdürmektedir.

---

¹³ Yeşil Kart, hiçbir sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında bulunmayan ve aylık geliri veya aile içindeki gelir payı asgari ücretin vergi ve sosyal sigorta primi dışındaki miktarının 1/3'ünden az olan kişilere verilmektedir.

¹⁴ Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin yoksullara ücretsiz sağlık hizmeti veren bir Sağlık Merkezi bulunmaktadır.

¹⁵ Sağlık ocakları ve poliklinikler mesai saatleri dışında kapalıdır.

Tablo 5. Ailelerin aylık gelir durumu

Gelir aralığı (YTL)	Hane sayısı	(%)
<100	35	9
101–200	89	23
201–300	108	28
301–400	74	19
401–500	32	9
501–600	20	5
601–700	7	2
700 +	22	5

Aileler borç paraya ihtiyaçları olduğunda en çok akraba (%59) ve komşularına (%31) başvurmaktadır; bankadan borç temin edenler ise sadece %1,3 oranındadır. Alınan borç miktarının genelde küçük rakamlar olduğu belirtilmektedir (20-100 YTL). Aileler tefecilerden para almaya cesaret edemediklerini, zaten tefecilerin de kendilerine para vermediklerini belirtmiştir.

Mahallelerde yapılan görüşmelerde, gelir düzeyi asgari ücret civarında olan ailelerin, mahallenin orta gelirli tabakası olarak görüldüğü gözlenmiştir.

Evlerimiz çökmek üzere, yok ki tamir edelim.

5 çocuğum var. Liseye gönderdim, ben şimdiden çocuğun okul ve yol paralarını, nasıl ödeyeceğim, onu düşünüyorum. Hastayım, bedenen çalışamıyorum, diğer başka bir iş de elimden gelmiyor. 100 milyon kira ödüyorum, onu nasıl ödeyeceğim merak ediyorum.

Borç para bulamıyoruz. Tanıdık bakkallardan ihtiyaçlarımızı veresiye alıyoruz.

Çok az sayıda aileye, aile bireylerinin kazandıkları dışında para girmektedir. Ailelerin sadece %3'üne akrabaları tarafından düzenli sağlanan gelir yardımı mevcuttur. %0,5'lik bir kesime ise yurtdışındaki akrabaları tarafından destek sağlanmaktadır. Ayrıca %1'lik bir kesim toprak kirası, %2'lik bir kesim ise konut kirası elde etmektedir.

Köyden geliri olan sınırlı sayıda aile var. Bunların bir kısmı toprak kirası almakta, bir kısmına ise sebze- meyve gibi ürünler gelmektedir.

Göç eden hanelerin %51'inin köyde arazileri bulunmaktadır. Arazilerinden çeşitli nedenlerden dolayı hiçbir şekilde yararlanamayan aileler, %62 gibi yüksek bir orandadır. Köyde toprağı olan ailelerin %19'u arazilerinin akrabaları tarafından işlendiğini ve bu arazilerden nakit para geliri veya ürün sağlayabildiklerini, %3'ü de mevcut arazilerini ortağa veya kiraya verebildiklerini söylemiştir.

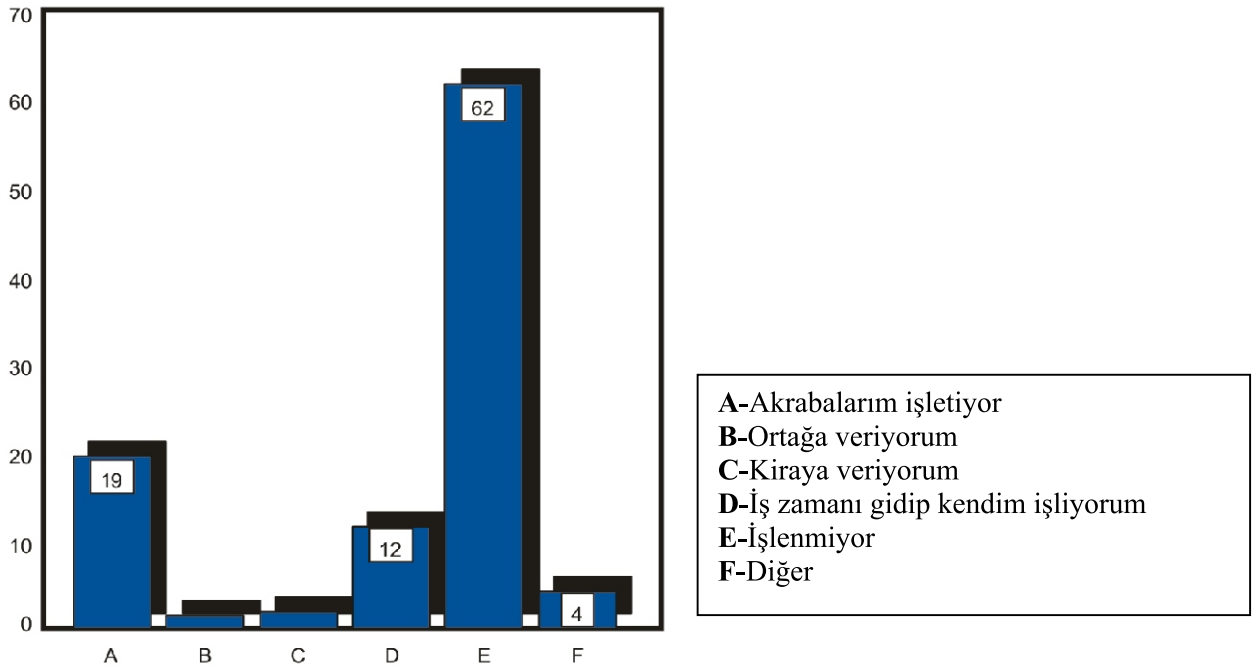
Anayola yakın köylerden göç edenlerin bir kısmı köyelerine gidip topraklarını işlemektedir (%12) (Grafik 12).

Ekim ve hasat yapılan dönemlerde köye ya günübirlik gidilmekte ya da köyde kurulan çadırlarda veya yıkık evlerde kalınmaktadır. Bazı aileler köydeki evlerini onarmış veya tek odalı evler inşa etmiştir. Köylerde en çok arıcılık ile sebze-meyve üreticiliği yapılmaktadır. Köyden gelen sebze-meyve gibi ürünler mahallelerde yakın komşulara da dağıtılmaktadır.

Köy olanakları olsa bir kısım burada kalır, bir kısım köyde geçinmeye çalışır.

İhtiyarlar köyde var. %100 yaşlıdırlar. Biz onlara malzeme gönderiyoruz, onlar da bize köy ürünleri gönderirler.

Grafik 12. Köyde arazisi olanların arazilerden yararlanma durumu (%)

Diyarbakır'ın ekonomik durumu ve işsizlik

Diyarbakır'ın ekonomisi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin diğer birçok ilinde olduğu gibi, üretken yatırımların sınırlı olması nedeniyle gelişme eğilimi gösterememektedir. Bu durumun yanı sıra, son 20 yıldır süren çatışma ortamında kentlin ve Bölge'nin ekonomisi önemli darbeler almıştır.

İstihdam yaratacak sektörler, dönemsel olarak istihdam olanağı sağlayan tarım dışında, oldukça sınırlı düzeydedir. İlin ekonomik yapısına baktığımız zaman tarım ve hayvancılığın %69 gibi bir payla halen en önemli sektör olduğunu görmekteyiz. Bunu %24 ile hizmet sektörü ve %3 ile imalat sektörü izlemektedir. İmalat sektörünün içinde ise yoğunluk daha çok tekstil, gıda ve madencilik işletmelerindedir.¹⁶

Diyarbakır sanayisinin ciddi altyapı sorunları mevcuttur. Özellikle Diyarbakır Organize Sanayi Bölgesi'nde (OSB) halen elektrik ve su kesintileri olmaktadır. Demiryolunun OSB'ye kadar ulaşmaması ilin lokomotif sektörü olan mermercilik sektörünün Batı'ya açılımını zorlaştırmaktadır. Habur gümrük kapsımının yetersizliği ve yine Kuzey Irak ile yaşanan politik sorunların Bölge ticaretine olumsuz etkileri yaşanmaktadır. Tüm bu nedenlerle Bölge sanayicisi, Bölge'ye özel ve sektörel bir teşvik politikasının geliştirilmesini ve bu bağlamda Bölge'ye pozitif ayrımcılık yapılmasını talep etmektedirler.

Görel olarak yoğun eleman istihdam eden tekstil sektörüne ait birçok işletme, özellikle küreselleşmenin yol açtığı rekabet sorunlarıyla baş edemedikleri için, kapanmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla, bir yandan kitlesel göç ile artan işgücü arzı, diğer yandan neoliberal ekonomik politikaların il ve çevresine yansıyan olumsuz etkileri¹⁷ Diyarbakır'ın emek piyasasını derinden sarsmıştır.

Burada göç ile birlikte emek piyasasında da ciddi düzeylerde bozulmalar oldu. Önce aynı işi yapıp 1 milyon kazananlar, göç ile birlikte 500 bin liraya çalışmaya başladılar.

İşsizlik, zorunlu göç nedeniyle Diyarbakır'a gelenlerin karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri olmuştur.

Sektör	Faal Firma Sayısı
Gıda Sanayi	43
Kimya-Petrol-Plastik Sanayi	25
Tekstil Sanayi	61
Ağaç ve Orman Ürünleri Sanayi	12
Metal Eşya ve Makine Sanayi	20
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi	30
Maden (Mermer Sanayii)	37
Diğer	15
Toplam	243

Kaynak:GAP-GİDEM

¹⁷Örneğin, son yıllarda Sümerbank'ın makine halısı ve dokuma fabrikalarının kapanması.

Köylerde bizlere yapılan zulmün şokunu daha üzerimizden atamadan şehirdeki yoksulluğun, işsizliğin sorunlarımızı katladığını söyleyebiliriz. 10 kişilik ailede 1 kişi çalışıyor.

Köyde iken tüm günümüz çalışarak geçirdi. Tarım işleri, hayvancılık yaparak üretici durumundaydık, ancak mahallede hiçbir iş yapmıyoruz. Bütün gün

kahvehanede oturuyoruz, kadınlarımız çalışıyor, biz aile olarak geçimimizi böyle sağlıyoruz. Erkeklerin çalışacağı iş alanları olmadığı için boş boş geziyoruz

Zengin olan kişiler şimdi hamallık bile bulamıyor. Hemen hemen hepimiz hamallık yapmaya başladık.

Çalışma durumu ve bulunabilen işlerin niteliği

Anket yapılan 400 hanede toplam 834 çalışan kişi bulunmaktadır¹⁸. Ailelerin %54'ünde sadece bir kişi, %26'sında ise iki kişi çalışmaktadır (Tablo 6). Toplam 2 764 kişinin yaşadığı hanelerde, ortalama olarak 1 kişinin geliriyle 3.3 kişi geçinmektedir.

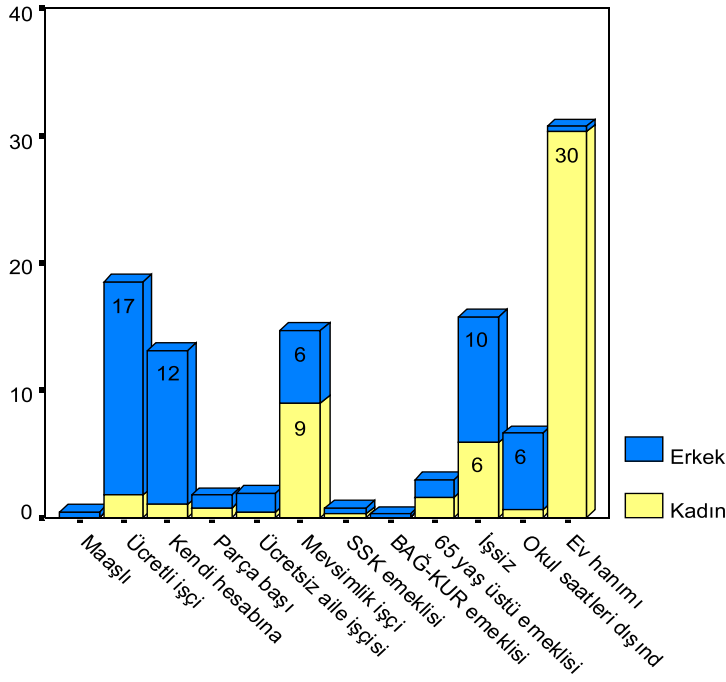
Tablo 6. Hanede çalışan sayı

Hanede çalışan sayısı	Hane sayısı	(%)
1 kişi	188	54
2 kişi	89	26
3 kişi	46	13
4 kişi	10	3
5 kişi	13	4
6 kişi	1	0,3
7 kişi	1	0,3

Anket yapılan hanelerde toplam erkek nüfusun %17'si ücretli olarak, %12'si kendi hesabına çalışmakta, %6'sı ise mevsimlik işçilik yapmaktadır; %10 ise işsizdir. Maaşlı çalışanların ve emekli maaşı alanların oranı ise son derece düşüktür. Erkeklerin %6'sı hem okumakta hem çalışmaktadırlar. Kadınların ise en yaygın olarak yaptıkları iş mevsimlik işçiliktir (%9) (Grafik 13).

¹⁸“Çalışan” kavramı, evin içinde ya da dışında aileye gelir getirici bir işte çalışan kişiler anlamında kullanılmaktadır.

Grafik 13. Cinsiyete göre çalışma durumu (%)

Bulanabilen işler genellikle geçici nitelikte olup, fiziksel güce dayanan, emek-yoğun, vasıfsız işlerdir.

Burada günlük işler yapıyoruz. Bir gün iş var 10 gün yok. Ayda ancak 5-10 gün çalışıyoruz. Genelde inşaat işleri yapıyoruz. Genelimiz için durum aynıdır.

Bu durumun en önemli nedenlerinden biri, köylerde hayvancılık ve tarımsal üretim gibi alanlarda yapılan işlerin gerektirdiği niteliklerin, kentte varolan işler için bir değer taşınamamasıdır. Kentte yapılan işlerin farklı nitelikler gerektirmesi, köylerden kente göç eden yetişkin kişilerin yaşamlarında önemli bir kırılmaya neden olmuş ve bu kişiler kent ortamında vasıfsız işçilere dönmüşlerdir. Kentte doğan veya kentte yetişen gençler ise yaşadıkları mahallelerdeki eğitimin yetersizliği, maddi olanaksızlıklar, ailelerini geçindirebilmek için çocuk yaştan itibaren yapabildikleri ve bulabildikleri her işte çalışmak zorunda kalmaları nedeniyle işgücü piyasasında geçerliliği olan nitelikleri elde edecek fırsatı bulamamaktadır. Gençler, bu tür nitelikleri elde edebilmek için mahallelerde meslek kurslarının açılmasını talep etmektedirler.

Burada bilgisayar kursunun mutlaka açılması lazımdır. Bu açılırsa belki iş bulma şansımız artar. Bunun dışında konfeksiyon, dil, resim kursu açılırsa iyi olur.

Mahallede erkeklerin çoğunun bir mesleği yoktur. Marangozluk, konfeksiyon-tekstil kursu açılırsa erkekler ve kızlar öğrenmek için devam ederler.

Bunca yıl boyunca, insanların yaşamında kendi iradeleri dışında meydana gelen bu dramatik dönüşümün olumsuz etkilerini hafifletmek için ilgili kamu kurumları ne istihdam yaratıcı ne de sosyal politikalar ve programlar oluşturmuştur.

İşsizlik ya da bulunabilen işlerin düşük niteliği, sadece iş ve gelir açısından değil, aynı zamanda aile ve toplumsal yapı ve ilişkiler açısından da insanların hazır olmadığı dönüşümlere yol açmıştır. Erkekler köy yaşamındaki statülerini korumak isteğiyle zaman zaman iş seçiminde seçici davranmakta ve çöp toplamak, hamallık gibi işlere gitmeyi gururlarına yedirmemektedirler.

Bazı aileler köylerinde yaptıkları işleri kente taşımışlardır. Hanelerin %8'i şehir içinde hayvancılık yapmaktadır. Hayvancılık olarak sırasıyla büyükbaş hayvancılığı (süt inekçiliği), kümes hayvanları yetiştirmek ve koyunculuk yapılmaktadır. Ayrıca, bazı hanelerde dışarıdan getirilen hayvanların sadece kesimi ve kasaplara taşınma işleri yapılmaktadır.

Mahallede koyun ve inek besliyoruz. Bizim için hayvanın yemi de, bakımı da çok sorun, biz yeterince bakamamaktan, komşularımız da kokudan, sinekten, sivrisinekten çok şikâyetçi. Eskiden tezek yapıp, satıyorduk vazgeçtik. Hayvanların artıklarını, dışkısını kanala döküyoruz. Çevre kirliliği oluyor. Komşular da, biz de haklıyız. Ne yapabiliriz. Bildiğimiz, becerdiğimiz, gücümüzün yettiği çalışma, hayvan yetiştirmek.

Çoğu hanede ahır mevcut, 1-2 inek besleniyor. Aynı zamanda bu ahırlarda kaçak hayvan kesimi yapılıyor. Küçük baş hayvan için 50 YKrş, büyükbaş için 2,5 YTL ücret alınmaktadır. Kimi aileler de, canlı hayvanları mahalleye taşıma ve eti, sakatatı kasaplara taşıma yolu ile para kazanmaktadırlar.

Hanelerin büyük çoğunluğunda gerçekleştirilen kaçak hayvan kesimi, mahallede kötü görüntü ve koku yaratmaktadır. Bu durum sağlığımızı bozuyor. Belediye tarafından kontrol yapılıyor. Zaman zaman ceza da kesiliyor. Ancak bu yoksulluk devam ettiği sürece kaçak hayvan kesimi devam edecektir.

Göç sürecinin akabinde, yanlarında nakit para getirebilenler ya da göç sürecinde sattıkları mal varlıklarından elde ettikleri ile sermaye oluşturanlar, iş kurma girişimlerinde bulunmuştur. Genelde kurulan işler, seyyar satıcılık, bakkal dükkânı işletmek, taşıyıcılık (triportör ve çek çeklerle), kahvehane açma gibi küçük çaplı olup kayıt dışı alanlarda yoğunlaşmaktadır.

Bütün gün çek çek arabası ile yük taşıyorum, günlük 5 YTL ile eve dönüyorum, 5 YTL ne ihtiyacımızı (elektrik, su, yiyecek) karşılayacak, şehirde her şeyi para ile satın almak durumundasın. Köyde her şeyimiz vardı, köy yaşantısı daha iyi idi.

Öte yandan, kent ortamının iş yapma kural ve biçimlerine alışkın olmayan birçok kişi ise ellerindeki parayı değerlendirememiş ve kısa zamanda ailenin acil ihtiyaçlarının karşılanması için harcayarak tüketmiştir.

Biz bütün dünyanın köyümüzde döndüğünü düşünüyorduk. Kimseye inanmıyoruz kimseyle iş yapamıyoruz, kimseyi tanımıyoruz.

Göçten sonraki ilk yıllarda geleneksel yapı sıkı sıkıya korunmaya çalışılmış, erkekler eşlerinin veya kızlarının çalışmasına izin vermemişlerdir. Bu durum çocukların çalıştırılması için de geçerli olmuştur. Yetişkin erkeklerin iş bulma olanağının oldukça sınırlı olması nedeniyle zamanla bu konudaki rollerde büyük değişimler yaşanmıştır. Yoksulluğun ve açlıkla yüz yüze kalmanın sonucu olarak kadınlar ve çocuklar da dahil olmak üzere, ailenin tüm bireyleri bulabildikleri işlerde çalışmaya başlamıştır. Hâlâ birincil derecede aile gelirini sağlayan yetişkin erkekler olmasına rağmen, ailelerin birçoğunda kadınlar da ev içinde ve ev dışında çeşitli işlerde çalışmaktadır.

Kadınların yaptığı işler

Yaşanan ekonomik güçlükler nedeniyle, ailelerin büyük kısmında, kadınların ev dışında çalışmasından çok hoşnut olunmasa da izin verilmektedir.

Kızlar/kadınlar eskiden gizli gidiyorlardı çalışmaya, şimdi gizlilik kalmadı

Ayıplayanlar da var. Namus kavramı kadına endeksli. Aslında yoksulluk bu değerleri de yıktı. 11-12 yaşındaki kız çalışabilir, ama 17-18 yaşına geldiğinde çalışamaz mantığı var. Ancak 25-30 kişinin beraber gittiği bazı işlerde (pamuk) kızlar çalıştırılmaktadır.

Bu durumun önemli nedenlerinden biri, erkeklerin iş bulamaması ya da yetişkin erkeklerin bazı işleri yapmayı kendileri için aşığlayıcı bulmalarıdır.

Erkeklerle iş olanağı olmadığından kadınlarımız pamukta ve çapa işlerinde çalışıp erkekler de yemektedir.

Toplumda “erkek işi” olarak kodlanan işler arasında mahallelerdeki yetişkin erkeklerin vasıflarının uyduğu işler son derece kısıtlıdır. Buna karşılık işsiz erkek sayısı çok yüksektir. Bir anne bu durumu şöyle anlatıyor:

Mesela benim 5 yetişkin oğlum var ve hiçbiri çalışmıyor. Orta okula ve liseye giden var. Fayansçı olan da iş bulamıyor. Herkes işsiz ve parasız olduğu için evde de kimse birbiriyle konuşmuyor ve diyalog yok. Ben günlük 8YTL yevmiye ile ne yapabilirim.

Kadınlar için varolan iş olanakları da son derece kısıtlıdır. Ev temizliği, çocuk bakımı, ofis temizliği gibi kadınların yalnız başlarına gittikleri işlere bazı ailelerde izin verilmemektedir. Kadınların çalışmasına izin verilme konusunda aileler için işyerinin “güvenli” olması en önemli kriterlerden biridir. Kadınlar en çok ailenin birlikte gittiği mevsimlik işçilik ya da kadınların toplu olarak çalıştıkları işyerlerinde çalışmaktadır (Tablo 7).

15 gün önce doğum yapmış olan bir komşumuz, 7 çocuğu ile birlikte il dışına çalışmaya gitti.

Dantel, oya, örgü gibi el işlerini de para karşılığı yapıyoruz. Ancak düzenli olarak iş bulamıyoruz.

Çapa, bakıcılık. Bazı aileler ofislere de gönderiyor çaycı, temizlikçi vs. Günde 10YTL kazanıyorlar. Vardiyalı çalışma söz konusu, servis bunları alıp getiriyor.

Tablo 7. Kadınların yaptıkları para getirici işler (%)

Yaptıkları işler	Hane sayısı	(%)
Günderlik temizlik işleri	34	27
Çocuk bakıcılığı	25	20
Mevsimlik işçilik	66	54
İşçi	9	7
El sanatları	23	19
Ev eksenli üretim	5	4
Diğer	28	19
Toplam	190	150

Kadınlar çok zor koşullarda, çok düşük ücrete de olsa yapabildikleri her işe koşmaktadır.

Kadınlar Dicle kenarındaki Hevsel bahçelerinde çapa, sebze toplama, ayırık otu ayıklama gibi çalışmalara katılmaktadır. Bu çalışma karşılığında bahçe sahipleri günde 3 YTL ücret ile satılamaz durumda olan sebze ve yemeklik otları (semizotu vb.) vermektedir. Kadınlar topladıkları bu yemeklik otları pazarda satmaktadır. Bu çalışmaya daha fazla orta yaş grubu kadınlar katılmaktadır.

Tandır imalatı önemli gelir kaynağı. 10-25 milyona satıyoruz. 2-3 milyon kazanıyoruz. 4-5 kişi ortaklaşa yapıyor, 5-6 tane yapabiliyoruz. Bir aile ayda 30 adet tandır üretebilir. Bu faaliyeti daha çok biz kadınlar yapıyoruz.

Günlük temizlik ve çocuk bakıcılığına giden kadın ve genç kızlar da vardır. Ev temizliğinde günde 10-15 YTL kazanmaktadırlar.

Mahallelerde başkasının evine temizliğe gitmeğe iyi bakılmadığı için, kadınların bazıları temizliğe gittiklerini çevrelerinden saklamaktadır. Temizlik işlerinde çalışan genç kadınlar, evlendikten sonra eşinin ailesi tarafından aşağılanmaktadır. Hatta zaman zaman bu durum şiddet uygulanmasına mazeret olarak gösterilmektedir.

Evleneceği kişiyi aileler belirliyor. Fikri sorulmadan evlendirilen çok sayıda kız var. Evlendikten sonra ailede sorunlar başlıyor. Evlenmeden önce dışarıda çalışan genç (mevsimlik çalışma, gündelik temizlik) kızlar daha sonra eşi ve eşinin ailesi tarafından hor görülüyor, sürekli aşağılanıyor. “Biz seni sokaklardan kurtardık, sen sokaklarda gezip tozmaya alışkınsın, sen ev işinden anlamazsın dağlarda/tarlalarda çalışmaya alışkınsın, vb. gibi”.

Bazı mahallelerde, özellikle aşiret ilişkileri içinde olan ailelerde kadın ve çocuklar çalışmaya gönderilmemektedir.

Kadınlarımızı ve kızlarımızı bölgedeki pamuk çapa ve toplama işlerine göndermiyoruz, çünkü bu işleri doğru bulmuyoruz. Şehirde gündelik ev işçiliğine ve bakıcılığa da kadınlarımızı, kızlarımızı göndermiyoruz.

Çocuklarımız mendil, su işleri yapmaz; gençlerimiz de aklı başındadır kötü işler yapmazlar.

Bu mahallelerde Türkiye İsrâfi Önleme Vakfı ve Grameen Trust işbirliğinde mikro kredi uygulaması bulunmaktadır¹⁹. Görüştüğümüz kadınların çoğu mikro kredi dağıtımından haberdar olmasına rağmen, yüksek faiz nedeniyle mikro kredi almaktan çekindiklerini belirttiler.

Mikro kredi kullanan çok az sayıda kadın var. Grup oluşturmak zor olduğu ve geri ödemeyi düzenli yapamayacağımız endişesi ile almadık. Kredi kullanımı bizi ürkütüyor.

Bir kurumun kadınlara yönelik kullandığı mikro krediyi kullanan kadınlar var. Bu kredi daha çok günlük ihtiyaçlar için kullanılmaktadır. Eşinin işini geliştirmeye kullananlar da var.

Mahalledeki kadınlara dikiş dikerek, para kazanmaya çalışıyorum. Dikiş makinem çok eskimiş, yeni makineye ihtiyacım var ama, mikro krediyi almaya çekiniyorum. Faizi fazla, geri ödeyemem.

Erkeklerle “sizce kadınlar çalışmalı mı?” diye sorulduğunda daha çok çalışılacak yerin “güvenli” olması ön plana çıkmaktadır.

Normal, güvenilir bir yer olması şartı var. %60-70 normal karşılar. Çalışacak iş sahaları yok.

Gençler ve çocukların yaptığı işler

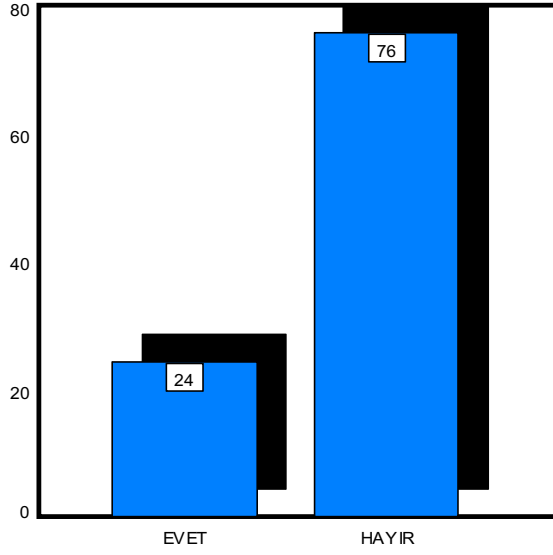
Mahallelerde çocukların çalışması yaygın bir durumdur. Açlık düzeyinde bir yoksullukla karşı karşıya olan aileler istemeyerek de olsa çocuklarını insani olmayan koşullardaki işlere göndermektedir. Çocuğunu işe gönderen bir baba şöyle demektedir:

Kaygıyla gönderiyoruz ama gitmeyince de dövüyoruz.

---

¹⁹ Mikro kredi, mikro ve küçük ölçekteki işlerin kurulması için verilmektedir. Banka kredi faizinden daha yüksek faiz talep etmesine karşılık, teminat istemeyen, kredi almak için grup oluşturan kadınların birbirine kefil olduğu bir kredi sistemidir.

Grafik 14. Çocukları çalışan ailelerin oranı (14 yaş ve altı çocuklar)

Yetişkinlerin iş bulamaması veya buldukları işlerden elde ettikleri gelirle aileyi geçindirememesi sonucu önemli sayıda çocuk çeşitli işlerde çalışarak ailelerinin geçimini sağlamaktadır. Ailelerin %24'ünde 14 yaşın altındaki çocuklar ailenin geçimine katkıda bulunmakta ya da tüm aileyi geçindirmektedir (Grafik 14).

Çocuklar ve gençlerin aile geçimini sağladıkları söylenebilir. 8-15 yaşındaki kız ve erkek çocuklar çöp toplama (kâğıt, metal ve cam), minibüs terminalinde buz satma, ayakkabı boyacılığı, el arabası ile yük taşıma, tatlı ve mendil satışı yapmaktadır. Günde 3 ila 5 milyon kazanıyorlar.

Sanayiye çalışmaya gidenler haftalık 15 YTL para kazanıyor. Lokantada çalışanlar ise gündelik olarak 6-7 YTL para kazanmaktadır.

Ben 13 yaşındayım. 4.sınıfa kadar okudum. Babam okumama izin vermedi. Şu anda halı kursunda çalışıyorum. Sabah 5 ile akşam 6 saatleri arasında çalışıyorum. Ayda 200 YTL. kazanıyorum. Ramazan ayında sahur vakti halı kursu açık olur. Saat 3-4 gibi çalışmaya gidiyoruz.

Tuğla fabrikalarında günde 10-12 saat sıcak tuğla taşımaktan elleri ve vücutlarında ciddi yanıklar oluşan kız ve oğlan çocuklar, bu çalışmalarının karşılığı olarak günde 2 ila 8 YTL. arasında ücret almaktadır.

Tablo 8, ilköğretim çağındaki çocuklar içinde okula giden ve gitmeyenlerin dağılımını vermektedir. Erkek çocukların %88'si okula giderken bu oran kız çocukları için %81'e düşmektedir. Genel olarak, 7-15 yaş arasındaki çocukların %16'sı okula gitmemektedir. Bu yaş grubunda bulunan toplam 432 erkek çocuktan 113'ü (%26), toplam 385 kız çocuktan ise 38'i (%10) çalışmaktadır (Tablo 8 ve 9). Çalışan erkek çocukların %78'i hem okula gidip hem çalışmakta %28'i ise okula devam etmemektedir. Çalışan kız çocuklarının %47'si hem çalışıp hem okumakta %53 ise okula gitmeyip sadece çalışmaktadır.

Tablo 8. 7-15 yaş grubunda okula giden/gitmeyen çocukların dağılımı

	Okula giden	(%)	Okula gitmeyen	(%)	Toplam	(%)
Kadın	311	81	74	19	385	100
Erkek	378	88	54	12	432	100
Toplam	689	84	128	16	817	100

Tablo 9. 7-15 yaş grubunda okula giden/gitmeyen ve çalışan çocukların dağılımı

	Okula giden ve çalışan	(%)	Okula gitmeyen ve çalışan	(%)	Toplam	(%)
Kadın	18	47	20	53	38	100
Erkek	88	78	25	22	113	100
Toplam	106	70	45	30	151	100

Çocukların işe gönderilmesi aile içi ilişkileri zedelemekte, bir çok çocuk evdeki baskı ortamından kurtulmak için evden kaçma planları yapmaktadır.

Ailemiz çalış diye bizi zorluyor fakat iş yok dolayısıyla evde kavga çıkıyor, huzurumuz bozuluyor. Bu durumda evden kaçmak zorunda kalıyoruz. Geçen hafta evden kaçmayı planlayan arkadaşlarımız vardı, biz onları caydırdık.

Burada iş olsa burada çalışmak istiyoruz, 200 milyon yeter bize daha fazla bir şey istemiyoruz. Dışarıya çalışmaya giden çok kişi var. Evden kaçanlar var. Sadece yol parası için evdeki parayı çalan veya hırsızlık yapıp gidenler var. Çoğu giden kişi ise gittiklerinde iş bulamadıklarından dolayı perişan olmakta veya çoğu zorunluluktan suç gruplarına katılmaktadırlar. Bunların önemli bir kısmı iş bulamadıkları için hırsızlık, kapkaççılık yapmaya, uyuşturucu ve bağımlılık yaratan maddelerin kullanıcısı olmaya başlıyorlar.

Çocukların bazıları çalışması için okula gönderilmemekte, bazıları ise hem okula gidip hem çalışmaktadır. Sokakta çalışan bu çocuklar mendil, sakız, peçete satıcılığı, ayakkabı boyacılığı ve pazarlarda el arabası ile taşımacılık işleri yapmaktadır.

Bunun dışında trafik ışıklarının olduğu yerlerde cam silen çok sayıda çocuk mevcuttur. Ayrıca dilencilik yapan çocuklar da vardır.

Okula giden arkadaşlarımız okul tatil olsun, tatile gidelim diyorlar, biz ise tatil olsun çalışalım, para kazanalım diyoruz.

Sokakta çalışan çocuklar çeşitli tehlikeler ile karşı karşıyadırlar. Bu çocuklar genelde erken yaşlarda sigara alışkanlığı edinmekte, aynı zamanda tiner, bali gibi maddelerin bağımlısı olma riskleri oldukça yüksektir. Sokakta çalışan kimi çocuklar suç çeteleri adına çalışmak zorunda kalmaktadır. Sokakta çalışan çocuklar günde 3-5 YTL kadar para kazanabilmektedir. Günlük kazandıkları paraları evin ihtiyaçlarını karşılaması için annelerine vermektedirler.

Kazandığımız parayı annemize ve babamıza veriyoruz. Ev ihtiyacı için harcanıyor. Kendimize pek harçlık ayırmayız.

Çocuklara “işinizi severek mi yapıyorsunuz, yaparken ne tür zorluklarla karşılaşıyorsunuz?” diye sordüğümüzde şu cevapları aldık:

Bu işi yapmak hiç zevkli değil ama mecbur olduğumuz için yapıyoruz.

Önümüzü kesip malımızı zorla almak isteyenler oluyor, bazen de direkt arkadan biz görmeden alıp kaçıyorlar.

Okuldan alınan veya hiç okula gönderilmeyen kızlar, halı kurslarında, pamuk tarlalarında, tuğla fabrikalarında ve sokaklarda buz, eskimo, mendil satmaktalar. 11-12 yaşından sonra artık büyüdükleri gerekçesiyle aileler kız çocuklarını sokaklarda çalıştırmamakta, bu yaştan sonra taciz veya saldırı bakımından daha güvenli olduğu düşünülen pamuk veya sebze tarlaları ya da fabrika gibi toplu çalışma alanlarını tercih etmektedirler. Çalışan kız çocukları çalışmayla ilgili duygu ve düşüncelerini şöyle ifade ettiler:

11-12 yaşına kadar, ilçe otogarında ve sokaklarda, buz ve eskimo satıyoruz. Öğrenciler yarım gün, okula gitmeyenler tam gün olarak çalışıyoruz. Günde 1-2 milyon kazanıyoruz. Eritmeden kısa sürede satmamız gerekiyor. 912 saatleri arasında satış yapıp, öğleden sonra okula gidiyoruz. Okula gitmeyenler öğleden sonra tekrar satış yapıyor. Acıktığımda bazen sokaktan çörek alıyoruz. Bu işi seviyoruz. Ekmek paramızı kazanıyoruz.

15 yaşındayım. Hiç okula gitmedim. Babam göndermedi. Yaz döneminde Diyarbakır'ın çevresindeki pamuk tarlalarında 12 saat çapa yaparak, günde 10 YTL kazandım. Sonbaharda ise pamuk topluyorum. 1 kilo pamuğu toplamaya karşılık 10 YKrş. ücret almaktayım. Yine Günde 12 saat çalışarak 50 kg pamuk topluyorum. 100-200 kg toplayanlar da var. Bu mahalleden 30 kişi (kız) pamukta çalışıyoruz. Erkekler pamukta çalışmıyor. Bizim yaşımızdaki erkekler sokaklarda dolaşiyor. Yaptığımız işler çok zahmetli, güneşin altında uzun süreli çalışmak bizi çok yoruyor. Ama yine de hoşumuza giden tarafları da var. Arkadaşlarımızla birlikte olmak, sohbet etme, işin güzel tarafları. Çapa işi pamuk toplamadan daha zahmetlidir. Kazandığım para ile erkek kardeşim okuyor. Sabah kahvaltı yapmadan tarlaya gidiyoruz. Yanımıza yiyecek alıyoruz. Yiyeceğimiz evden artmış ise bir önceki günün kalan yemeği (bulgur pilavı, türlü v.b) veya ekmek, domates, salatalık ve bol miktarda su alırız. Güneşin altında çok su tüketiyoruz.

Pamuğa gidenler biz hiç okumadık. Babamız yazın hamallık yapıyor. Kışın iş yok. Biz çalışıp abilerimizi okutuyoruz. Para olunca önce erkekler okutuluyor. Kazandığımız parayı direkt ailemize veriyoruz. Senede bize bir elbise alınıyor. Evde oturanlar ev işi yapıyor. Ev temizliğine gidenler var. Bizden küçük kardeşlerimizin çalışmasını istemiyoruz. Onların çalışmasını istemiyorlar. Onlar okula gitsinler. Buz satmak daha zevkli, çapa zor. Çapa yapanlar 14-15 yaşında. Erkekler çalışmıyor. Sokaktalar, serserilik yapıyorlar.

Akşam saatleri Diyarbakır'ın sokaklarında görülmeye alışılan manzaralardan biri çöp toplayan çocuklardır. Çöp toplayan çocuklar akşam çalışmaya başlarlar ve gece saat 2-3'e kadar işleri devam eder.

Anne babalara çocuklarını sokakta bekleyen tehlikelerin ne olduğu hakkında sorduğumuz soruya aşağıdaki cevapları aldık:

Yoz yaşamak, kapkaça alışma, atari salonu, başı boşluk, esrar, sigara, çetelerin eline düşme, İstanbul'a gönderip çalıştırma.

Araç altında kalma, sigara, esrar, bali, hırsızlık, saygısızlık.

Mevsimlik işçilik

Göçten sonra, ailelerin esas gelir kaynaklarının yok olmasına paralel olarak mevsimlik işçiliğe giden ailelerin sayısı artmıştır. Halen ailelerin %29'u mevsimlik işçiliğe gitmektedir. Mevsimlik işçilik, gerek yaşam ve çalışma koşulları gerek elde edilen gelir açısından en zor işler arasında sayılmaktadır.

Diyarbakır'a geldikten sonra mevsimlik işçiliğe giden ailelerin sayısında artış olmasının en önemli nedenlerinden biri, insanların Diyarbakır'da bulabildikleri işlerle geçimlerini sağlayamamalarıdır. İkinci bir neden de, mevsimlik işçilikte yapılan işlerin insanların varolan becerilerine uygun olmasıdır. Mevsimlik göçe gidilen bölgelerde yerleşik nüfus, bu tür işlerin ağır koşulları ve gelirinin az olması nedeniyle mevsimlik işçiliğe rağbet etmemektedir. Bu Bölge'den mevsimlik işçiliğe gidenlerin sayısının artması ve düşük ücretlere razı olmaları, gittikleri bölgelerdeki ücretleri düşürmekte ve bazı durumlarda da iş bulamamalarına yol

açmaktadır. Bir çok aile yol parasını borçlanarak mevsimlik işçiliğe gitmekte, gittikleri yerlerde iş bulamadıkları zaman ise oldukça zor durumda kalmaktadır. Bazen geri dönecek yol parası bile bulamamakta, böyle durumlarda hemşehriler arası dayanışma mekanizmaları devreye sokulmaktadır.

Mevsimlik işçilik birçok ailenin birincil geçim kaynağını oluşturmaktadır. Hatta bu ailelerin kendi aralarında borçlanmaları ve yıllık harcama planları da mevsimlik işçilikten kazanacakları para üzerinden oluşturulmaktadır.

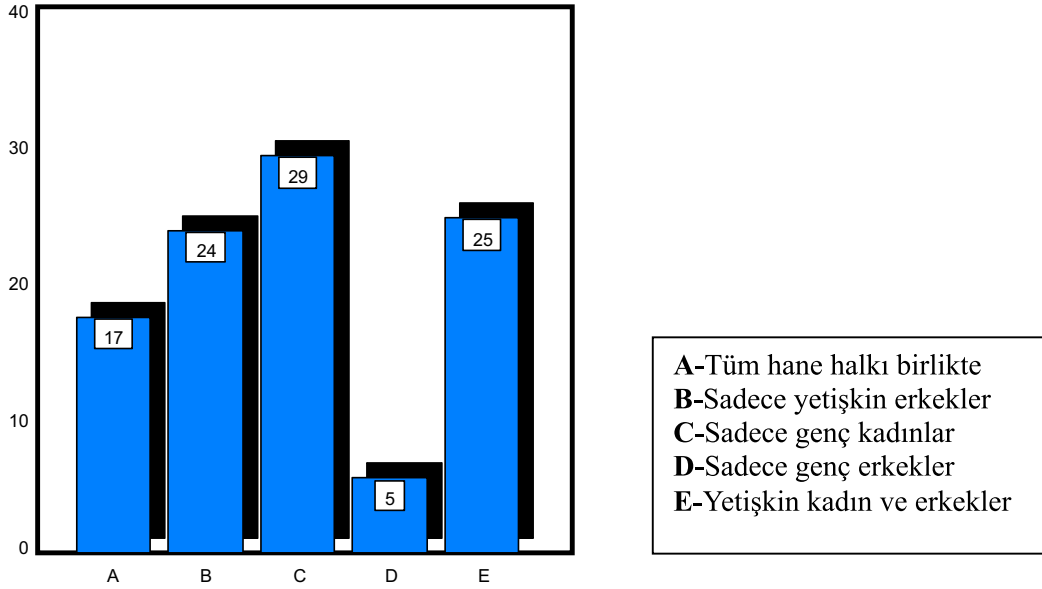
Eşimiz, oğullarımız iş bulamıyor. Büyük çoğunluğu İl dışına (Gaziantep, Ankara başta olmak üzere) inşaatlarda çalışmaya gidiyorlar. 3-6 ay kalıyorlar. Çalıştıkları koşullar çok kötü, banyo yapma, çamaşır yıkama olanakları yok. Genelde eve bitlenerek dönüyorlar. Kazandıkları para çok az. Ev kiralarmızı, elektrik, su giderlerini dahi karşılamıyor. Onlar da, biz de çok sıkıntı yaşıyoruz.

Mevsimlik işçiliğe gidilen yerler yakın yerleşimler ile il dışı (bölge içi, bölge dışı) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Diyarbakır'a yakın yerleşimlere, genelde genç kadınlar, mahallelerden gruplar halinde gündelik olarak gitmekte ve akşam evlerine geri dönmektedirler.

Burada yaşam koşulları daha iyi, akşamları eve geliyoruz. Orada yaşam koşulları çok güç, çadırlarda kalıyoruz.

Hanelerin %17'sinde tüm aile fertleri birlikte, %25'inde sadece yetişkin erkek ve kadınlar, %24'ünde sadece yetişkin erkekler, %29'unda sadece genç kadınlar, %5'inde ise sadece genç erkekler mevsimlik işçiliğe gitmektedir (Grafik 15). Mevsimlik işçiliğe aileden kimlerin gittiği yapılan işin niteliğine göre değişim göstermektedir. Örneğin inşaat işçiliği için sadece erkekler, pamuk toplama için ise çoğunlukla sadece kadınlar gitmektedir. Bu denli yüksek oranda ailede (%29), sadece genç kadınların mevsimlik işçiliğe gitmesinin nedeni, genç kadınların komşularla birlikte Diyarbakır'a yakın yerlere, günü birlik pamuk toplamaya gönderilmeleridir.

Grafik 15. Mevsimlik işçiliğe hanelerden kimlerin gittiği (%)

Mevsimlik işçiliğe giden ailelerden %47'si Diyarbakır merkez köyler veya ilçelerine, %26'sı Marmara Bölgesi'ne, %16'sı Karadeniz Bölgesi'ne, %15 oranında aile Akdeniz Bölgesi'ne, %10'u ise Ege Bölgesi'ne gitmektedir.

Türkiye'nin her tarafına mevsimlik işçi olarak gidenler var, hatta Kıbrıs'a gidip gelenler bulunmaktadır.

Mevsimlik çalışmaya çoğu hane katılmaktadır. Ankara'da soğan tarımı, Karadeniz'de fındık, Bursa ve Manisa'da sebze, İzmir'de sebze, üzüm tarımı çalışmalarına gidilmektedir. Bazı aileler okul çocuklarını da götürmek zorunda kalıyor. Eğitimleri bölünüyor.

Bazı ailelerin, işlerin periyoduna göre bir ilden başka bir ile veya bir bölgeden diğer bir bölgeye gittiği durumlar da olmaktadır. Örneğin, pamuktan, fındık toplamaya, oradan domates toplamaya gidilebilmektedir.

Mahallenin önemli bir kesimi mevsimlik olarak Batı Anadolu bölgesine çalışmaya gider. Karadeniz bölgesine fındık toplamak için 45 günlüğüne gidilir, çalışma koşulları çok zor, sabah saat 7'den akşam 7'ye kadar çalışmak gerekir 14 yaşından küçüklere yevmiye verilmemektedir. Günlük 13 YTL ücret verilmektedir. Yol ve oradaki masrafları çıkarınca elinde para kalmamaktadır. 5 çalışanla gittim 1 500 YTL ile döndüm, fındıktan sonra İzmir'e pamuk toplamaya gittim, oradan da başa baş geri geldim sayılır; 1 000 YTL. ile Diyarbakır'a geldim sonbaharda portakal toplamaya Hatay'a gittim. 6 ay orada kaldım; her şey parayla ev, elektrik, su, ekmek, bir de ücretini hak etmen için 30 kişi bir kamyonu doldurmak gerekir. 6 aylık çalışma 5 çalışan ile 1 500 YTL ile eve döndüm.

Mevsimlik işçiliğin çalışma koşulları son derece ağırdır. Aile olarak mevsimlik işçiliğe gidenler genelde naylon çadırlarda yaşamlarını sürdürmekte ya da kulübe diye nitelendirilebilecek mekânlarda kalmaktadırlar. Kalınan yerlerde banyo, tuvalet gibi olanaklar oldukça sınırlı olup hijyen koşulları oldukça kötüdür. Ayrıca günde yaklaşık 12 saat tarlada güneş altında çalışılmaktadır. Bu koşullar özellikle çocuklara çok ağır gelmektedir.

Büyüklerin sözünü dinlemiyoruz, dinlemiş gibi yapıyoruz. Biz genciz her işte çalışamayız, ağır işler yapamayız. Biz de mevsimlik işçilik dönemlerinde ailemizle beraber gidiyoruz, en zor işleri bize yaptırıyorlar. 12 saat çalışıyoruz, günde 10YTL kazanıyoruz, derebeylik dönemi gibi bir sistem var.

Günlük yevmiyeler çocuklar için 8YTL, yetişkinler için ise 10-12YTL arasında değişmektedir. İl dışındaki mevsimlik işçilik ücretleri çalışmanın bitimi sonrası hemen ödenmektedir. İl kapsamındaki yerleşimlerde ise ancak pamuklar satıldıktan sonra işçi ücretleri ödenmektedir. Özellikle son 3-4 yıldır pamuk fiyatlarının yerinde sayması, hatta gerilemesi ve üretimde girdi fiyatlarının artması sonucu işçi ücreti ödemelerinde yaşanan sıkıntılar da had safhaya ulaşmıştır. Ücret ödemeleri bazen 6-8 ay sonrasına gecikebilmekte, hatta bazen hiç ödenmediği durumlar ile bile karşılaşılabilir. Ortalama 5 kişi çalışan bir ailenin 3 aylık mevsimlik işçilik sonunda eline kalan net para miktarı ortalama 2.000YTL'dir

Bu Bölge'de de pamuk var, ancak çalışıyorsun ama ücretin karşılığını 6 ay sonra alamıyorsun, bazen hiçbir zaman alamıyorsun. Diyarbakır'da ve bölgede çalışmanın karşılığını hemen alamıyoruz, bir yıl sonra para almanın anlamı yoktur çünkü zaten yoksuluz yaşamak için paraya ihtiyacımız vardır.

Hem il içi hem de bölge dışı çalışma için genelde bağlantıları çavuş denilen şahıslar sağlamaktadır. Bu şahıslar hem işçi çalıştırdıkları kişilerden yevmiye almakta, hem de çalışan kişilerden belli oranlarda komisyon almaktadır

Mevsimlik işçiliğe gitme oranı eğitim durumunu da ciddi düzeylerde etkilemektedir. Bu mahallelerdeki okullar, eğitim takvimlerini gayri resmi de olsa, mevsimlik göç süresine göre ayarlamak zorunda kalmaktadır. Öğretmenler, mevsimlik işçiliğe gidecek öğrencilerini göz önünde bulundurarak müfredatlarındaki konuları daha hızlı işlemekte, sınavlar bu duruma göre ayarlanmaktadır.

Bunların dışında, mevsimlik işçilikte uzun süreli çalışan erkekler mevcuttur. Bu kişiler yılda toplam 1-2 ay ancak evde kalabilmektedir. Kaldıkları yerlerde bekâr evlerinde, 5-10 kişi aynı odada ve çok zor koşullarda yaşamakta ya da inşaatlarda yatmaktadırlar.

8 ay Batı illerinde çalışıyorum, 4 ay bu mahallede yaşıyorum. Elde ettiğim gelirin yarısını aileme, kalanını mahalledeki kahvehanede harcıyorum.

Batıdaki mezarlarımız buradan daha fazla olmaya başladı.

Bütün bu zorluklara paralel olarak mevsimlik işçiliğe gidenlerin çektikleri sıkıntıların başında gittikleri yerlerde insanlardan gördükleri kötü muamele gelmektedir.

Manisa, Ordu, Adana, Adapazarı, İzmir, Ankara, Yozgat gibi illere gidiyoruz. Burada 2 ay çalışacağımıza oraları tercih ediyoruz. Bunun nedeni orada hem çalışma süremiz 6 aya kadar uzayabiliyor, hem de daha fazla para alıyoruz. Örneğin burada çalıştığımızda günde 9 milyon, orada ise 15 milyon TL para alıyoruz. Fakat oralarda bize bakış açıları hiç insanca değil, zorunluluktan gidiyoruz. Biz de kendimizi orada hiç rahat hissetmiyoruz, kültürel açıdan da uyumsuzluklarımız çok fazladır.

Oradan da seçmece insan seçenler var. Zayıflar yarım yevmiye, diğerleri tam yevmiye alıyor.

Kamu ve yerel kurumların destekleri

Zorunlu göçe tabii olanlar, göç sürecinde ve Diyarbakır'da yaşadıkları ilk yıllarda, kamu kurumlarının kendilerine herhangi bir destek veya hizmet vermediğini belirtmişlerdir. Araştırma alanımız dışında kalan 500 Evler, devlet tarafından, zorunlu göçle Diyarbakır'a gelenlerin yerleşmesi için inşa edilmiş konutlardır. Ancak bu konutlar dağıtılırken, “teröre bulaşmamış olmak”, “köyün yakılmamış olması”, “akrabalarından dağa çıkanların olmaması” gibi öne sürülen birçok koşulun aileler tarafından ispat edilebilir nitelikte olmamasından dolayı, 500 Evler'deki konutlar zorunlu göç mağdurları tarafından doldurulamamış ve bu nedenle konutların bir kısmı zorunlu göçe tabii olmamış ailelere de verilmiştir.

Araştırma alanımızı oluşturan mahalle sakinlerine Diyarbakır'a geldikleri tarihten günümüze kadar ne tür yardımlar aldıkları sorulmuştur. Tablo 10'dan da görüleceği gibi alınan yardımlar büyük ölçüde gıda ve yakacak gibi maddelerde yoğunlaşmaktadır. Diyarbakır'a geldiklerinden bu yana, ailelerin sadece %29'u gıda yardımı, %22'si ise yakacak yardımı aldığını bildirmiştir. Kömür yardımından Vakıfta dosyası olan aileler yararlanabilmekte, sosyal güvencesi olmayan ve Yeşil Kartı bulunanlarla yaşlı ve özürllülere öncelik tanınmaktadır. Gıda yardımları daha çok bayramlarda, ramazan ayında ve yılbaşına yakın zamanlarda dağıtılmakta olup, un, şeker, çay, salça, pirinç gibi temel gıdalardan oluşan paketler halinde yapılmaktadır. Bu destekler genellikle uzun vadeli ve düzenli olmayıp kısa süreli günlük ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir.

Aldığımız destekler, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan, kömür ve bir miktar zahiredir. Bunu da 40 yaşın üzerindeki kişilere veriyor. Çok az sayıda aileye de para desteği sağlanmaktadır.

Tablo 10. Göçten sonra alınan yardımlar

Yardım çeşidi	Hane sayısı	%
Ev Eşyası	11	3
Giyim	14	4
Gıda	115	29
Yakacak	87	22
Nakit para	44	11

Aileler, özellikle gıda ve giyim yardımlarının, mahallelerde asıl ihtiyaç sahipleri belirlenmeden dağıtım yapıldığında büyük izdihamlar yaşandığından şikâyet etmişlerdir. Bu tür durumların basına yansması ve olumsuz tepkiler sonucu, son zamanlarda bu yardımlar daha önceden belirlenen evlere teslim edilmeye başlanmıştır. Kömür yardımları ise daha çok Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından kışlık ihtiyacın bir kısmını karşılamak üzere yapılmaktadır.

Yardımlar gerçek mağdurlara ulaşırsa sorun çok azalır. Çok yoksul olan perişan zaten derdini anlatamıyor, yardım alamıyor; yardım almaya utananlar var.

Haklarımızı savunmayı ve sahiplenmeyi bilmiyoruz.

Söz konusu yardımların menşei incelendiğinde birinci sırada Valilik'e bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) (%27), ikinci sırada ise Belediyeler (%19) yer almaktadır. Akrabalardan alınan yardımlar ise çok düşük düzeylerdedir. Bu Bölge'de, akrabalık ve aşiret ilişkilerinin güçlü olduğu bir sosyal yapı hakim olmasına rağmen akrabalardan sağlanan yardımlar %6 oranında kalmaktadır (Tablo 11). Bu durumun iki temel nedeni olduğu söylenebilir. Birincisi, göç edenlerin büyük kısmının birbirine benzer ve çok sınırlı ekonomik koşullara sahip olmaları, ikincisi ise, ekonomik durumu nispeten iyi olanların zorunlu göç nedeniyle yoksulluğa itilmiş çok sayıda yakını olması nedeniyle hepsine yardım etmelerinin mümkün olamamasıdır.

Tablo 11. Yardımların kimlerden alındığı

Yardım çeşidi	Hane sayısı	%
Valilik/SYDTF	87	27
Belediyeler	58	19
Sivil toplum kuruluşları	21	7
Akrabalar	18	6
Diğer	31	10

Kültürel haklar ve talepler

Mahallelerde zorunlu göçe tabi olmuş kişilerle yaptığımız görüşmelerde işsizlik, geçim sıkıntısı, eğitim ve sağlık sorunları gibi sorunların dışında, kültürel haklar da sık sık dile getirilen konular arasındaydı. İnsanlar kendi dillerini özgürce konuşmak, kendi kültürlerine özgü alışkanlıklarını özgürce yaşamak istediklerini, Kürt kimliğine sahip olmanın onlar için vazgeçilmez olduğunu ifade ettiler.

Kültürel haklar hepsinden önemlidir, insanının kendi kültürünü, âdetlerini özgürce yaşaması, korkusuz yaşaması önemlidir.

Kendi kültürümüzü yaşayamıyoruz. Dilimizde eğitim göremiyoruz. Kürt kimliğini sahip olup, bunu yaşamak istiyoruz.

Anadillerinde eğitim görmek ve Kürtçe'yi gramer kurallarına göre öğrenmek istediklerini belirttiler.

Yazın boş boş dolaşıyoruz, bu durumdan çok rahatsızlık duyuyoruz, bıktık. Bazı sosyal faaliyetler istiyoruz. Dilimizi istiyoruz ve dilimizi gramere kurallarına göre öğrenmek istiyoruz.

Görüşme yaptığımız kişiler, kimlikleri nedeniyle kendilerine eşit vatandaş muamelesi yapılmadığını ifade ettiler. Zorunlu göç sürecinde yaşadıkları baskı ve acıların farklı biçimlerde Diyarbakır'da da devam ettiğinden şikayet ettiler. Büyük çoğunluk, Kürt sorunu çözülmeden ne köye dönüşün mümkün olacağına ne de Bölge'ye yatırım yapılacağına inanmadığını belirtti.

Köyden taşınma ile güvenlik sorunumuz çözülmedi. Burada da yıllarca devlet güçleri evlerimize baskın düzenledi. Gençlerimiz tutuklandı, işkenceden geçirildi.

Aynı dönemde Hizbullah tarafından da saldırılara maruz kaldık. Çok sayıda gencimiz, satırlarla öldürüldü.

Kürtler özgür olursa, herkes kendi köyünde istediği yerde yaşamalıdır.

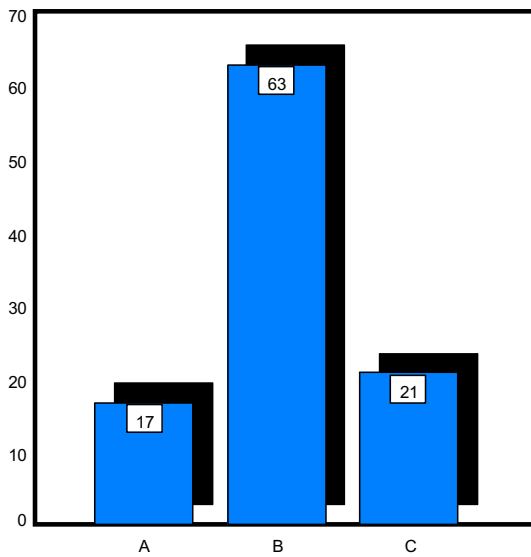
Talebimiz, demokratik ortam ve haklar, ayrımcılığın kalkması, eşit bir ortamın oluşturulması.

Kürt sorununun öncelikli olarak çözülmesi lazım. Güven ortamı yaratılmalıdır. Sermaye güvenmeli ve buraya yatırım yapılmalıdır.

Köydeki yaşam ile şimdiki zamanın karşılaştırması

Ziyaret ettiğimiz mahalle sakinlerine, köydeki yaşamlarıyla karşılaştırdıklarında, ailelerinin şu an içinde bulunduğu durumu nasıl değerlendirdiklerini sorduk. Ailelerin %63'ü durumlarının kötüleştiğini, %17'si durumlarının iyileştiğini, %21'i ise durumlarında bir değişiklik olmadığı değerlendirildi (Grafik 16).

Grafik 16. Köydeki yaşam ile Diyarbakır'daki yaşamın karşılaştırılması (%)

A-Durumum daha iyileşti
B-Durumum daha kötüleşti
C-Durumumda bir değişme olmadı

Durumlarının kötüleştiğini söyleyenlerin hemen hemen hepsi (%94) bu durumun nedenleri arasında geçim sıkıntısının olduğunu söylemektedir. Şehir yaşamına alışmakta güçlük çekilmesi (%43), köyün özlenmesi (%37) ve çocuklarını okutamamak da (%26) ön plana çıkan nedenler arasındadır (Tablo 12).

Hayvancılık, sebzeçilik yapıyor, ekin ekip biçiyorduk, tütün yetiştiriyorduk. Çok yoruluyor, ancak kimseye muhtaç olmadan geçiniyorduk. Hatta yoksullara yardım ediyorduk. Şimdi dilenecek hale geldik.

Köyde kış hazırlığı için iki büyük küp kavurma yapardık. Bir yıl oldu çocuklarım et yüzü görmedi. Çocuklar ağlayarak, et istiyor. Kasaptan hayvan iç yağı aldım, kavurdum, çocuklarıma yedirdim. Sanırım köy ile buradaki yaşantımız arasındaki farkı anlatabildim.

Tablo 12. Durumun kötüleşmesinin başlıca nedenleri

Nedenler	Hane sayısı	%
Göç ettiğim yeri özledim	96	37
Geçinemiyorum	239	94
Çocuklarımı okutamıyorum	65	26
Komşuluk ilişkilerim iyi değil	28	11
Şehir yaşamına alışmak güç	109	43
Aile içi huzursuzluk arttı	49	19

Geçmişte köyünde durumu iyi olan, köyün ileri gelenleri konumundaki kişilerin Diyarbakır'da hamallık yapmak zorunda kaldıkları, hatta çoğu kez bu işleri bile bulamadıkları görüşme yaptığımız kişiler tarafından sık sık ifade edilmiştir. Bu statü değişiminin ciddi sosyal ve psikolojik sorunları da beraberinde getirdiği söylenmektedir.

Köyde iken çok zengin olan, şehre gelip fakir olan, bütün mal varlığını kaybeden çok kişi var.

Köyle Diyarbakır'daki yaşamı karşılaştırdığında, ailesinin durumunun Diyarbakır'da iyileştiğini söyleyenler (%17) arasından %63'ü bu durumun başlıca nedeni olarak geçimlerini daha iyi sağlayabildiklerini, %59'u şehir yaşamının daha rahat olmasını, %41'i Diyarbakır'da yaşamaktan memnun olduklarını ve yine %41'i şehirde çocukları için daha iyi eğitim olanakları bulunduğunu söylemişlerdir (Tablo 13).

Derinlemesine ve odak grup toplantılarında, bu konuda yapılan değerlendirmelerde de katılımcılar, genel olarak, şehrin bazı olumlu yanlarından söz etmekle birlikte en çok Diyarbakır'da içine düştükleri geçim sıkıntısını dile getirmişlerdir.

Eğitim imkânları şehirde daha fazladır. Fakat köy yaşamı daha iyidir; çünkü paran olmasa da yaşayabilirsin, şehirde parasız olmaz.

Önceki sorunlarımız katlandı, tek fark var o da hepimiz birbirimizi (mahalleli) tanıyoruz. Bu durum ruhen rahatlık sağlamaya neden oldu.

Tablo 13. Durumun iyileşmesinin başlıca nedenleri

Nedenler	Hane sayısı	%
Geldiğim yerden memnunum	28	41
Geçimimi daha iyi sağlıyorum	43	63
Komşuluk ilişkileri daha iyi	12	18
Çocuklarımı daha iyi okutuyorum	27	41
Şehir yaşamı daha rahat	39	59
Aile içi huzurumuz arttı	18	27

Kadınlar ise kentte yaşanan yoksullaşmanın boyutlarının yanı sıra, çocuklarla ilgili köydeki alışkanlıkların kent ortamında nasıl tehlikeler oluşturabildiğinden söz ettiler. Köy yaşamının bir parçası olan ev dışında oynama ve çalışma alışkanlığının kentte büyük sorunlara yol açtığını ve Diyarbakır'a ilk geldiklerinde bu sorunları göremedikleri için çocuklarını tehlikelerden koruyamadıklarını anlattılar. Özellikle eşleri şehir dışına çalışmaya giden kadınlar kentte bir yandan yoksullukla boğuşurken, diğer yandan çocuklarının sorumluluğu altında ezildiklerini dile getirdiler.

Köyde kira ve su giderimiz yoktu. Her şey para, meyve hiç alamıyoruz. Sebze de ucuzladığı zaman alabiliyoruz. Köyde yoğurt ve yumurtanın bu kadar önemli olabileceği aklımıza gelmezdi. Alıp çocuklarımıza yediremiyoruz. Kendimizi birden bire büyük bir yokluk içinde gördük.

Köylerde çocuklar, yetişkinler daha çok ev dışında tarla işleri ve hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Ev dışı onlar için bir tehlike teşkil etmiyordu. Kent merkezini de köy gibi algıladılar. Çocuklar için sokakların tehlikeli olabileceğini düşünemediler. Çocuklar sokaklarda kötü koşullarda çalışmaya, kötü alışkanlıklar kazanmaya başladı.

Evinde düzenli sıcak yemeği olmayan fakir sayılır. Köydeki yaşantımıza göre oldukça yoksullaştık. İşsizlik nedeniyle ailelerimiz parçalandı. Eşlerimiz, eli iş tutabilen erkek çocuklarımız şehir dışında. Bir arada yemek yemeğe hasret kaldık. Erkeklerin evde olmaması bizi olumsuz olarak çok etkiliyor. Hırsızlık nedeniyle gece uyuyamıyoruz. Çocukların sorumluluğu tamamen bize kalıyor. Böyle olumsuz bir ortamda çocuk yetiştirmek çok zor.

İş yükündeki değişim açısından bakıldığında ise, kadınların bazıları köy ve kent arasında bir farklılık olmadığını söylerken, diğerleri de köyde daha çok yorulduklarını ifade etmişlerdir. Yukarıda çalışma koşulları ile ilgili bölümde kadınların ve genç kızların çalıştıkları işlerde koşulların ne denli zorlu olduğunu, çalışma saatlerinin ne kadar uzun olduğunu görmüştük. Ev işlerinin yanı sıra para kazanmak için de çalışan kadınların iş yüklerinin, köylerindeki iş yükünden daha az olmadığı anlaşılmaktadır.

Köyde de çok çalışıyor, burada da çok çalışıyoruz. İş yükümüzde farklılık yok.

Köyümüzde ise daha çok yoruluyorduk. Hayvana bakmak, tarlada çalışmak, su taşımak oldukça zordu. Ancak tüm aile biraradaydık. Çocuklarımız için böyle tehlikeler yoktu ve en önemlisi karnımız toktu.

VII. Köye Geri Dönüş Eğilimleri

Köyleri güvenlik nedeniyle boşaltılan ailelerin %67'si Valilik bünyesindeki zarar tespit komisyonlarına başvurduklarını bildirmişlerdir²⁰. Anket çalışmasını yürüttüğümüz 400 hanede tazminat aldığını söyleyen aileler %1,5 oranındadır.

Boşaltılan köylerin mevcut durumu

Zorunlu göçe tabi olan ailelerin büyük bölümü köylerinin halen tamamen boş durumda olduğunu söylemiştir. Boşaltılan veya yakılan köylerde evlerin büyük kısmı harabe durumunda, araziler ise bakımsızdır. Arazilerin önemli kısmının sınırları dahi belirsizleşmiştir. Daha önce arazi sahiplerince yapılan sulama arkları, kanalları büyük ölçüde yıkıma uğramış, bağ ve meyve ağaçlarının büyük kısmı kurumuş veya verim alınamayacak duruma gelmiştir. Görüşme yaptığımız kişiler köylerin büyük bölümünün yol, elektrik, su, telefon, okul gibi temel alt yapıdan yoksun bulunduğunu söylemiştir.

Köydeki tüm üretim araçlarımız yok oldu. Şimdi gitsek arazilerimizin yerini bile bulamayabiliriz. Bu denli bir tahribat var.

Özellikle yola yakın ve ovalık kesimlerdeki köylerde az sayıda yaşlı nüfus bulunmaktadır. Dönemsel üretim için bu köylere gidilmektedir. Dağlık köylerin büyük bir kısmı ise güvenliğin sağlanamaması nedeniyle hâlâ boş durumdadır.

Ailelerin bazıları köylerde mevcut olan arazi ve evlerine köy korucuları tarafından el konulduğunu ifade etmişlerdir. Arazi, bağ ve bahçeleri sahiplerinin rızası olmadan köyde yaşayanlar, çoğunlukla da korucular tarafından işletilen köyler mevcuttur. Az sayıda aile ise arazilerini kiraya verdiğini söylemiştir.

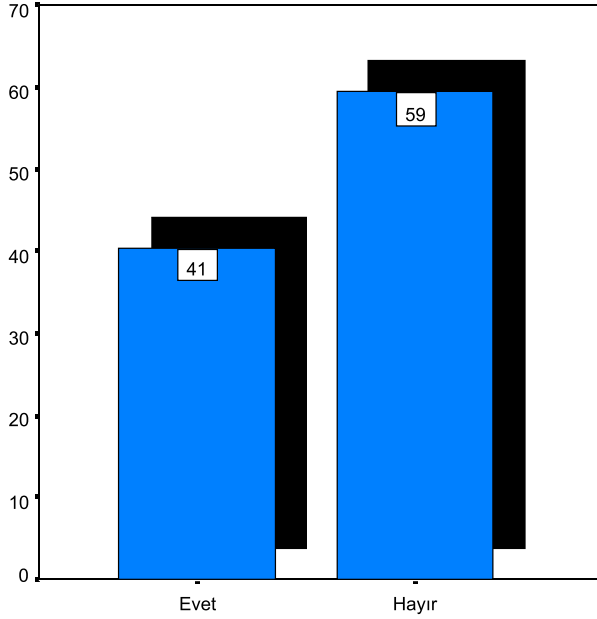
Köye geri dönüşle ilgili eğilimler

Anket uygulanan hanelerin %41'i göç etmek zorunda kaldıkları köyelerine dönmek istemektedir (Grafik 17)

---

²⁰Diyarbakır ilinde 5233 sayılı yasa kapsamında yapılan 37 046 başvurudan, 15 Mayıs 2006 tarihi itibarıyla sadece 4 343'ü sonuçlandırılmıştır. Sonuçlanan başvurulardan 3 230'u kabul edilmiş, 1 113'ü red edilmiş, 36'sında da uzlaşma sağlanamamıştır.

Grafik 17. Geldiğiniz köye geri dönmek istiyor musunuz? (%).

İnsanların köye geri dönme eğilimlerini oluşturmada belirleyici olan etkenlerin başında geçmişte yaşananların tekrar yaşanacağına dair ciddi kaygılar vardır.

Erkekler çektikleri işkence nedeniyle, geçici de olsa köye gitmiyor. Köyümüzdeki erkeklerin hepsinin ellerini ve ayaklarını ayakkabısız ve çorapsız olarak bağlayıp, iki gün karın üzerinde beklettiler, bir çoğu sakat kaldı.

Buna ek olarak, koruculuk sisteminin hâlâ sürdürülüyor olması, geriye dönüşün önündeki en büyük engeli teşkil etmektedir. Zorunlu göçe tabi tutulanların anlatılarından, korucuların, sistemden aldıkları güçle insanlara büyük acı ve zulüm yaşattığı, ayrıca köylülerin köydeki bazı mal ve mülklerini kendilerine mal ettikleri anlaşılmaktadır.

Ebeveynlerin çoğu geçmişte yaşadıkları olayları dikkate alarak, özellikle çocuklarının kalıcı olarak köye gitmesi taraftarı değildir.

Köye geri dönüşlere ilişkin aynı aile içerisinde dahi ciddi görüş farklılıkları olabilmektedir. Sürekli olarak köye geri dönmek isteyenler, daha çok orta yaşta olan ve yaşlı erkeklerle yaşlı kadınlardır. Yaşamlarının büyük kısmını köyde geçirmiş olan bu kişileri köye bağlayan unsurlar arasında köydeki mevcut ekonomik varlıkları kadar manevi değerler de bulunmaktadır. Bu kişilerin köy yaşantısı ile ilgili manevi değerlerine ve hatıralarına duydukları özlemin etkisi anlatılarına yansımaktadır.

Köyümüzün insanlığını, sebzesini, hayvanını, suyunu, havasını her şeyini özledik.

Bu kesim, köyde uygun ve güvenli yaşam koşulları oluştuğunda köye dönemsel veya kalıcı olarak geri dönmek istediklerini ifade etmişlerdir. Bu kişiler en azından köydeki mevcut varlıklarını işletmek ve gelir elde etmek istemektedir.

Uygun koşullar sağlanırsa, köyüme tabii ki geri dönmek isterim; evim çok güzeldi, ama yakılmış, yeniden yapmak gerekir.

Orta yaş civarındaki kadınların bir bölümü köye geri dönmeyi arzulamadıklarını belirtmişlerdir. Kent yaşamı tüm zorluklarına rağmen kadınlar açısından genel olarak köye göre daha fazla kolaylıklar taşımaktadır. Örneğin, akar suyun evin içinde olması, kadınları her gün su taşıma zahmetinden kurtarmaktadır. Erkekler, kadınların bu isteği karşısında şunları düşünmektedir:

Kadınlar burada daha rahat, burayı istiyorlar. Ama kimin dediği olacak, bu durum çok net değil, kadınların dedikleri daha ağır basabilir. Ancak yokluk ileri boyutlara varırsa ve kazanacak hiçbir şey olmaz ise o zaman köye dönmek zorunlu olabilir. Bunun dışında kadınlar zaten çalışarak veya mevsimlik göçte aynı sıkıntıları yaşayacaklar ise, gitmemeleri için bir neden kalmaz.

Genç kadınların ise tamamına yakını köye geri dönmeyi istememektedir. Yaşamlarının en az yarısı veya daha büyük bir kısmı şehirde geçen kişilerin köye ilişkin manevi bağlılıkları ebeveynlerine göre daha zayıftır.

Eğitimin niteliğinde önemli bir iyileşme sağlanmamış olsa bile okulların evlerin yakınlarında olması ve eğitim olanaklarının daha geniş olması ebeveynleri, özellikle kadınları, memnun eden ve kentte yaşamayı tercih etmelerine neden olan etkenlerin arasındadır.

Geleneksel yapıyı hâlâ güçlü bir şekilde koruyan, genellikle aşiretlere mensup ailelerde ise, gençlerin büyük çoğunluğu da dahil olmak üzere, ailenin tüm fertleri geri dönmek istemektedir.

Köye belli aylarda-mevsimlerde geri dönme konusunda aile bireylerinin tamamına yakını (kalıcı olarak gitmek istemeyenler de) hemfikirdir. Bu durumu fiili olarak uygulayan az da olsa aile bulunmaktadır. Genç kadınlar köye dönmekle ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

Bazı aileler mevsimlik yaz döneminde köye hububat, tütün, sebze ekmek için gidiyor. 4-5 aylık bir süre için. Bu kadar uzun süre Diyarbakır'da yaşamamıza rağmen kendimizi köye ait hissediyoruz. Ancak, köye temelli olarak dönmeyi düşünmüyoruz. Çünkü hiçbir şey eskisi gibi olmayacak. Yakılan ağaçlarımızın yerine yeniden ağaç dikebiliriz, ancak yaşadığımız acıları, yitirdiğimiz insanları unutmamız, orada mutlu olmamız artık mümkün değil. Köyümüzde kaybettiklerimizi yani zararımızı devlet bize ödesin. Bu paralarla Diyarbakır'da ev alırsın. Erkeklerimiz iş kurar.

Henüz geri dönüşlere ilişkin koşullar oluşmadığı için aile içerisinde köye geri dönüşler konusunda ne tür sorunların yaşanabileceğini şimdiden kestirmek güçtür.

Tüm ailenin veya tüm sülalenin gitmesi güç. En kötü ihtimal 3 ay gideriz. Gençler oturma olanakları açısından burada kalırlar.

Öte yandan, köylerine geri dönmek isteyen kişiler, yakın bir gelecekte köylerine yerleşmeyi hayal olarak görmektedir. Özellikle bölgede son zamanlarda yaşanan olaylar ve devletin bu olaylara tepkisi bu görüşü destekler niteliktedir. Şu an köye ilişkin en önemli sorunlar ve engellerin başında güvenlik ve yaşam için gerekli temel ihtiyaçların (konut, üretim araçları, yol, su elektrik, okul gibi) mevcut olmaması sayılmaktadır. Ailelerin büyük bir çoğunluğu (%86) bu sorunun çözümünü devletten beklemektedir.

Tazminat almadan gitmeyiz, tazminat alırsak manen de olsa rahatlayacağız. Köylerde taşlar bile yakılmış. Zararımız ödensin, yani devlet kendine düşeni yapsın geriye biz bir şey istemiyoruz, geri kalan her şeyi biz yaparız.

Gençlerin köye dönüş ile ilgili düşünceleri

Gençlerin çoğu Diyarbakır'da doğmuş olduğu ya da göç sürecinde çok küçük yaşta oldukları için, köy onlar için daha çok aile büyüklerinin anlattıklarıyla anlam kazanmaktadır. Köylerine geri döndükleri takdirde, alışık olmadıkları için köydeki işlerin üstesinden gelemeyeceklerini düşünmektedirler. Öte yandan, az sayıda da olsa, köylerine gitmeyi arzu eden genç vardır. Bu gençlerin köylerine gitmek istemelerindeki nedenlerin başında şehirde yaşanan yoksulluk ve bununla bağlantılı olarak içerisine girdikleri çıkmaz dile getirilmektedir. Köyde, birkaç tavuk, inek ve biraz arazi gibi kısıtlı kaynaklarla bile geçimlerini Diyarbakır'dan daha kolay sağlayabileceklerini belirtmektedirler.

Gençlerin önünde Diyarbakır koşullarında iki seçenek var, fuhuş ve hırsızlık; başka yol yoktur.

Ancak köye dönüşün sadece kendi isteklerine bağlı olmadığını, köydeki yaşam koşullarının hazırlanması gerektiğini ve bunun da sadece evleri onararak olmayacağını ifade etmektedirler. Bu koşulların başında ise köylerinde güvenli bir yaşam talebi bulunmaktadır.

Öncelikle güvenlik sorunu çözüme kavuşmalıdır, yani barış olmalıdır. Ondan sonra evlerin yapılması, su-elektrik çekilmesi, koyun, inek ve at gibi hayvanlar almak gerekir.

Su, yol ve elektrik sistemi yapılırsa da yine bize destek lazım, çünkü hiçbir şeyimiz yok, bağlarımız kalmadı, köyün her tarafı yakıldı, cami dahil olmak üzere taş üstünde taş kalmadı.

Kadınların köye dönüş ile ilgili düşünceleri

Köye dönüş konusuna kadınların yaklaşımları farklılıklar içermektedir. Genç kadınlar köy yaşantısına yabancı olduklarını, içinde yaşadıkları mahalleyi sevdiklerini dile getirmektedir.

Köy yaşantısını bilmiyoruz. Bu nedenle kendimizi bu mahalleye ait, bu mahalleli olarak görüyoruz.

Köyü ile ilgili hatıraları olan kadınlar ise özellikle zorunlu göç sırasında çektikleri acılar nedeniyle köyelerine dönmek istememektedir.

Biz kendimizi hâlâ köyümüze ait hissediyoruz. Ancak köye temelli dönmeyi düşünmüyoruz. Yaşadığımız acıları unutamayız. Kardeşlerimiz, babalarımız öldürüldü.

Köyde yaşamış kadınların köyelerine olan özlemleri çok derin olmasına rağmen köye dönmenin şu anda içinde buldukları koşullar nedeniyle de gerçekçi olmadığını düşünmektedirler.

Köylere geri dönmek için zaten uygun koşullar yok. Köylerimiz çöl gibi, her şey yok edildi. Kuru toprak ile ne yapabiliriz.

Köylerimizin yakıldığı ve zorla göç ettirildiğimiz için dava açtık. Paramızı aldığımızda köyde ev yapacağız. Yazları köyde, kışları ise Diyarbakır'da geçireceğiz. Köye temelli dönmeyi düşünmüyoruz. Köyden ayrıldıktan sonra bir daha dönmek kolay olmuyor. Çocuklarımız şehir hayatına alıştı, biz kadınlar da istemiyoruz.

Köyümüzün her şeyini çok özledik, havasını, suyunu, meyvesini, otlarını özledik. Göç etmemiş olmayı tercih ederdik. Ama şimdi dönmeyi düşünmüyoruz. Gördüğümüz gibi savaş tekrar başladı.

Kadınlar, köye dönüş için kendilerine bazı koşulların dayatıldığını ve bu koşulları yerine getirmeyenlerin devletten maddi yardım alamadığını ifade etmektedirler. Ayrıca, aynı nedenle devletin köyelerine dönüş izni vermediğini de söylemektedirler.

Devlet bize “köyümüzü devlet değil, teröristler yakmıştı” yazılı olan bir kâğıdı imzalatmak istedi. Biz bunun doğru olmadığını bildiğimiz için imzalamadık. Bu kâğıdı imzalama karşılığında köye dönme izni ve ev yapımı için kum, çimento, demir ve hayvan verileceği vaat edildi. Çok zor durumda olan bazı aileler imzalamak zorunda kaldılar.

Özellikle genç kadınlar içinde doğup büyüdükleri mahalleleri terk etmek istemediklerini ancak göç kararı alınırken fikirlerinin sorulmayacağını söylüyorlar. Köy ziyaretleri yapabilen genç kadınlar, köyelerini beğenmelerine rağmen tercih söz konusu olduğunda Diyarbakır'da yaşamak istediklerini belirtiyorlar.

Özellikle genç kadınlar içinde doğup büyüdükleri mahalleleri terk etmek istemediklerini ancak göç kararı alınırken fikirlerinin sorulmayacağını söylüyorlar. Köy ziyaretleri yapabilen genç kadınlar, köyelerini beğenmelerine rağmen tercih söz konusu olduğunda Diyarbakır'da yaşamak istediklerini belirtiyorlar.

Ailelerimizin köyelerine geri dönmeleri konusunda bir fikrimiz yok. Ama dönmek isterlerse biz de onlarla gitmek zorunda kalırız. Bu konuda fikrimiz sorulmaz. Köye dönersek, arkadaşlarımızı özleriz, üzülürüz.

Ailelerimizle birlikte zaman zaman köyümüze gidiyoruz. Köyümüz çok güzel, havası temiz, yeşilliği bol. Kısa süreli köy ziyaretleri güzel, ancak orada yaşamayı istemeyiz. Burada yaşamaktan memnunuz.

Erkekler ise köye dönerken en azından yetişkin kadınların sözünün dinleneceğini ifade ediyorlar.

Köye dönmek konusunda aile içinde karar sürecinde kadının da sözü dinlenir, geri dönmek istemezse köye dönmek olmaz.

Başka illere göç etme eğilimleri

Diyarbakır'da yaşanan tüm zorluklara rağmen, ailelerin Diyarbakır'ı terk edip başka illere göç etme düşünceleri sınırlı düzeydedir. Bölge dışındaki illere kalıcı olarak göç etmek isteyen ailelerin oranı %16'dır.

Başka illere göçmek isteyenlerin en önemli nedenleri geçim sıkıntısı (%44), daha iyi bir yerde yaşamak istemeleri (%26) ve işsizliktir (%11). Bölge dışındaki illerde iş bulma olanakları çok daha fazla olmasına rağmen, göç etmek isteyenlerin oranının yüksek olmamasının temel nedeni, kişilerin genelde mevsimlik işçilik yapmak için gittikleri Batı'da hor görüldüklerini, aşağılandıklarını ve uyum sorunu ile karşı karşıya kalacaklarını düşünmeleridir.

Diğer illere göç etmeyi düşünmüyoruz, kesinlikle böyle bir planımız yok. Çünkü mevsimlik göç dönemlerinde orada bir süreklilik halinde yapamayacağımızı anladık. Biz buralıyız, burayı seviyoruz. Türkler arasında yaşamak güç, kültürümüz çok farklı, bize bakış açıları çok farklı, örf ve âdetlerimiz çok farklı. Onlar bizi insan olarak görmüyor, onlara Kürt deyince bakış açıları tamamen değişiyor ve olumsuzlaşıyor. Zengin de olsak orada yaşamak zor.

Diyarbakır dışına taşınmayı istemeyiz. Akrabalarımız, tanıdıklarımız burada. Diğer şehirlerdeki insanların bize yaklaşımı, bakışı pek iyi değil.

Birçok ailenin istese bile Diyarbakır'dan başka illere göç etmenin maliyetini karşılayacak düzeyde olmadığı görülmektedir. Ayrıca, daha iyi bir yaşam amacıyla Batı'daki illere göç edenler arasından bazılarının Diyarbakır'a geri dönmüş olması da bu eğilimi törpüleyici niteliktedir.

İsteyen var fakat maddi koşulları uygun değil. Başka yerde kendine zemin hazırlayan zaten gidiyor. Su parasını yatıracak güçte olmayan insan nasıl gidebilsin. İstanbul'a 2-3 milyar kazanan ancak gider, nasıl gidecekler. Gidenler çok nadirdir.

Diyarbakır'dan Mersin, Bursa, İstanbul, Tarsus'a giden aileler oldu. Bu kentlere giden bazı aileler geri döndü. Geçinemeyince tekrar geri geliyorlar. Daha iyi yaşam koşulları bulunmadığı sürece kimse bu mahalleyi terk etmiyor

VIII. Genel Değerlendirme ve Çözüm Önerileri

İlk olarak, her ne kadar bu bölümün başlığı, bu raporda anlatılan sorunlarla ilgili çözüm önerileri sunacağımızı ifade ediyorsa da, çekilen acılara “çözüm” bulmanın mümkün olmadığını biliyoruz. İkinci olarak, aşağıda sunduğumuz öneriler, ziyaret ettiğimiz mahallelerde görüşme yaptığımız kişilerin yaşadıkları sorunlar, gelecekle ilgili beklentileri ve talepleri²¹ ile kendi birikim ve gözlemlerimizden hareketle oluşturulmuştur. Tabii ki bu öneriler, konuyla ilgili uzmanlar, uygulayıcılar ve mahalle sakinleri tarafından tartışılmaya ve ayrıntılandırılmaya muhtaçtır.

Diyarbakır'ın Aziziye, Gürdoğan, Benusen, Fatihpaşa ve Savaş mahallelerinde yaşayan insanların geleceğe umutla baktıkları söylenemez. Göç sürecinde ve göçten yaklaşık 15 yıl sonra, halen içinde yaşadıkları koşullar düşünüldüğünde, gelecekle ilgili beklentilerinin neden bu denli olumsuz olduğu anlaşılabilir. Söz konusu mahallelerde ailelerin büyük çoğunluğu, günü birlik bir yaşam sürmekte, günü kurtarma mücadelesi vermektedir. Göç sürecinde yaşananlar ise hâlâ hafızalarda canlılığını korumaktadır.

Zorunlu göç sürecinin olumsuz etkileri, bu sürecin üzerinden uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen halen tüm şiddetiyle devam etmektedir. Bu çalışmada aktarılmaya çalışıldığı gibi, tüm bu olumsuz etkileri hafifletmeye yönelik ciddi bir çaba da bulunmamaktadır. Zorunlu göç sırasında ve sonrasında, yaşanan sorunların etkilerini azaltmak ve çözümler üretmekle sorumlu kurumlar görevlerini layıkıyla yerine getirmemiştir. Diyarbakır'da yaşanan bunca yıl içinde insanların yaşam standartlarında bir iyileşme olması beklenirken, tam tersine, derinleşen ve süreklilik kazanan bir yoksulluk, yoksunluk ve terk edilmişlik durumu söz konusudur.

Bu mahallelerde açılan bir çocuk merkezi, çamaşır evi ya da basket sahası çölde bir vaha gibi gözüксе de mahalle sakinlerinin günlük yaşamlarını iyileştirmek açısından önem taşımaktadır. Ancak, bu olumlu girişimlerin, bu çalışmada çizmeye çalıştığımız tabloyu dönüştürecek nitelikte olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu çalışmanın sonuçları, ziyaret ettiğimiz mahallelerde yaşayan insanların içine düştükleri çaresizlik sarmalının kırılması yolunda atılacak adımların, çok boyutlu ve bütünsellik içinde ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Sorunların çok yönlü biçimde ele alındığı programlar ve politikalar oluşturmak için, konuyla ilgili tüm kamu, yerel ve sivil toplum kuruluşlarının birlikte çalışmasının gerekli olduğu açıktır. Bu program ve politikalarla ilgili olarak, oluşturulma safhasından başlayarak, uygulama ve sonuçları değerlendirme aşamalarına kadar her etapta, önemle üzerinde durulması gereken nokta mahalle sakinlerinin bu oluşumlara bilfiil katılımının sağlanmasıdır.

Zorunlu göçe tabi tutularak büyük sayıda insanın yaşamına müdahale edilmiş, insanlar kendi iradeleri ile seçmedikleri yaşam biçimleri içinde mücadele etmek zorunda kalmışlar ve bu mücadelede yalnız bırakılmışlardır. Onca yıl sonra, yeniden, bu kez iyileştirmek için dahi olsa, aşağıda sunduğumuz politika ve uygulamalarla insanların yaşamına müdahale edilmesini önerdiğimizizin bilincindeyiz. Bu nedenle, bu çalışmamızda, önce bu politika ve programların hedefi olan insanları dinlemeyi ve çözüm önerilerini elimizden geldiğince onların talepleri doğrultusunda geliştirmeyi tercih ettik. Gerek köye dönüşlerle ilgili gerek kentte kalmak isteyenlerle ilgili her türlü

²¹Ek 5'de anket yapılan kişilerin kadınlar, aileleri, yaşadıkları mahalle ve köye dönüş ile ilgili dile getirdikleri sorunlar ve çözüm önerileri yer almaktadır. 400 hane ile yapılan anket çalışmasında sorularımızı 330 hanede kadınlar, 70 hanede ise erkekler cevaplandırmıştır

uygulamanın, bu uygulamadan etkilenecek kişilerin görüş ve katılımlarını sağlayacak ve kendi yaşamları ile ilgili seçimleri yapmalarına olanak yaratacak mekanizmalar oluşturularak yürütülmesi gerektiğine inanıyoruz. Böyle bir çalışma biçiminin insan hakları açısından olduğu kadar, uygulamada etkin sonuçlar almak açısından da son derece önemli olduğu kanısındayız.

Köye geri dönüş

Zorunlu göçe tabi tutulan kişilerin bazıları köyelerine temelli dönmek isterken, bir kısmı dönemsel olarak köyelerinde yaşamayı tercih etmekte, diğer bir kesim ise kentte kalmayı arzulamaktadır. Aynı ailenin içinde bile bu üç gruptan birey bulunmaktadır. Köyüne temelli olarak dönmek isteyen/istemeyen herkesin bulunduğu tek nokta ise, köyelerinden vazgeçmeye niyetli olmadıklarıdır. İnsanlar, sadece ölülerini gömmek için bile olsa, güvenli koşullar altında köyelerine gitme haklarını geri istemektedirler. Bu anlamda, köye dönüş ile ilgili her girişimin dikkate alması gereken nokta, boşaltılan köylerin bu insanlara ait olduğudur.

Terör ve Terörle Mücadeleden Kaynaklanan Zararların Karşılanması Hakkındaki 5233 sayılı kanun ve uygulaması, zorunlu göçe tabi tutulan insanların sorunlarını çözme konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu yasa sadece zararların maddi açıdan tazminine yönelik olmasına karşın, köylülerin maddi zararını karşılamaktan da çok uzaktır. Köye geri dönüşleri, köylerde ev yapımına katkıda bulunularak sağlamak mümkün değildir. Köye geri dönüşlere engel olan tüm etkenlerin bütüncül bir program ile ortadan kaldırılması gerekmektedir.

- Aileler arasında, 5233 sayılı yasa gereği tazminat alanların oranı son derece düşüktür. Bu yasa yeniden gözden geçirilmeli ve kapsamı genişletilmelidir. Yeni hazırlanacak yasa Bölge'nin koşulları göz önünde tutularak çözüme yönelik olarak tasarlanmalıdır.
- Köye geri dönüşle ilgili program ve projeler hayata geçirilmeden önce köylerdeki mevcut durumun tespit edilmesine yönelik hızlı bir envanter çalışması yapılmalıdır. Köylerde, geçmişte mevcut olan birçok alt yapı tesisi kullanılamaz duruma gelmiştir. Temel altyapı hizmetlerinin sunulabilmesi için yol, su, elektrik, okul, telefon, sağlık ocağı gibi tesislerin inşa edilmesi gerekmektedir.
- Boşaltılan köylerin çoğunda uzun bir süredir üretim yapılmamaktadır. Aynı süre zarfında köylüler de üretimden kopmuş bulunmaktadır. Köylerdeki temel üretim araçları (arazi, sulama kanalları, hayvan, alet-ekipman, vb.) şu an ya kullanılamayacak durumdadır ya da mevcut değildir. Söz konusu durumun iyileştirilmesi ve üretime uygun hale getirilmesi için programlar geliştirilmeli ve gerekli destekler sağlanmalıdır. Köylülere yeni üretim teknikleri konusunda eğitimler verilmelidir.
- Köye geri dönüşlerin önünde büyük engel teşkil eden koruculuk sistemi kaldırılmalıdır.
- El konulan arazilerin tekrar eski sahiplerine iadesi sağlanmalıdır.

- Boşaltılan köylerdeki arazi sınırlarında oluşan belirsizliklerin ortadan kaldırılması için köylüler arasında uzlaşma sağlanması konusunda arabuluculuk yapılmalıdır. Bu konuda tapu dairelerinin de aktif katılımı gereklidir.

Köye geri dönüş koşullarının yaratılması ile birlikte, köylerde hayvancılık ve bitkisel üretime yeniden başlanması, halen atıl durumda olan doğal kaynakların değerlendirilmesini sağlayacaktır. Köylerine temelli dönenler ya da dönemsel olarak arazilerini işlemeye gidenler

kendi geçimlerini sağladıkları gibi Diyarbakır'da yaşanan işsizlik sorununun hafiflemesine de yardımcı olacaktır. Aynı zamanda bu durum, köye dönenlerin kentte yaşayan akrabaları için de bazı olanaklar sağlayacaktır. Örneğin, böylelikle kentte yaşayanlar bazı gıda maddelerini köylerden temin etme imkânı bulacaktır.

Bir yandan köye geri dönüşle ilgili çalışmalar uygulamaya konulurken diğer taraftan da kentte kalmak isteyen kesimlere yönelik programlar geliştirilmelidir.

Diyarbakır'daki yaşamın iyileştirilmesine yönelik öneriler

Zorunlu göçe tabi olan insanlar mahallelerinde sınırlı alternatifler içinde, kendi gerçekliklerine uygun yöntemler geliştirmeye çalışmışlardır. Bu mahallelerdeki yaşam tarzı, kırsal ve kentsel yaşamın bir karışımı biçimindedir. Gerek geçim kaynakları açısından gerek toplumsal değerler açısından kent ve köy bir arada yaşanmaktadır.

Araştırma kapsamında yer alan 5 mahallede, gerek altyapı gerekse evlerin durumu konusunda sorunlar mevcuttur. Mahallerin, ortak sorunları bulunduğu gibi, kentin hangi kesiminde oldukları, alt yapı durumları, iş yerlerine uzaklıklarındaki farklılıklar nedeniyle birbirinden oldukça değişik sorunları da bulunmaktadır. Bu nedenle, oluşturulacak programların mahalle bazında, mahallelerin ve mahalle sakinlerinin özellikleri dikkate alınarak tasarlanması önem kazanmaktadır.

İnsanların yaşamlarını sürdürmek için geliştirdikleri geçim kaynaklarının birçoğu enformel nitelikte olup, bazıları da kaçak hayvan kesimi gibi yasal olmayan faaliyetlerdir. Özellikle yasal olmayan faaliyetlerin ortadan kaldırılması, sadece hukuksal açıdan değil, bazı durumlarda insanların sağlığını da tehdit ettiği için kaçınılmazdır. Ancak, bu aşamada unutulmaması gereken nokta, ikame geçim kaynakları oluşturulmadan yapılacak müdahalelerin, zaten yoksulluk içinde olan bu insanların sorunlarını daha da artırmaya neden olabileceğidir. Mahalle sakinleri, mahallelerinin bulunduğu konumlara göre iş olanakları yaratmıştır. Örneğin, kentin çeperinde yer alan mahallelerde bahçe içinde sebze yetiştirip, hayvan besiciliği yaparak geçimini sağlayan çok sayıda aile bulunmaktadır. Buna karşılık, kentin merkezindeki mahallelerde yaşayanlar geçimlerini daha çok kentin içinde yapılabilen işportacılık, taşımacılık, hamallık, çöp işi, ev temizliği, çocuk bakıcılığı gibi işlerle kazanmaktadır. İnsanların yaşam mekânlarına müdahale edilirken onların geçim kaynaklarının ne yönde etkileneceği proje ve programların içine entegre edilmelidir.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin kısmen planlama kısmen uygulama aşamasında olan Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamındaki semtlerde yaşayan aileler, mahallelerinin geleceği konusunda son derece endişelidirler. Harap evlerin bulunduğu mahallelerin boşaltılarak, ailelerin “modern” konut

ve mahallelere taşınması, gerek şehircilik gerek insanların yaşam kalitesinin yükseltilmesi açısından olumlu bir adımdır. Ancak, bu dönüşümün etkileri konusunda derinlemesine bir inceleme yapılmadan uygulamaya geçilmesi, zaten güçlükle ayakta durmaya çalışan aileler için önemli tehditler oluşturabilir. Örneğin, ailelerin çöp vergisi ödemediği ya da kaçak elektrik kullanabildikleri için yaşama tutunabildiği mahallelerden, belediye hizmetlerinin para karşılığı alındığı mekânlara geçmeleri bu ailelerin maddi olarak daha büyük sorunlarla karşılaşmalarına neden olabilir.

Mahallelerde yaşayan nüfusun büyük çoğunluğunu çocuklar ve gençler oluşturmaktadır. Bu nedenle tasarlanacak programların genç ve çocuk odaklı alternatifler geliştirmesi gerekmektedir.

Mahallelerde, mahalle sakinlerinin de şikâyetçi olduğu hırsızlık, madde bağımlılığı gibi suç teşkil eden olayları sadece bir asayiş sorunu olarak değerlendirmek ve ortadan kaldırılmasına yönelik önlemler almak soruna çözüm getirmemektedir. Alınan asayiş önlemlerine rağmen sorunun boyutunun nicel olarak katlanarak artması, bu tür önlemlerin yetersiz kaldığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu sorunların kaynağında birbiriyle bağlantılı sosyal ve ekonomik nedenlerin yattığı göz ardı edilmemelidir. Sorunun çözümü için çok yönlü bir yaklaşım gerekmektedir. Bu yaklaşımın içinde psikolojik destek kadar, eğitim, istihdam, sosyal ve kültürel faaliyetlerle ilgili programlar da bulunmalıdır.

Mahallelere yönelik önerilerimiz, aşağıda sıralanmaktadır:

- Mahallelerin kanalizasyon, çöp ve yol sorunlarının çözüme kavuşturulması.
- Konutların tamiri ya da yeniden inşası için destek olunması. Tapuları olmayan evlerin tapu sorunlarının çözülmesi.
- Mahallelerde yaşayan kesimlerin ihtiyaçlarına yönelik sosyal ve kültürel yaşam alanlarının açılması. Yeşil alanlar, çocuk parkları, taziye evleri gibi.
- Gençlerin ve çocukların özgüveninin gelişmesini sağlayacak ve kişisel gelişimlerini destekleyecek faaliyetlerin düzenlenmesi ve buna yönelik merkezlerin açılması. Oyun ve spor alanları, sanatsal faaliyetler, psikolojik destek programları, beceri geliştirme kursları, bilgisayar kursu, üniversite ve liseye hazırlık kursu gibi.
- Mahalle sakinlerinin ilk etapta acil olarak temel ihtiyaçlarının (gıda, giyim, konut, ısınma, eğitim, sağlık v.b) karşılanmasına yönelik programların geliştirilmesi.

İstihdam ve işsizlik

İlin ve Bölge'nin en önemli sorunlarının başında istihdam alanlarının sınırlı olması ve işsizlik gelmektedir.

Bölge ekonomisini geliştirmeye ve istihdamı artırmaya yönelik mevcut teşvik yasalarının ekonomiye ivme kazandıracak bir değişimi yaratabilecek düzeyde ve etkide olduğunu söylemek

güçtür. Batı illerine göre zaten dezavantajlı olan illerin, zorunlu göçle birlikte daha da kötüleşen koşulları dikkate alınarak yatırımı teşvik edecek yasalarda gerçek ihtiyaçlara yanıt verecek düzenlemeler yapılmalıdır.

İnsanların sahip oldukları becerilerin değerlendirilmesi ve istihdam olanaklarının yaratılmasına yönelik projelerin hayata geçirilmesi, işsizliğin azaltılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Diyarbakır'da yetişen yeni nesil, kentin sunduğu eğitim olanaklarından yeterince yararlanamadığı için kentte zaten az olan iş olanaklarına da erişememektedir. İş bulma konusunda ebeveynlerine göre mesafe almış değillerdir. Varolan yoksulluk, yeni nesillerin yoksulluğunu da beraberinde getirmektedir. Yeni kuşaklar için bir değişim ve iyileşme sağlanamamıştır.

İstihdam yaratılmasına yönelik önerilerimiz aşağıda sunulmaktadır:

- Bölge ekonomisinin canlandırılması için öncü sektörlerde yatırımın teşvik edilmesi; bölgesel ticaretin geliştirilmesi için önlemlerin alınması. Yatırımları teşvikte istihdamı artırıcı, emek-yoğun ve katma değer üreten sektörlerde ağırlık verilmesi.
- Ticaret Odaları ve Sanayici ve İş Adamları Dernekleri'nin öncülüğünde iş çevrelerini bir araya getirecek organizasyonların aracılığıyla yerel dinamikleri harekete geçirecek özel projelerin uygulanması, bunlara yönelik teşviklerde bulunulması.
- İşyerlerindeki mevcut çalışma koşullarının iyileştirilmesi, çalışanların sosyal güvence kapsamına alınması.
- Kent merkezine uygun uzaklıklarda hazine arazileri tahsis edilerek ve uygun koşullarda kredi olanakları sağlanarak organize alanlarda üretim yapılmasının koşulları yaratılmalıdır. Ailelerin hayvancılık ve kent tarımı yapmalarına olanak sağlanmalıdır. Bu üretimlerde dikkate alınması gereken konular, birim alan veya hayvandan azami düzeylerde gelir elde edilebilecek üretim konularının seçilmesi, bu konularda üreticilerle ortak program ve çalışmaların yürütülmesidir.
- Cinsiyet ve yaş gruplarına göre farklı programların uygulandığı istihdama yönelik beceri kurslarının açılması.
- Orta gelir düzeyindeki semtlere yakın mahallelerde yaşayanlara semt pazarlarında yer verilmesi.

Çocuk çalıştırılması

Okul çağındaki çocuklar bir çok tehlikeyle karşı karşıya gelerek sokaklarda ve işyerlerinde çalışmaktadır. Ailelerin büyük kısmı bu tehlikelerin farkında oldukları halde çocuklarını çaresizlikten çalıştırmak zorunda kaldıklarını belirtmektedir. Çocuk işçiliğinin son bulabilmesi aileleri cezalandırarak sağlanamaz. Ebeveynlere iş olanaklarının sağlanmadığı bir ortamda, çocuk

çalıştırılmasını polisiye önlemlerle ortadan kaldırmaya çalışmak, çocuklar da dahil olmak üzere tüm aileyi açlığa mahkûm etmek anlamına gelmektedir.

Bu sorunun hafifletilmesi ve zamanla çözüme kavuşturulması için acil ve orta vadeli önlemler alınmalıdır. Acil olarak, devletin uyguladığı eğitimi teşvik politikası geliştirilerek okuyan öğrenci başına verilen parasal miktar artırılabilir. Böylelikle ailelerin temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çocuklarını çalışmaya göndermesinin mümkün olduğunca önüne geçilebilir. Çocuk çalıştırılmasının tamamen ortadan kaldırılabilmesi ancak öngörülen eğitim ve istihdam politikalarının uygulamaya konulması sonucunda yetişkinlere insan onuruna yaraşır istihdam alanları açılması ile olabilir.

Mevsimlik işçilik

Mevsimlik işçilik, en yoksul kesimin yaptığı, zorlu çalışma ve yaşam koşulları içeren bir faaliyettir. Mevsimlik işçilik aynı zamanda, ya çocukların eğitimden tamamen yoksun kalmasına ya da eğitimlerinin önemli ölçüde aksamasına yol açmaktadır. Bölge dışına, Batı illerine mevsimlik işçiliğe gidenler sadece ücretlerin düşüklüğü, yaşam koşullarının kötülüğünden değil aynı zamanda etnik kimlikleri nedeniyle aşağılayıcı muameleye maruz kalmaktan şikâyetçidirler.

Bir yandan mevsimlik çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik yasal düzenlemeler yapılırken, öte yandan insanlara ailelerinin yaşadığı ve çocuklarının okula gittikleri mekânlarda istihdam olanaklarının yaratılması için politikalar uygulanmalıdır.

Eğitim ve danışmanlık hizmetleri

Okula gitmeyen/gönderilmeyen çocuklarının oranı oldukça yüksektir. Bunun dışında, hem çalışıp hem okuyan ilköğretim çağındaki öğrenci sayısı da azımsanmayacak düzeydedir. Mahallelerde ilköğretimden sonra okula devam eden öğrenci sayısı son derece düşüktür.

- Mahalle okullarında eğitimin niteliğinin artırılması için önlemler alınmalı, öğrencilerin ilköğretimden sonra eğitimlerine devam etmelerine imkân sağlayacak koşullar yaratılmalıdır. Günümüz istihdam olanakları değerlendirildiğinde, iş kollarının büyük bir bölümü ilköğretimden daha yüksek eğitim düzeyine sahip çalışanlara gereksinme duymaktadır.
- Çocukların eğitimini teşvik için devletin uyguladığı şartlı nakit transferi kapsamında verilen destek daha cazip hale getirilmelidir.
- Ailelerin erkek üyelerinin kız çocuklarını okula göndermemelerinin önüne geçmek amacıyla teşvik, ikna ve ceza yöntemleri kullanılmalıdır.
- Parasız okul öncesi eğitim başlatılmalı ve yaygınlaştırılmalıdır.
- Okula başladıkları zaman iyi Türkçe bilmeyen çocukların diğer arkadaşları yanında dezavantajlı duruma düşmemeleri için özellikle birinci sınıf öğretmenlerinin öğrencileriyle anlaşabilecek kadar Kürtçe bilmeleri sağlanmalıdır.

- Anadil eğitimi okul müfredatlarına alınmalıdır. Yetişkinler için anadilde gramer ve yazma kurallarının öğretildiği kurslar açılmalıdır.
- Gençlerin yaşamlarının olumlu yönde dönüştürülmesi için bir yandan istihdam olanakları yaratılmalı, diğer yandan o istihdam alanlarına uygun beceri geliştirici meslek eğitimlerinin verilmesi gereklidir. Planlama yapılmadan verilen eğitimler sonuç alıcı olmamaktadır.
- Öğrenciler, maddi koşullar nedeniyle dershanelere gidememektedir. Halihazırda verilen kısıtlı sayıdaki ücretsiz lise ve üniversite giriş sınavlarına hazırlık kurslarının çoğaltılması ve mahallelerde kurs açılması gereklidir.
- Öğrencilerin evlerinde çalışma ortamı yaratmakta karşılaştıkları güçlükler göz önüne alınarak, okulun içinde ya da mahallelerde çocukların ders çalışabileceği ve ayrıca gelişimlerine katkıda bulunacak çalışmaların yapılabilmesi için mekânlar oluşturulmalıdır.
- Okuma-yazma bilmeyen insanların okuma-yazma öğrenmeleri için uygun koşullar ve programlar hayata geçirilmelidir.
- Her türlü eğitim ve beceri geliştirme kursuna ilgi ve katılımı artırmak için eğitim süresince katılımcılara aynı ya da nakdi destek sağlanması. İnsanlar geçimlerini sağlamak için çok uzun saatler çalışmak zorunda kalmaktadır. Eğitim için ayrılacak zaman bazı durumlarda evin gelirini azaltıcı etki yapabilir. Böyle durumlarda eğitimlere katılım mümkün olmamaktadır.
- Mahallelerde özellikle imalat sanayi ve hizmet sektörüne yönelik kendi işini kurmak isteyenlere mekân sağlayıcı merkezler kurulmalıdır (KOSGEB'lerin İŞGEM'leri gibi)²².
- Gençlerin girişimciliğe yönelmeleri için eğitim programları hayata geçirilmeli, bu eğitimlerin sonucunda işini kurmak isteyenlere gerekli olanaklar sağlanmalıdır.
- İşini kurmak (özellikle mikro ve küçük ölçeklerde) isteyen ailelere piyasa koşullarının altında faiz yükü olan kredi olanakları tanınmalı, işlerin kurulması, geliştirilmesi, devamlılığının sağlanması için danışmanlık hizmetleri verilmelidir.
- İş kurma, iş geliştirme, istihdam, kredi ve hibe fon olanakları konusunda bilgilendirilmeli ve bu olanaklardan yararlanabilmeleri için çalışmalar yapılmalıdır. Bu amaçla mahallelerde merkezler kurulmalıdır.

Kadınlar

Mahallelerde yaşayan kadınlar ve kız çocukları çok ağır yüklerin altındadır. Ev işleri ve ev içinde ve dışında aileyi geçindirmek, erkek kardeşlerinin okumasını sağlamak için yaptıkları işlerin yanı sıra ailelerinin namusunun da taşıyıcısı konumundadırlar.

Kadınların yaşamlarını iyileştirmek için sunduğumuz öneriler aşağıdadır:

²²Bu mekânlar içerisinde işletmenin kendi ayakları üzerinde duracak hale gelene kadar faaliyet göstermesine olanak sağlanmalıdır. Bu merkezlerde, uzmanlar tarafından kurulan işlere yönelik danışmanlık hizmetleri de verilmelidir

- Kadınların yaşamlarını kolaylaştıracak, çamaşırhane, çocuk yuvası gibi yerlerin açılması ve yaygınlaştırılması. Bu merkezlerde kadınlara kendi hakları ile ilgili bilgi ve danışmanlık hizmetlerinin verilmesi.
- Eşleri ölmüş ya da terk etmiş kadınların acil olarak temel ihtiyaçlarının sağlanması. Çocuklarının bakım ve eğitimi için destek olunması.
- Üreme sağlığı eğitimi verilmesi. Bu eğitimin kadınların eşlerine de verilmesi.
- Kadınlar için varolan iş olanakları son derece kısıtlıdır. Kadınlar için iş olanaklarının çeşitlendirilmesine yönelik girişimlerde bulunulması ve işlere nitelikli iş gücü olarak katılabilmeleri için becerilerini geliştirici kursların açılması.
- Kadınların çalıştığı iş kollarında işgücü arzının fazla olması sonucunda ücretlerin düşürülmesini önlemeye yönelik girişimlerde bulunulması.
- Kadınların kendi talepleri doğrultusunda eğitim programları oluşturulması.
- Üretim yapan kadınlara mallarını satmak için satış olanakları sağlanması.
- Özellikle erkeklerden kaynaklanan sorunların çözümü için erkeklerle ilgili programların oluşturulması.
- Şiddete uğrayan kadınlar için sığınma evleri açılması.

Sağlık sorunları

Mahallelerde tifo, sarılık gibi genellikle yoksulluğun yarattığı hastalıklar oldukça yaygındır. Bu tür hastalıkların yaygınlığının bir nedeni de mahalle sakinlerinin sağlık ve hijyen konusunda bilgi eksikliğidir. Mahallelerde, koruyucu hekimlik hizmetlerinin yanı sıra hijyen ve hastalıkların nedenleri konusunda da eğitimler verilmelidir. Bu eğitimlerde dikkat edilmesi gereken nokta eğitimin insanların anlayabileceği dilde verilmesidir. Ayrıca koruyucu hekimlik hizmetlerine ilişkin kampanyalarda (aşılmalara gibi) toplumda sözü geçen kişilerden de destek alınması kampanyaların etkinliğini arttıracaktır.

- Mahallelerde mesai saatleri dışında da genel sağlık hizmetlerinin (enjeksiyon, pansuman gibi) verildiği sağlık ocakları kurulmalıdır.
- Mahalle sakinlerine sağlık konularında eğitim verilmelidir.
- Ailesinde engelli olanların sağlık harcamalarına destek olunmalıdır.

Ek 1. Anket soru formu

Sınırlı Sorumlu
KALKINMA MERKEZİ
Eğitim, Araştırma, Uygulama, Danışmanlık, Üretim ve İşletme Kooperatifi

DİYARBAKIR İLİNDE GÖÇ VE ETKİLERİ ARAŞTIRMASI ANKET FORMU

.....MAHALLESİ

FORMNO:.....

ANKETÖRADI:.....

TARİH:.....

2-KONUT VE TÜKETİM EĞİLİMLERİ

1-) Şu an yaşadığınız evin statüsü

	K
Kendi evi	
Aileye ait	Kira ödüyor
	Kira ödemiyor
Kiracı	
Diğer (Açıklayınız)	

2-)(Kirada oturanlara sorulacak)Ne kadar kira ödüyorsunuz?

	K.
	YTL

3-)Konutunuzda aşağıdaki bölümlerden hangileri ayrı olarak var?

	K
Tuvalet, banyo, mutfak dışında kaç oda var (salon hariç)	
Evinizin salonu(misafir odası) var mı	
Mutfak (müstakil mi)	
Banyo (müstakil mi)	

4-)Konutun tuvalet durumu

Tuvalet Tipi	K
Tuvalet yok	
Ev içinde alaturka	
Ev içinde alafranga	
Ev dışında alaturka	
Ev dışında alafranga	

5-)Evinizde sahip olduğunuz eşyalar nelerdir?

	K
Buzdolabı	
Çamaşır makinesi	
TV (kaç tane)	
Çanak anten	
Bilgisayar	
Ev telefonu	
Cep telefonu (kaç tane)	
Çekçek	
Seyyar satıcı arabası	
Triporter	
Otomobil	

6-)Hayvan besliyor musunuz?

.....

(Yanıt hayır ise 8. soruya geçiniz.)

7-)Yanıt evet ise;

	K
Tür	Sayı
Büyükbaş	
Küçükbaş	
Kümes hayvanları	

8-) Hanede yaşayanlar aşağıda belirtilen hangi sosyal güvenceye sahiptir?

(Birden fazla şık işaretlenebilir)

	K.
SSK	
Bağ-Kur	
Emekli Sandığı	
Yeşil Kart	
Özel sağlık sig.	
Hiçbiri	

9-)Ailenizde en sık karşılaştığınız hastalıklar nelerdir (En önemli 3 taneyi işaretleyiniz)?

(Hastalıkları açıklayalım)

	K
Sarılık	
Tifo	
İshal	
Brucella	
Kadın hastalıkları	
Solunum sistemi hastalıkları	
Tansiyon	
Sıtma	
Diğer(Belirtiniz)	

3-GELİR KAYNAKLARI

10-)Geçiminizi nasıl sağlıyorsunuz? (Tek tek sorulacak)

		K	
KAYNAK		Evet	Hayır
Tarımsal gelir (Köyden)	Ürün		
	Nakit		
Tarımsal gelir (Kentten)	Ürün		
	Nakit		
Dışarıdan gönderilen katkılar	yurtiçi		
	yurtdışı		
Ücretli İşçilik			
Emekli aylığı			
Mevsimlik işçilik			
Toprak kira geliri			
Konut kira geliri			
Çocukların eve sağladığı gelirler			
Diğer (açıklayınız)			

11-)Ailenizin aylık ortalama toplam geliri ne kadardır? (Yaklaşık miktarı belirtiniz)

.....

12-)Köyde toprağınız var mı? (Yanıt evet ise 13'e geçiniz, hayır ise 14'e geçiniz)

Evet ..... Hayır.....

13-)Köyde toprağınız var ise nasıl işletiyorsunuz?

	K
Akrabalarım işletiyor	
Ortağa veriyorum	
Kiraya veriyorum	
İş zamanı gidip kendim bakıyorum	
İşlenmiyor	
Diğer	

14-)Şu an size köyden herhangi bir gelir veya ürün getirisi var mı? Varsa nelerdir, işaretleyiniz?

Evet..... Hayır.....

(Yanıt evet ise **15.** , hayır ise **16.** soruya geçiniz).

15-)Köyden elde ettiğiniz gelir veya ürünler aşağıdakilerden hangisidir?

	K.
Arazi kirası	
Çayır/mera kirası	
Ortaklı hayvan	
Hayvansal ürünler	
Sebze, meyve, bağ	
Arıcılık	
Araç kirası	
Traktör	
Diğer (Belirtiniz)	

16-)Aylık ortalama hane harcamalarınız ne kadardır?(Aylık YTL)

.....

17-)Paraya ihtiyacınız olduğunda nereden temin edersiniz?

	K.
Bankadan	
Akrabadan	
Komşudan	
Tefeciden/Fai zci	
Diğer	

4-MEVSİMLİK GÖÇ PROFİLİ

18-)Hanede yaşayanlardan mevsimlik işçiliğe giden var mı?

	K.
Evet	
Hayır	

Yanıt hayır ise **23.** soruya geçiniz.

19-)Mevsimlik işçilik için evden kimler gidiyor?

	K.
Tüm hane halkı birlikte	
Sadece yetişkin erkekler	
Sadece gençler(kızlar)	
Sadece gençler (Erkekler)	
Yetişkin kadın ve erkekler birlikte	

20-)Mevsimlik işçilik için nereye/nerelere gidiyorsunuz?
işaretleyebilirsiniz)

(Birden fazla şık

	K.
Diyarbakır merkez köyler veya ilçeler	
Diğer bölge içi iller	
Karadeniz bölgesi illeri	
Akdeniz bölgesi illeri	
Marmara bölgesi illeri	
Ege bölgesi illeri	
Diğer (belirtiniz)	

21-)Mevsimlik işçiliğe giderken ne kadar süreyle (gün/hafta/ay) kalıyorsunuz?

.....

22-)Geçen yıl mevsimlik işçilikten ne kadar para kazandınız?

.....

23-)Göç etmeden önce mevsimlik işçiliğe gidiyor muydunuz (Evet/Hayır)?

	K

5-KADINLARA YÖNELİK SORUN ALANLARI

24-)Kadınların katıldıkları ekonomik aktiviteler aşağıdakilerden hangisi/hangileridir?(hane içi ve hane dışı)

	K.
Gündelik temizlik	
Çocuk bakıcılığı	
Mevsimlik işçilik	
İşçi	
El sanatları üretimi	
Ev eksenli üretimler	
Diğer(belirtiniz)	

25-)Sizce kadınların en önemli sorunları nelerdir?

1	
2	
3	

26-)Sizce bu sorunların çözümü için neler yapılmalıdır?

1	
2	
3	

27-)Evinizde aşağıda sayacağım konularda kararları kimler verir?

	Aile reisi K.	A.reisinin eşi K.	Karı- koca ortak K.	Aile büyükleri K.	Aile bireyleri ortak K.
Kız çocukların okula gönderilmesi					
Erkek çocukların okula gönderilmesi					
Kız çocukların evlendirilmesi					
Erkek çocukların evlendirilmesi					
Ne kadar başlık alınacağı					
Ev, arsa alımı					
Borç verme					
Borç alma					
Eve alınacak dayanıklı eşyalar					
Eve alınacak tüketim malzemeleri					
Mevsimlik çalışma					
Günlük alışveriş					
Gelirin nasıl kullanılacağı					

6-AİLEYE & MAHALLEYE YÖNELİK SORUN ALANLARI

28-)Sizce ailenizin en önemli 3 sorunu nedir?

1	
2	
3	

29-)Sizce bu sorunların çözümü için neler yapılmalıdır?

1	
2	
3	

30-)Sizce bu mahallenin en önemli 3 sorunu nedir?

1	
2	
3	

31-)Sizce bu sorunların çözümü için neler yapılmalıdır?

1	
2	
3	

7-GÖÇ ÖNCESİ- TARİHÇESİ

32-)Diyarbakır'a nereden geldiniz?

İl Adı	Merkez K.	İlçe K.	Köy K.
Diyarbakır			
Batman			
Mardin			
Siirt			
Şırnak			
Diğer (belirtiniz)			

33-) Geldiğiniz yerdeki mevcut varlıklarınız nelerdir?

	K.
Arazi/Tarla	
Ev	
Çayır/mera	
Hayvan	
Bağ/Bahçe	
Arı kovanı	
Traktör	
Köyde bir varlığım yok	
Diğer (Belirtiniz)	

34-) Köydeki alt yapıya ilişkin durum?

	K.
Okul	
Sağlık ocağı	
Elektrik	
Su	
Yol	
Telefon	
Camii	

35-) Köydeki evinizin durumu?

	K.	
Oda sayısı		
Tabanın yapı malzemesi	Toprak	Beton

36-) Köydeki evde kaç kişi yaşıyordunuz?

.....

37-) Diyarbakır iline göç etmenizin en önemli nedenleri nelerdir işaretleyiniz)?

(En fazla 3 şık

	K.
Güvenlik(Mecburi göç)	
Geçim sıkıntısı	
Komşuluk dayanışması	
Köy yakılması	
Çocuklarımın okuması için	
Şehirdeki akrabalarımın tavsiyesi ile	
Yerleşim içi uyumsuzluk(İlçe/Köy)	
Çevre yerleşimlerle yaşadığımız sorunlar	
Diğer	

38-)Köyden gelirken neleri getirebildiniz?

	K.
Tüm eşyalarımızı	
Sadece ziynet eşyalarımızı	
Sadece yataklarımızı	
Hayvanlarımızı	
Diğer(belirtiniz)	

39-) Göç ederken şehre yerleşebilmek için aşağıdakilerden hangisi ya da hangilerini yaptınız?

	K.
Arazimi sattım	
Hayvanlarımı sattım	
Eşimin altınlarını sattım	
Birikmiş param vardı onu kullandım	
Diğer (Belirtiniz)	

8-GÖÇ SONRASI

40-) Diyarbakır İlinde kaç yıldır oturuyorsunuz?

.....

41-) Bu ili (mahalleyi) tercih etmenizdeki en önemli etken nedir (En fazla 3 şık işaretleyiniz)?

	K.
Burada akrabalarım vardı	
Tavsiye edildiği için buraya geldim	
İş imkanı fazla olduğu için geldim	
Eğitim imkanı fazla olduğu için geldim	
Burayı bildiğim için geldim	
Maddi imkanım sadece buraya gelmeme olanak tanıyordu	
Kendimi burada sosyal açıdan daha rahat ve güvenli hissediyorum	
Diğer	

42-) Diyarbakır iline göç ettikten sonra yardım alıp almadığınızı söyler misiniz?

	K.
Ev eşyası	
Giyim	
Gıda	
Yakacak	
Nakit Para	
Almadım	

Yardım almadıysa **44.** soruya geçiniz.

43-) Bu yardımı kimlerden aldınız? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

	K.
SYDTF/Valilik	
Belediyelerden	
Sivil toplum kuruluşlarından	
Akrabalardan	
Diğer	

44-) Köyleri güvenlik dolayısıyla boşaltılmışsa herhangi bir tazminat alındı mı?

	K.
Evet	
Hayır	
Şuan mahkemelik	

9-GÖÇ- TUTUM & ALGI SORULARI

45-)Sizce şu an gel diğiniz yerleşime geri dönüşlere ilişkin en önemli sorunlar/engeller nelerdir, belirtiniz?

	K.

46-)Bu sorunlar nasıl çözülür? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

	K.
Devlet	
Kendimiz	
Diğer	

47)Bu mahallede gençlere ve yetişkinlere yönelik iş becerileri kazandırmaya yönelik bazı çalışmalar yapılırsa (Eğitimler, kurslar) hanenizde bu işlere yaşça uygun bireylerin bu yapılacak çalışmalara katılmalarını ister misiniz?

	K.
Evet	
Hayır	

48-) Bu mahallede iş bulmayı ve iş kurmayı kolaylaştırıcı ne tür iş becerisi eğitimleri verilmesini tavsiye edersiniz?

	K

10-GÖÇ ÖNCESİ VE SONRASI DURUM KARŞILAŞTIRMASI:

(Anket yapanın dikkatine! (Geçiş cümlesi)Şimdi size göç etmeden önceki ve sonraki durumunuzu karşılaştırmaya yönelik sorular soracağım)

49-)Durumunuzda köydeki yaşantınızla şimdiki arasında bir fark var mı?

	K
Durumum daha iyileşti	
Durumum daha kötüleşti	
Durumumda bir değişme olmadı	

*Durumunuz iyileşti ise **50.** kötüleşti ise **51.** soruya geçiniz.*

50-)Durumunuz iyileşti ise neden? (Çok cevaplı olabilir)

	K.
Geldiğim yerden memnunum.	
Geçimimi daha iyi sağlıyorum	
Çocuklarımı daha iyi okutabiliyorum	
Komşuluk ilişkileri daha iyi	
Şehir yaşamı daha rahat	
Aile içi huzurumuz arttı	
Diğer	

51-)Durumunuz kötüleşti ise neden? (Çok cevaplı olabilir)

	K.
Göç ettiğim yeri özlüyorum.	
Geçinemiyorum	
Çocuklarımı okutamıyorum	
Komşuluk ilişkileri iyi değil	
Şehir yaşamına alışmak güç	
Aile içi huzursuzluk arttı	
Diğer	

11-GELECEKTE GÖÇ ETME PLANI

52-)Şu an yaşadığınız yerden başka illere kalıcı olarak göç etmeyi düşünüyor musunuz?

	K
Evet	
Hayır	

Yanıt Hayır ise ... **55.**.....soruya geçiniz?

53-)Buradan nereye göç etmeyi düşünüyorsunuz?

	K.
Adana	
Ankara	
Mersin	
G.Antep	
İstanbul	
İzmir	
Bursa	
Diğer	

54-)Yanıt Evet ise nedeni nedir?

	K.
Güvenlik	
Geçim sıkıntısı	
Çocuklarımı okutamıyorum	
Daha iyi bir yerde yaşamak istiyorum	
Akrabalarımın yanına gitmek istiyorum	
İşsizlik	
Diğer	

55-) Göç ettiğiniz (geldiğiniz) köye dönmeyi istiyor musunuz?

		K.
Evet	Hayır	

56-) Evet/Hayır ise neden?

.....

.....

ANKETÖRÜN GÖZLEMLERİ

(Anket yapılan kişi, hane halkı, konut, yoksulluk ve diğer yorumlar)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Ek 2. Bir anketörün izlenimleri

ADIM ADIM GÖÇ VE ETKİLERİ

Kimi kan davasından, kimi geçim sıkıntısından, kimi sağlık sisteminden, kimi mecburi (güvenlik) göçten Diyarbakır'da yaşam mücadelesi veren kahraman insanlar!

Benusen'de, Aziziye'de, Gürdoğan'da, Fatihpaşa'da, Savaş'ta ve daha bilmediğim diğer mahallelerde yaşam savaşı veren kahraman insanlar!

Sebepler her ne olursa olsun göç etmek zorunda kalan bu insanların hali içler acısı. Merak ediyorum bu gidişata hiç “dur” diyen olmamış mı?

Anketörlükte ilk işimdi. Konuyu bilmiyordum başta konuyu öğrendim, yine fazla bilgim olmadığından şaşkın başladım.

İlk günüm Fatihpaşa'da başladı. Yaklaşık 15 yıldır Diyarbakır'la bağlantılı yaşıyorum Fatihpaşa'yı duymuştum. Ama bu derece sosyal yaşantının olduğunu asla bilmiyordum. Belki bir belki de iki defa buradan geçmişimdir ama tekrar etmekte fayda buluyorum; Fatihpaşa'nın hiç bu kadar çaresiz, hiç bu kadar çağ dışı, hiç bu kadar fakir kahramanlarla dolu olduğunu bilmiyordum.

21. yy'ın hiçbir olgusunu taşıyor. Evleriyle, insanlarıyla, yollarıyla, çaresizlikleriyle.....

İnsanlar ellerinde kâğıt kalem olan birilerini gördüler mi üşüşüyorlar.

___ Yardım mı geldi?

___ Yardım mı dağıtıyorsunuz?

___ Bizim de ismimizi yazar mısınız?

Yok değil bu bir araştırma, göç araştırması deyince olsun buyurun içeri gelin bizi de araştırın diyorlar. Geneli öyle. Öyle şiddetli bir çaresizlik okunuyor ki yüzlerinden, hani olurya hapisanede tutuklu insanların görüşmelerine gidenlerin duyduğu açlık gibi. Belki bir yerlerden seslerini duyurabilirler diye mücadele eden bu kahraman insanlar!

Kahraman insanlar çünkü; zorunlu ihtiyaçlarını hemen hemen hiç karşılayamıyorlar. Buna rağmen öyle şerefli yaşıyorlar ki, şaşırır kalırsınız. Her kötülüğün, her kötü şeyin bir sebebi vardır, aç olan insan her şeyi yapabilecek psikolojiye sahiptir. Buna rağmen çok şereflice yaşayan bu kahraman insanlar umutlarını hiç yitirmemişler.

Parasızlık, açlık, çocuğunu okutamadığı için okuldan alanlar, eğitimsiz oldukları için birçok çocuğa sahip olanlar, kısacası burası başka bir dünya, Gidip görmek lazım...!

Bu anketörlük işi belki de hayatta başıma gelen ikinci önemli şey. Allah'tan hep hayırlı işer nasip etmesini dilerim. Bunun için hep dua ederim. İlk işim öğretmenlikti, ücretli bir yıl öğretmenlik yaptım. Kısa sürdü ama dolu dolu geçti. Genç beyinlere faydalı olabilmek için bir yıl canla başla çalıştım. Çok duygulu ve anlamlı geçmişti o bir yılım. Görev bittiğinde ben ağladım o genç beyinler ağladı. Bitmesini hiç istememiştim, onlar da öyle..!

Öğretmenlikten ziyade başka hayırlı bir iş olmaz diyordum, yanılmışım. Birde anketörlük işi varmış, hayırlı olan.

İnsanların arasına, bizim insanların arasına karışıp derdini sormak varmış, halini görmek varmış, yaşadığı şartlara şahit olmak varmış. Dostça, içten davet ediliyorduk içeriye, en güzel sandalyelerini getiriyorlardı önce. Sonra en temiz, en yeni bir minder koyuyorlardı üzerine, en içten bir “hoş geldin” deyişleri de yokmuydu, o anda tokat yemiş gibi oluyordum.

Kimisinde köyüne duyulan özlem çok fazla. Kadınlara sorarsanız onlar şehir hayatını çoktan benimsemişler. Köyde su taşıyorduk, çok yoruluyorduk şehir yaşamı rahat. Bir de bize göre bir iş olsa, tamam diyorlar. Çocuklar unutmuşlar köyü, çocuk beyni işte ne kadar çabuk yeniliyor kendini bilirsiniz.

Ama yine de hepsinin ortak derdi; şehirdeki çaresizlik, açlık. Köyümüzde hiç aç kalmıyorduk. Elektrik, su derdi yoktu. Hiç yitecek bir şeyimiz olmasaydı bile, tarlamızdan soğanımızı alır ekmeğimizle yedik. Burada amelelik, hamallık yapıyoruz. Bir gün hastalanıp çalışmazsak aç kalıyoruz. Yiyecek bir soğanımız bile olmuyor o zaman.

Bir anne dert yandı bana. Sinir ilaçlarını kullanmaya başlamış oğlu yüzünden. Oğlu 17-18 yaşında. Bali çekiyormuş, esrar içiyormuş (içki ve sigara da dahil). Anne bu duruma bir türlü çözüm bulamamış, yardıma muhtaç. Çaresizlik bunalıma itmiş anneyi ve sonuçta sinir hastası olmuş. Yatıştırıcı ilaçlar kullanıyor.

Çalışmaya başladığımda ilk iki gün burası Diyarbakır mı diye şok geçirdim. İnanılmaz derecede olaylarla karşılaştım. Birincisi; bu kadar çaresiz insanların hep bir arada oluşu beni çok şaşırttı ve yıllardır sanki bu mahallelere özgü olağan bir yaşantıymış gibi hep bu kaderi yaşamak zorundalarmış gibi.

Hani olur ya bir mahallede 2 ev çok zengin 5 ev orta halli bir yada bilemediniz iki ev fakir olur. Bu mahallelerde hiç farklı bir sınıf yok herkes fakir. Yıllardır böyle gelmiş ve hiç değişmemiş. Hiç mi aralarında durumu iyi olan biri yok? Sokak sokak dolaştım, tek tek kapıları çaldım, konuşturdum insanları, evlerine baktım. Hep fakirliğin, çaresizliğin aynı bildik manzarası..

Dünya başkanı olasım geldi, Cumhurbaşkanı olasım geldi, başbakan olasım geldi bunu da olamıyorsam Vali olasım geldi, Diyarbakır Valisi olasım geldi. Belki o zaman bir çare olabilirdim bu insanlara.

İşe başladığım ilk günü hatırlıyorum da öyle ağır kalkmışım ki o sabah, hiç yataktan çıkasım yoktu. Nelerle karşılaşacağımı bilmediğimden nasıl bir göreve hizmet edeceğimi bilmediğimden. İkinci gün daha çevik kalktım. Üçüncü, dördüncü günlerde ise vaktinden çok önce ayaklandığımı hatırlıyorum.

Ben üzerime düşen görevi hakkıyla yerine getirmek için canla başla çalıştım. Umarım bu sorunun çözümünde herkes bu derece duyarlı davranır ve artık Diyarbakır'da kimse “Göç ve Etkileri” diye bir anket yapmak zorunda kalmaz. Allah'tan en büyük dileklerim arasına artık bunu da koyuyorum.

İnanın sorun bildiğiniz gibi değil, çok ciddi bir sorun var ortada acil çözüme muhtaç. Yıllardır bu çaresizliği yaşamak zorunda bırakılan bu insanların sorununu çözmek hepimizin birinci görevi olması gerektiğini düşünüyorum. Onlar o acımasız, açlık, hastalık, rutubet kokulu şartlarda yaşarken özellikle bu kış onlar o soğuk, elektriksiz, susuz ortamlarda yaşarken, bizim sıcak evlerde, tok karınla yaşamamız adaletsizlik!

Ben bir birey olarak tek başıma bir şey yapamıyorum, elim kolum bağlı. Bu sorun bir kişiyle değil, birkaç kişiyle de değil, ancak devlet-millet el ele çözülür. Aksi taktirde yarın çok geç olabilir.

Aziziye gecekondu mahallesi. Göç edenler taşlarla, kiremitlerle, çamurla ev yapmışlar kendilerine. Elde avuçta olan servetlerini de bu şekilde harcamışlar. Korkuyorlar ya gelip gecekondu diye evlerimizi yıkarlarsa biz ne yaparız sonra. Bu endişeyle, bu korkuyla her sabah uyanıyorlar. Bir insanın yüreği bu duruma ne kadar dayanabilir ki? Aziziye'de çalışırken baktım bir abi yeri kazmış yaklaşık bir metre aşağıda çalışıyor.

___ Kolay gelsin ne yapıyorsunuz?

Elimde kağıt, kalem görünce yüzü buruştu, kaşları çatıldı. Belikli yıllardır elinde kağıt, kalem ile dolaşanlar o mahallelere gidip soru soruyor onlara. Onların kızgınlığı da şuymuş: Hep gelip soruyorsunuz derdimizi biz de hep anlatıyoruz sorunlarımızı ama ne garipti hiç çare bulunmuyor diyorlar.

Bir metre derinlikteki adamın bana kızgın bakışlarının sebebi neydi biliyor musunuz? Yaklaşık bir haftadır DSİ'yi arıyormuş mahallelerine su gelmiyor diye. Kimse gelip sormamış dertlerini, bir haftadır susuzlarmış. Bakmış bir haber yok, çaresiz kendi kazmış sebebi öğrenmek için. Benimle anket yapmayı reddetti sonunda. Onu hiç haksız bulmadım nedense. Acaba ben olsaydım onun yerinde ne yapardım diye düşündüm? O abi bence yine çok kibar davrandı içinde bulunduğu duruma göre.

Aziziye ve Gürdoğan başlı başına terkedilmiş bir şehir görüntüsüne sahip. Her adım atışınızda çamura bulanıyorsunuz. Garip olan ne biliyor musunuz? Burası Diyarbakır! Fakirler semti göçmenler kampı!

Bir eve girdim. Battaniyenin altında tir tir titreyen bir genç erkek. Korktum irkildim, çekindin ilk önce. Anne:

___ Korkma, dedi, zararsızdır.

___ Oğlum o benim. Askerden geldikten bu yana hep böyle. Doktora götürdük Ankara'ya gitmesi gerektiğini söylediler, götüremiyoruz, paramız yok.

Benusen'de bir eve girdim. Bir anne ve dört özürlü çocuk. Kezban'ı zincirlemişti anne. Beni görünce kapıda ağladı, ağladı, ağladı...

Ben anketörüm ya soru sorup cevap almam lazım. Durumu ispat etmem lazım. Kezban'ı zincirledikleri gibi ben de duygularımı zincirledim o an, ağlamamak için zor tuttum kendimi o gün. Kezban'ın nasıl umut dolu bakışlarla gözümün içine baktığını asla unutmayacağım. Ben bir anketördüm o anda ama onlar beni bir umut olarak görüyorlardı, her şey olarak görüyorlardı. Kezban'ın zincirini çözdük. Niye böyle zincirliyorsunuz diye sordum.

Anne:

___ Ne yapayım kızım sabahtan akşama kadar bunlara bekçilik yapmak zorunda kalıyorum. Kezban'ı zincirlemediğim zaman evden kaçıyor. O yüzden özürlüler okuluna da gönderemiyorum çünkü, oradan da kaçıyor. Kaçıp başına kötü bir şey gelecek diye korkuyorum. Ne yapacağımı bilemediğim için de zincirliyorum, dedi.

Kezban daha kaç yaşında biliyor musunuz? On beş! Daha hayatının baharında Kezban, ama zincirle yaşamak zorunda. Kezban daha on beş yaşında!

Savaş'tayım bu defa. O günkü son anketimdi, hiç unutmuyorum. Bir evin kapısını çaldım, kapı açıldı. Koskocaman bir avlu, karşı taraf hep yıkıktı. Avlunun kenarında bir merdiven üst katı gösteriyordu. Genç bir kız açtı kapıyı, evin kızı. Kendimi tanıttım eğer kabul ederlerse biraz görüşmek istediğimi belirttim. Evet onlar da bir göçmendi. Göç edeli 13 yıl olmuş. Dava, kan davası! Hemen bir köşede anket yaptığımız esnada bizi sessiz sakin dinleyen, yaklaşık 80 yaşlarında bir yaşlı nine. Sırtını öyle kuvvetli bir şekilde dayamış ki duvara 80 yaşlarında olmasına rağmen dümdüz olmuştu vücudu. Tüm bunlar bizi çok dikkatli dinlediğine işaretledi. Bizi dinlerken öyle kapılmış olsa gerek pür dikkat kesilmişti. Ben bu sorularımın cevabını almaya çalışıyordum hem de nineyi arada sırada gözlerimin ucuyla yokluyordum. Çok dikkatimi çekmişti. Oğlu 23 yaşında kan davasından öldürülmüş. O günden beri de kimseyle konuşmuyormuş, oğlunun öcü yerde kalmış diye. Aile bireyleri hasımlarıyla barışmışlar, nine bunu hiç hazmedememiş. Bu yüzden de büyük oğluyla şu andaki evin reisiyle hiç konuşmuyormuş 13 yıldır. 13 yıldır sessizliği koruyormuş bu acılı anne. Anketin son sorusunu da sordum cevabımı aldıktan sonra kontrol ettim, gözlemlerimi yazmaya sıra gelince bir baktım ki nine ortadan kayboldu. Elinde işlemeli, biraz da yılladır saklandığından olsa gerek sararmış bir bohçayla geri geldi. Hepimizin karşısına geçti, bohçayı açtı. İçinden bir pantolon çıkardı önce, eski bir pantolon, onu merdivenin parmaklığına astı sonra kanlı bir gömlek çıkardı onu da duvarın üstüne attı. Ardından bir çift çorap, tütün kasesi öyle sararmıştı ki bu kase beyaz olduğuna bin bir şahit lazımdı. Hepimiz şok olmuş şaşkın bakışlarla nineye bakıyorduk ne mesaj vermek istiyor, ne yapmak istiyor diye anlamaya çalışıyorduk. Yine kaşla göz arasında kayboldu nine. Bir kibrit ve biraz naylonla geri geldi, tutuşturdu naylonu, önce pantolonu sonra gömleği ardından çorap ve kaseyi yaktı. Hayatım boyunca hiç böyle acılı bir yangına rastlamamıştım. Duman oldu her yanımız, yanan eşyaların külleri yüzümüze, gözümüze, üstümüze, başımıza kondu. Kan davalarının külleri etrafa savruldu, kokusu daha ağırdı bu yangının. Hiç diğer yangınlara benzemiyordu.

13 yıldır bu elbiseleri zaman zaman açıp bakarak ağlarmış nine. Kim bilebilirdi ki nine 13 yıl sonra bunu protesto edecek. Biliyorum o gün protesto banaydı, benim aracılığım ile tüm dünyayaydı. Ben olmasaydım o gün orada o protesto hiç olmayacaktı. Çünkü; “kan davası” bu iki kelime çok geçti sohbet esnasında. Nine 80 yaşındaydı ama o gün oraya niçin gittiğimi çok iyi anlamıştı. Kan davasında yitirdiği oğlunun acısını, kan davalarını protesto etmişti o gün.

Şok olmuştum, binlerce kurşunu da ben yemiş gibi sersemlemiştim. Sanki o güne kadar ki bütün kan davalarının kurşunları benim ta yüreğime vurmuş gibi olmuştum. O duygularla ev halkından müsaade istedim. Yine yoktu nine ortalıkta. Avlunun kapısından sokağa çıktım bir baktım ki sokağın başında yine dimdik benim geçeceğim yolun başında duruyordu. Bir an göz göze geldik, ne yalan söyleyeyim ona bakışlarımı devam ettiremedim, cesaret edemedim, onun yaşadığı acılardan cesaret edemedim. Emin ve dikkatli adımlarla ama başımı eğerek yaşadığı acılardan dolayı yüzüne bakamadığım için başımı eğerek ama nefesimi de tutarak bakın işte onun sebebini bilmeyerek yanından geçtim, gittim. Belki 1-2 dakikalık bir olaydı ama yaşaması bin yıl gibi bir efsane gibiydi. O bir anneydi! Benim aracılığım ile binlerce insana 13 yıldır yitirdiği oğlunun acısını duyurmanın başarısını hissediyordu. Bu onun her halinden belliydi. Yolumun üzerinde öyle dimdik duruyordu ki, hani bir şeyi başarmanın gururu vardır ya işte öyle bir edaya bürünmüştü. Başındaki yazmadan, ayağındaki naylon ayakkabıya kadar dimdikti!

Artık bu işi yapmakla çok kazancım olduğuna emindim. Başlamadan önce ve bitirdikten sonraki kişi aynı değildim. Evimde pişen yemeğin, yanan sobanın, göç etmek zorunda olmadığım, önemli bir sebebim olmadığı için kendimi çok şanslı hissediyorum. Birden her şeye şükreden bir insan oluverdim. Ben de bu insanlardan biri olabilirdim.

Kısa ve uzun vadeli acil önlemlere ihtiyacı var bu insanlarımızın. Toplum olarak çok ciddi bir sorunla karşı karşıyayız. Ben bunun farkına vardım. Durum tespiti için gidip yerinde görmek düşüncesindeyim. İşte o zaman sorunun ne kadar ciddi boyutlarda olduğunu fark edebiliriz.

Benusen'de bir eve girdim, hiçbir şey yok. Nedenini sordum. Yangın çıkmış yollar bozuk olduğu için itfaiye gelememiş, anne ağlayarak evimin yanmasını seyrettim, dedi. Evimiz de yansa, ölümcül bir olayla da karşılaşsak ne itfaiye gelebiliyor ne de ambulans. Benusen'de çalışırken ayak tabanlarım o gece çok sızladı, her taraf taşlık yürümek imkansız hemen hemen.

Bu yüzden diyorum ya bu insanlar kahraman!

Yaşamla savaşıyor, yaşam şartlarıyla savaşıyor kahraman insanlar! Bu çaresizlik içinde şereflice yaşayan kahraman insanlar!

Acil bir şekilde bu insanlarımızın yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve yaşadıkları hayat şartlarının insanlığa yakışır şekilde yapılandırılması gerekiyor.

Bu mahalleler fakirler sitesi halini almış. Sanki fakirlere özel mahalleler, hepsi belli, adres belli...

Bu işi yaptıktan sonra, o insanlarla tanıştıktan sonra uyularıma misafir olmaya başladılar. Beni kahreden onlar için bir şey yapamadığımdır. Onlardan daha iyi hayat şartlarına sahibim ama onlara yardım eli uzatacak kadar kuvvetli değil cüzdanım, kariyerim. Bir şey yapamamanın üzüntüsünü yaşıyorum.

Yetkililere sesleniyorum.

Diyarbakır'da göç ve etkileri hani 10 şiddetinde deprem olur ya, işte onun verdiği zarar kadar ağır.. Ha yıkıldı ha yıkılacak, rutubet kokulu evler, kanalizasyon sularına bulanmış yollar, yarı aç insanlar, çaresizlik içinde yaşam mücadelesi veren bu kahraman insanlar, benim 6 günlük görevim sırasında bana şu mesajı verdiler:

Bizi kurtarın..!

Dikkat! Hâlâ enkazın altında canlı kalmış olanlar olabilir!

Ek 3. Derinlemesine görüşme ve odak grup toplantıları rehber soru formu

DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME FORMU

Mahalle adı	:
Görüşülen kişi	:
Yaş	:
Görevi/süresi	:
Kaç yıldır burada yaşadığı	:

1)Mahallenin tarihçesi

2)Mahalleye ağırlıklı olarak nerelerden göç edilmiş?

3)İnsanlar buraya nasıl ve hangi koşullarda geldiler?

4)Buraya göç edenler neden mahalleyi gelmeyi tercih ettiler?

5)Buraya geldiklerinde nasıl bir ortam ile karşılaştılar?

6)Buraya gelenlerin köydeki durumları nasıldı?

7)Buraya gelenlerin şimdiki durumları ile köydeki durumlarını karşılaştırsak durumda iyileşmemi yoksa kötüleşmemi söz konusu (örneklerle açıklama) ?

8)Mahalledeki insanlar genelde ne ile geçiniyorlar/gelir kaynakları nelerdir ?

9)Mahallenin en önemli sorunları/çözüm önerileri

MEVSİMLİK İŞÇİLİK

10-a)Mevsimlik işçiliğe giden hanelerin genel olarak mevcut hanelere oranı?

10-b)Mevsimlik işçiliğe ne zaman gidiliyor (periyotlar)?

10-c)Ailede kimler gidiyor?

10-d)Genelde nerelere gidiliyor?

10-e)Ne tür işler yapıyorlar?

10-f)Elde edilen kazanç ve ihtiyaçlarını karşılama düzeyi?

10-g)Mevsimlik göçte karşılaşılan sorunlar (Sosyal, fiziki koşullar, sağlık v.s)

ÇOCUK

11-a)Çocukların en önemli sorunları nelerdir?

11-b)Okula gönderilmede kız/erkek çocuk ayırımı yapıyor mu?

11-c)Yoksulluk nedeniyle okula gönderilmeyen çocuk oranı nedir?

11-d)Sokakta çalışan çocuk oranı?

11-e)Sokakta çalışma saatleri?

11-f)Genelde ne tür işler yapıyorlar?

11-g)Sokakta çalışan çocuklar ne kadar gelir elde ediyorlar?

11-h)Ailelerin sokakta çalışan çocuklara bakış açıları?

11-i)Sokakta çalışan çocukları bekleyen tehditler nelerdir?

11-j)Sokakta çalışan çocuk sorunu nasıl çözülür?

KADINLAR/KIZLAR

12-a)Kadınların en önemli sorunları nelerdir?

12-b)Kızların/Kadınların evde yaptıkları gelir getirici işler var mı, varsa nelerdir (irdeleme-elde ettikleri gelir v.s)

12-c)Kızların/Kadınların dışarıda çalışmasına mahallenin/çevrenin bakış açısı?

12-d)Kızlar/Kadınlar dışarıda gelir getirici faaliyetlere katılıyorlar mı? Katılıyorsa hangi işler de çalışıyorlar? Elde ettikleri gelir ne kadardır?

12-d)Genç kızların en önemli sorunları nelerdir?

12-e) Çalışan kızlar (tuğla işçiliği)/koşullar-sorunlar?

12-f) Çalışan kızlar (gündelik pamuk işçiliği)/ koşullar-sorunlar?

GENÇLER

13-a)Gençlerin en önemli sorunlar nelerdir?

13-b)Bu sorunların çözümü için neler yapılması gerekir?

İŞGÜCÜ PROFİLİ/BECERİLER

14-a)Mahalle işgücü profili(genç erkekler/erkekler/kızlar/kadınlar)

14-b)Kimlere, ne tür kurslar düzenlenmelidir?

14-c)Bunlara yönelik düzenlenecek beceri kurslarına eğilim/yaklaşımları irdeleme?

KÖYE GERİ DÖNÜŞ DURUMU

15-a)Şuanda insanlar burada mı, yoksa köylerinde mi olmayı tercih ederler?

15-b)İnsanların şu an köylerine geri dönmesini engelleyen faktörler nelerdir?

15-c)Köylerine geri dönenler var mı (dönemsel/günübirlük/sürekli v.b)?

15-d)Köye geri dönüş koşulları/eğilimleri/yaş grupları?

15-e)Köye geri dönüşlerde model ne olmalıdır/ Ne tür koşullar sağlanmalıdır/Kimler tarafından?

15-d)Başka yerleşimlere / mahallelere / Bölge içi-dışı göç eğilimleri durumu nedir?

GENEL

16)Burada yaşayanların en önemli sorunları(genel)?

17)Bu sorunların çözümü için neler yapılmalıdır/Kimlerden destek alınmalıdır?

18)İşsizliğin azaltılması için neler yapılabilir/ Bu konudaki önerileriniz nelerdir?

19) Yoksulluk ailede en çok kimleri etkiliyor?

20)Mahalle sakinleri arasındaki destek/yardımlaşma mekanizmaları nelerdir?

21) Gecekondu sorunu / beklenen gelişmeler (yerel yönetimler vs.)?

22) Yakın gelecekte burada yaşayanların gidişatı sizce ne olur?

23) Geleceğe ilişkin umutlarınız/ beklentileriniz/ düşünceleriniz nelerdir?

GÖRÜŞÜLEN KİŞİ HAKKINDA BİLGİ (Konumu, yaptığı iş, vs.)

Ek 4. Mahalle genel bilgi formu

1-Yerleşim adı	
2-Yerleşimin kısa tarihçesi, kuruluşu, nereden geldikleri, büyük aileler	
3-Nüfus	
4-Hane sayısı	
5-Nüfus hareketleri	
6-Konut yapısı (genel)	
7-Su (içme, kullanma)	
8-Yol ve durumu	
9-Elektrik	
10-Ulaşım hizmetleri (otobüs, dolmuş, vs.)	
11-Okul	
12-Sağlık birimi	
13-Camii	
14-Kahvehane	
15-Dükkan, market	
16-Fırın	
17-İmalathaneler (marangoz, tamir atölyesi vb.)	
18-Yerel yönetimler (Belediye)	
19-Kamu kuruluşları ve hizmetleri	
20-Hangi STK'lar mevcut ve çalışmaları	

Ek 5. Anket yapılan kişilerin kadınlar, aileleri, yaşadıkları mahalle ve köye dönüş ile ilgili dile getirdikleri sorunlar ve çözüm önerileri.

KADINLARIN EN ÖNEMLİ SORUNLARI

Ekonomik temelli sorunlar

Aileme katkıda bulunamıyorum.
Ekonomik özgürlüğüm yok.
Elimde param olmuyor.
İş bulamıyoruz.
Kadınlara maaş verilmeli.
Eşim işsiz.
Eşimin sigortası yok.
Asgari ücret çok düşük.
Mevsimlik işçiliğe gidiyoruz.
Kendimize ait evimiz yok.
Daha iyi bir evim olmasını isterdim.
Ev eşyamız yok.

Kadının ev içi iş yüküyle ilgili sorunlar

Ev işine hiç kimse yardım etmiyor, evin tüm yükü boynumdadır.
Aileler çok kalabalık.
Evde kayınvalide/kayınpedere bakıyor olmak.
Çamaşır makinesinin olmaması, çamaşırları elde yıkama.

Çocuk temelli sorunlar

Erkeklerin fazla çocuk istemesi.
Çok çocuk sahibi olmak zor, çocuklardan huzur yok.
Çocukları okutamıyoruz.
Çocuklarıma faydalı olamıyorum.
Çocuğuma harçlık veremiyorum.
Çocuklarım uzakta çalışıyor.
Kız çocuklarım çapaya gidiyor, çok üzülüyorum.
Çocuğum olmuyor.
Çocuklarım bana iyi davranmıyor.

Sağlık sorunları

Eşim hasta.
Hasta çocuğuma bakamıyorum.
Kadın hastalıklarım var.
Tedavi olamıyorum.

Eğitimle ilgili sorunlar

Kadın olduğumuz için okutulmuyoruz.
Eğitimsiziz.
Cahiliz, okuma yazmamız yok.
Kız çocukları okutulmuyor.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, aile içi anlaşmazlıklar/şiddet, kültürel/sosyal yaşamla ilgili sorunlar

Kadının ikinci sınıf olarak algılanması.
Erkeğin kadın üzerindeki baskısı.
Erkekler bize söz hakkı vermiyor.
Erkekler kadınların fikrini almıyor.
Eşim beni hiç konuşturuyor.
Erkekler izin vermeden evden dışarı çıkamıyoruz.
Kadınlar için sosyal aktivite yok.
Ev içinde bir işe yaramıyorum.
Evde sözüm geçmiyor.
İşe yaramıyoruz.
Eşim kumar oynuyor.
Kadınlar haklarını savunamıyor.
Erkekler kadınlara sahip çıkıyor.
Erkekler kadınlara çok sert bakıyor.
Dayak yiyoruz, eziliyoruz.
Kadın hakları ihlal ediliyor.
Şiddet gören kadınların kalabileceği sığınma evleri yok.
Erkekler kadınların çalışmasından hoşlanmıyor.
Gündeliğe gidiyordum, eşim izin vermedi.
Kadın olduğumuz için para kazanamıyoruz.
Dul kaldım.
İlk eşim ölünce kayımla evlendirildim.
Kumam var, eşim benimle ilgilenmiyor.
Evlenmek zorunda bırakılarak yanlış evlilik yapıyoruz.
Gelin/kayınvalide aynı evde yaşıyoruz.
Dil bilmediğimizden derdimizi anlatamıyoruz.
Doktora gidemiyorum, kocama muhtacım.

Diğer

Gelecek ile ilgili belirsizlikler.
Elektrik düzenli gelmiyor.
Eşimin cezaevinde olması.
Özgür değiliz.
Ben zaten ölmüşüm, ne sorunundan bahsediyorsunuz.

KADINLARIN SORUNLARINA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

<p>Ekonomik temelli sorunlara çözüm önerileri</p> <p>Aileme geniş bir ev verilsin. Daha büyük ev. Ev yapılsın. Evim ayrı olsa. Kendime ait bir ev. Evli olan çocuklara ayrı ev. Çocuklarım büyür çalışırsa evim olur. Banyo, tuvalet, mutfak bana ait olsa. Ev eşyası alınır. Çamaşır makinem olsa. Zenginler kullanmadıkları makineleri fakirlere versinler. Okumamış kadınlara iş imkânı. Büyük oğluma iş imkânı. Çalışarak çözülür. Devlet iş imkânı sağlasın. Daha fazla iş imkânı. Mahalleden çıkmadan kadınlara iş imkânı sağlansın. Daha fazla fabrika. Devlet fabrika açsın. Konfeksiyon türü yerler açılsın. Devletin düşük faizli kredi vermesi. Ekonomik durumun düzelmesiyle. Asgari ücretin artırılması. Çocuklar büyürse çalışabilirim. Eşim çalışmama izin vermediğinden mümkün değil. Eşim izin verse çalışırım. İşsizlik maaşı verilsin. Devlet kadınlara maaş bağlasın. Kadınlara para verilsin. Her aileye devlet versin. Belediyenin desteği. Belediye'nin dulları desteklemesi. Bol para.</p> <p>Çocuk temelli sorunlara çözüm önerileri</p> <p>Aile planlaması uygulamak. Bakabileceğim kadar çocuk yapsaydım. Çocuklara bakmak için devlet desteği</p>	<p>Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, aile içi anlaşmazlıklar/şiddet, kültürel/sosyal yaşamla ilgili sorunlara çözüm önerileri</p> <p>Erkekler kadınlara saygı gösterebilir. Eşimin daha anlayışlı olması. Erkeğin kişiliği iyi ise kadına sahip çıkar. Eşleri ikna edecek çalışmalar. Eşimle sorunlarımızı çözemiyoruz. Dayak olmasın. Haklarımızı bize versinler. Büyükler artık cahilce davranmasın. Aile büyüğünü dinlemek. Aile ile konuşulsa dışarı çıkabilirim. Daha rahat çekinmeden konuşsam. Konuşarak eşimin izin vermesini sağlamak. Evde sözüm geçsin istiyorum. İzin almadan istediğim yere gidemiyorum. Galiba çekmek zorundayız, onlar erkek ne söylerlerse yapmak zorundayız. Kadın susup kocasının sözünden çıkmazsa. Erkek eve gelir getirmezse kadın hiçbir şey yapamaz. Eşimin işi iyi olursa evde baskı ve şiddet olmaz. İşe girip çalışırsam eşimin dili kısa olur. Kadın erkek birlikte çalışırsa. İdarem olsaydı kaynımla evlenmezdim. Kocalarının dertlerini çekmek zorundalar dayanmaları lazım. Kadınlar erkeksiz yaşayamaz çözüm yok. Kadınların sözü geçmediğinden çözüm yok. Kadınlara günahıdır, onlara hak verilsin. Kumalık olmasın. Rahat etmek istiyoruz. Kendimizi yönetmek istiyoruz. Kadınların birlik olması. Belediyenin sığınma evleri açması. Devletin koruma evleri açması. Devlet iki evlilik yapanları cezalandırsın. Kadın haklarına yönelik yeni kanunlar. Danışmanlık hizmeti. Eşlerini evden uzak tutmak.</p>
---	---

istiyorum.
Çocuklarımla ilgili kararlarda fikrimi söylesem.
Çocuklar büyünce sorunları biter.
Çocuklar büyüüp evlenip giderse rahatlıyoruz.
Çocuklar sakın olsaydı.
Çocuklarımla buraya istiyorum.

Sağlık sorunlarına çözüm önerileri

Daha iyi tedavi.
Daha iyi bakım, daha iyi hastanede bakım.
Hastalığımızla ilgilenilsin.
Sağlık merkezlerinin sayısının artırılması.
Doktora gidebilecek şartların sağlanması.
Hastayım sorunlarımı çözüyorum.
Özel doktora gidebilmek.
Eşimin daha iyi bir doktora tedavi olması.
Kocamın tedavi olup daha iyi çalışması.
Özürlü çocuğuma bakıcı tutmak.
Rahatsızlığım nedeniyle temizlik yapamıyorum.
Beni doktora götürecek biri olsa.

Eğitimle ilgili sorunlara çözüm önerileri

Eğitim merkezleri olması.
Çocukların eğitimi için gereken ortam.
Bütün kız çocuklarının okutulması.
Devlet kız çocuklarının okutulmasına yardım etsin.
Şu an eğitim imkanı olsa gitmek isterdim.
Çocuklarımla bana okuma yazma öğretmedi, belki bir kursa giderim.
Kadının ister şehir ister köyde olsun mutlaka eğitim görmesi sağlanmalı.
Eğitimle meslek sahibi olunur.
Bilinçlendirilmeli.
Eğitimli olsaydım, isteğimle evlenir bu hayatı sürdürmek zorunda kalmazdım.
Kadın haklarına yönelik eğitici çalışmalar.
Çocuk eğitimi kursları.
Aile planlaması ve kadın hastalıkları konusunda eğitim.
Güzel şeyler öğretsinler.
Erkekler eğitilsin.
Erkeklerin kadın hakları konusunda bilgilendirilmesi.
STK'ların erkekleri eğitmesi.

Köye geri dönüşe ilişkin çözüm önerileri

Köydeki evlerin tekrar yapılıp geri dönmek.
Köye geri dönmemiz sağlanırsa geçimimizi eskisi gibi olur.
Köyümüzü yakanlar yeni köyler yapıp bizi yerleştirsin.

Diğer

Bilmiyorum.
Fikri yok.
Aklıma hiçbir şey gelmiyor.
Allah çözsün.
Mucize gerek.
Böyle gelmiş böyle gider, çözülmez.
Çözülemez, toplumsal bir sorun.
Ev hanımıyım bir şey yapamam.
Eşim yaşasaydı böyle olmazdı.
Avrupa'ya girilmeden çözülmez.
STK'lar bir şeyler yaptıklarını düşünüyorlar bizlere hiç kimse gelmiyor.
Dışarı çıkma şansım yok
Tutuklulara af

AİLENİN EN ÖNEMLİ SORUNLARI

<p>Ekonomik temelli sorunlar Açlık, çaresizlik. Gelir azlığı. Geçim sıkıntısı. Eşimin işsiz olması. Eşime bir iş. Eşime daha iyi bir iş. Eşimin başka illerde çalışması. Eşimin rahatsız olmasına rağmen çalışması. Düzenli iş olmaması. Evin tüm yükünü üstlenmek. Maaş olmaması. Maaşıma zam. Yoksulluktan kavgaya ediyoruz. Geçim sıkıntısı yüzünden eşler arası kavgaya. Dul kalmam, her akşam ne pişireceğimi düşünüyorum.. Bakkala borçlu olmak. Borçlarını ödeyememek. Elektrik borçlarının olması. Su borcumuzun olması. Oğullarımı evlendirirken borçlandım. Evimiz dar. Evim yok. Evimizin kullanılamaz durumda olması. Evimizin tapusu olmaması nedeniyle yıkılma korkusu. Kirada oturmak. Evimin rutubetli ve dar olması. Banyo, mutfak ve tuvaletin evin dışında olması Buzdolabının olmaması. Çamaşır makinem, eşyam yok Yakacağımızın olmaması. Soba ve yakacak olmaması Daha rahat bir yaşam.</p> <p>Çocuk temelli sorunlar Çocuklarımın geleceği. Çok çocuk olması. Çocuklarıma bakamıyorum. Çocuğumun işsiz olması. Çocuklarımla uzakta çalışması. Anne yazın köye çalışmaya gidince duyulan özlem. Çocuğumun olmayışı. Çocuklarımla geçimsizliği. Çocukların yaramazlıkları.</p>	<p>Sağlık sorunları Sağlık sorunları nedeniyle düzenli çalışamama. Sağlık sorunları nedeniyle eşimin çalışmaması. Yeşil Kart'ının olmaması. Çocuğumun hastalığı. Çocuğun özürlü olması. Büyük oğlunun bir kolunun olmaması. Büyük oğlunun hasta olması. Kızına daha iyi tedavi imkânı. Özürlü çocuklarımla ihtiyaçları. Anne ve babanın yaşlı ve yatalak olması. Eşimin akli dengesinin yerinde olmaması. Eşimin böbrek hastası olması. Eşimin gözlerinde rahatsız olması. Eşimin hasta olması.</p> <p>Eğitimle ilgili sorunlar Ailenin büyük çoğunluğunun okumamış olması. Çocuklarımla okutamama. Çocuklarımla okumaması. Çocuklarımla iyi okullarda okuyamaması. Eşimin kız çocuklarımla okumasına izin vermemesi.</p> <p>Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, aile içi anlaşmazlıklar/ şiddet, kültürel/sosyal yaşamla ilgili sorunlar Aile içi huzursuzluk, uyuşmazlık. Şiddetli geçimsizlik. Kadınlara değer verilmemesi. Evimin kalabalık olması. Etilerin bir arada oturması. Akrabalar arası anlaşmazlık. Eşimin ailesi bize haksızlık yapıyor. Eşler arası sorunlar. Eşinin evi terk etmesi. Eşinin başka bir kadınla birlikte olup, onlara sahip çıkmaması. Eşimin kötü alışkanlıkları. Eşimin alkolik olması. Kocamın beni terk etmesi. Kocam ve çocuklarımla beni üzüyor. Eşim burada olsaydı. Yaşadığım ortamdan memnun değilim. Dert üstüne dert geliyor.</p>
---	--

	<p>Gezememek. Diğer Göç etmek zorunda kalmamız. Meslek sahibi olamama.</p>
--	---

AİLENİN SORUNLARINA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Ekonomik temelli sorunlara çözüm önerileri

Aile bireylerinin çalışması.
Diyarbakır'da fabrikaların açılması.
Çalışabileceğimiz iş memleketimizde olsa.
Daha çok çalışarak.
Daha iyi iş.
Devlet iş imkânları açarsa canla başla çalışırız.
Devlet işi daha güvenli, devletin açtığı işlere gideriz.
Çocuklara iş imkânı.
Burada işimiz olsa başka yere gitmeyiz.
Anneye sürekli iş.
Çalışabileceği küçükte olsa bir iş.
Çalışarak.
Devlet işsizlik sorununu çözebilir.
Eşimin işi burada olsa.
Eşimin işi sigortalı olsa.
İşadamlarının fabrika ve iş alanı açması.
İşsizlik çözülmürse huzursuzlukta kalmaz.
Belediye ve devletin bu konuda yardım etmesi.
Belediyeden oğluma iş.
Borçların ödenmesi.
Çalışıp para kazanarak ev alabiliriz.
Okuyan diğer çocukları da okuldan alıp işe vereceğim.
Devlet ve belediye sahip çıkmalı.
Devlet yardım etse iyi olur, sermayemiz olmayınca hiçbir şey yapamıyoruz.
Dullara maaş bağlanması.
Daha iyi geçinmek için yardım.
Devletin tüm çocuklarımıza maaş bağlaması.
Yakıt yardımı.
Kim yardım edecekse etsin.
Kocama sakatlık maaşı.
Daha iyi ve rahat yerlerde yaşamak.
Daha güzel evlerde oturmak.
Bize uygun evler yapılsın.
Devletin zorunlu göç edenlere ev vermesi.
Belediye bize ev yapsın.
Belediyenin yeni konutlar yapması.
Belediyeden ev yapmamıza izin vermesi.
Devlet tapu sorununu çözebilir.
Devlet ev versin.
Belediye bize ev yapsın.
Belediyenin yeni konutlar yapması.
Belediyeden ev yapmamıza izin vermesi.
Devlet tapu sorununu çözebilir.
Devlet ev versin.
Devletin arsalarına ev yapması ve bize vermesi.

Sağlık sorunlarına çözüm önerileri

Daha iyi tedavi olmak.
Hastaneye doktora gitsem.
Daha çok para olsa daha rahat tedavi ettirebilirdik.
Devletin eşimi çok iyi doktorlara tedavi ettirmesi.
Eşimin daha iyi bir doktora tedavi olması.
Param olsa kızımı özellerde tedavi ettiririm.
Çocukların tedavisi mümkün olsaydı.
Çocuğum tedavisi için Yeşil Kart istiyorum.
Çocuğum yok, Yeşil Kart'la tedavi olamıyorum.
Özürlü çocuğumun ihtiyaçlarının karşılanması.
İlaçlar yurt dışından geldiğinden alamıyorum.
Aile planlaması.
Doktorlar çözüm olmadığını söylüyor.

Eğitimle ilgili sorunlara çözüm önerileri

Çocuklarım okutulsun .
Devletin eğitim konusunda yardım etmesi.
Çocuklarım istediği gibi okumalı.
Çocukların iyi okullara gitmesi.
Çocukların özel okullarda okutulması.
Çocuklarımıza gittiğimiz yerlerde okul olsun.
Yakında okul olsa kızımı yollardım.
İşadamları ve devlet çocuklarıma burs versin.
Okuma yazma kurslarına kızları yollamak için ailelerin iknası.
Evde kavga edilmemesi için okulda eğitim verilse.
Cahillikten kurtulsunlar.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, aile içi anlaşmazlıklar/ şiddet, kültürel/sosyal yaşamla ilgili sorunlara çözüm önerileri

Birbirimize karşılıklı saygılı olmamız.
Aile anlarsa huzur olur.
Ailece oturup konuşarak.
Daha anlayışlı olabilirler.
Herkes birbirini sevse.
Kadına daha çok değer verilebilir.
Para olsa huzursuzluk olmaz.
Ailece oturup konuşarak.
Daha anlayışlı olabilirler.
Herkes birbirini sevse.
Kadına daha çok değer verilebilir.
Para olsa huzursuzluk olmaz.
Aileden sorumlu bakanın bu sorunla ilgilenmesi.

Devletin ev alma imkânı sağlaması.
Devletin evsizlere ev vermesi.
Devletin konut konusunda fakirlere özel koşullar yaratması.
Büyük bir evimiz olsa.
Devlet iş bulursa para kazanıp buzdolabı alırım.
Ekonomik durum düzelirse taşınmak.

Çocuk temelli sorunlara çözüm önerileri

Çocuklarıma gelecek sağlayabilsem.
Çocuklarla iyi konuşmak.
Çocukların söz dinlemesi.
Çocuğumu bırakacak yerim olsa çalışırım.
Çocuklarımı yanımda istiyorum
Çocukların ihtiyaçlarının alınması.
Bakabileceğim kadar çocuk yapsaydım.
Daha az çocuk.
Daha önce bu konuda bilgim olsaydı yedi çocuk yapmazdım.
Keşke bir çocuğum olsaydı.

Ailece oturup konuşarak.
Yaşlı insanlar için huzur evleri.
Nüfusun az olması.
Eşimi ikna edersem buradan çıkarız.
Kalabalıktan ilgisizlik.

Köye geri dönüşler

Köye geri dönmek.
Köyümüze dönersek çözülür.
Köye dönmemiz, yetkililerin hem maddi hem manevi destek sunması.
Köydeki evi devletin onarması.
Evleri yakılanlara ev yardımı.
Devlet köyümüzü yapıp paramızı versin.
Devlet madem köyümüzden çıkardı sahip çıksın.
Devletin köyleri yakılanlara ev vermesi.
Devletin köyü yeniden inşa etmesi.
Köyümüz yakıldığı için mahkemedeyiz, mahkemeyi kazanırsak köye ev yaparız.
Tazminatlarımız ödenirse çözülür.

Diğer

Bilmiyorum.
Fikri yok.
Hiçbir şey düşünemiyorum.
Hiç ümidim yok.
Allah yardım ederse gelirimiz artar.
Çözüm için geç.
Hiçbir problem yok.
Üzülmemek, hiçbir şey için meraklanmamak

MAHALLENİN EN ÖNEMLİ SORUNLARI

Mahallenin geleceği ve yapılar ile ilgili sorunlar (konut, kahve v.b)

Evimin yıkılma ihtimali var bize bir şey söylemiyorlar.
Evsiz kalma korkusu.
Sur dibindeki evlerin yıkılması.
Tapu yok, tapuların verilmesi.
Köyden hiçbir farkı yok.
Eski yapıların olması.
Evimin karşısında kahve olması.
Evlerin iç içe ve yıkık olması.
Gecekondular evlerde yaşanması.
Köyden kente göçenlerin hepsi buraya geliyor.
Yıkıntılar sorun.
Fırın olmaması.
Pazarımız yok.
Pazar bize çok uzak
Sokaklarımız düzensiz.
Taziye evinin olmaması.

Yol, su, elektrik ve ulaşım imkânları

Altyapının bozuk olması.
Bozuk yollar.
Caddelerin tozlu olması.
Çamur olması.
Hizmetin iyi yapılmaması.
Belediye yol yapımını yarım bıraktı.
Minibüsümüz yok.
Buradan hastaneye araba olmaması.
Elektrik kesintisi.
Su sorunu.
Trafo yetersiz.

Sosyal alanların sınırlılığı/ olmayışı

Çocuk parkının olmaması.
Çocukların oyun alanı.
Çamaşır evleri yetmiyor.

Çevre sağlığı

Çevre temizliği.
Çok kirli.
Çöp bidonlarının olmaması.
Çöplerin toplanmaması.
Çöp dökülmesin.
Çöpler sokağa atılıyor.
Moloz ve çöplerin temizlenmemesi.
Bakımsızlık ve kirlilik.

Çocuk temelli sorunlar

Çok çocuk olması.
Komşunun çok çocuğunun olması.
Çocuklar arasındaki anlaşmazlıklar.
Çocukların sokaklarda sürünmesi.
Çocukların yaramazlıkları, gürültüleri.
Madde bağımlısı çocukların çok olması

Eğitimle ilgili sorunlar

Eğitimsizlik, cehalet.
Okulların yetersizliği.
Okul kalabalık.

Kültürel/sosyal yaşamla ilgili sorunlar

Komşular arası ilişkiler.
Kötü komşuluk ilişkileri.
Mahallede kadınlar arası kavga.
Dışarı çıkamamak.
Gençlerin başıboş olması.

Mahallede güvenli yaşam

Hırsızlık.
Güvenlik olmaması.
Harabelerde köpek beslenmesi.
Kavga ve soytarısı bol bir mahalle.

Ekonomik temelli sorunlar

Geçim sıkıntısı.
Maddi sıkıntı.
İşsizlik ve yoksulluk.
Kadınların işsizliği.
Tüm yoksulların bir yerde olması.
Yardımların eşit dağıtılmaması

Diğer

Derdimi anlatacağım kimse yok.
Mahallede hiçbir sorun yok.

<p>Devamlı akan pis su. Kanalizasyon sorunu. Sinek ve sivrisineklerin çok olması. Hayvan kemsinden dolayı koku var. Kaçak hayvan kesimi. Komşuların hayvan beslemesi. Çevre düzenlemesinin olmaması. Çevre gürültüsü. Çok kalabalık. Evimi temizlerken evden giden sudan</p>	
--	--

MAHALLENİN SORUNLARINA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

<p>Mahallenin geleceği ve yapılar ile ilgili sorunlara (konut, kahve v.b) çözüm önerileri</p> <p>Belediyenin iyi denetim yapması. Belediye yıkıntıları kaldırsın. Belediyenin her alanda yardım etmesi. Harabe evlerin yıkılmasını sağlasınlar. Evimiz yıkıldığında bize ev versinler. Evleri kötü durumdakilere ev verilsin. Başka yerde konutlar yapılsın oraya taşınalım. Tapular veya evlere ödediğimiz paralar geri verilsin. Param olsa evimi satar giderim. Belediye fırın açsın. Belediyenin fırınlarından yararlanma. Hayvan besleyicilerinin şehir dışına çıkarılması. Ucuz alışveriş merkezi yapılması. Devletin çözüm bulması</p> <p>Yol, su, elektrik ve ulaşım ile ilgili sorunlara çözüm önerileri</p> <p>Belediye'nin, OFİS gibi, bu mahalleye de önem vermesi. Belediye böyle yerlere daha fazla önem göstermeli. Belediye bizim kapımızın önünü de yapsın. Belediye çöpleri konutlardaki gibi evlerden toplasın. Belediye her yeri yaptı bu mahalle yarım kaldı. Belediye sokaklarımızı düzenlesin. Belediye ve DİSKİ'den çözüm bekliyoruz. Belediye çöp poşeti dağıtsın. Belediyenin asfalt sorununu çözmesi. Direkt hastaneye giden arabalar. Hat minibüsleri buraya da uğrasa. Mahallenin içine kadar araba gelsin. Belediye gerekenleri yapmıyor. Belediye, muhtar, milletvekilleri çözsün. Belediye ve devlet ortak çözebilir. Devletten yardım ve destek bekliyoruz. Belediye çözer Muhtardan çözüm bekliyoruz. Elektrik daha az kesilse. Ek trafo yapılması. Kaçak elektrik kullanılmaması.</p>	<p>Çocuk temelli sorunlara çözüm önerileri</p> <p>Anne babaların ilgilenmesi. Park olsa çocuklar gider bu kadar kalabalık olmaz.</p> <p>Eğitimle ilgili sorunlara çözüm önerileri</p> <p>Beceri, eğitim kursların açılması. Kadınların eğitilmesi.</p> <p>Sağlık ile ilgili sorunlara çözüm önerileri</p> <p>Sağlık Bakanlığı. Sağlıkçılar daha sık gelmeli. Sağlık Bakanlığı daha sık denetim yapsa.</p> <p>Kültürel/sosyal yaşamla ilgili sorunlara çözüm önerileri</p> <p>Karşılıklı anlayış. Birbirlerine saygılı olsunlar. Çevredekiler daha anlayışlı olabilirdi. Komşular daha yardımsever olabilir. Birbirini rahatsız edenler cezalandırılsın.</p> <p>Mahallede yaşam güvenliği ile ilgili sorunlara çözüm önerileri</p> <p>Devlet daha çok güvenlik sağlayabilir. Devlet güvenlik tedbiri alırsa çözebilir. Emniyet hırsızlıklara duyarlı olsun. Polisler güvenliği sağlayabilir. Gece güvenliğinin artırılması. Güvenliğin sağlanması.</p> <p>Ekonomik temelli sorunlara çözüm önerileri</p> <p>İşadamlarının desteği ile. Mahalleye yardım geldiğinde herkese dağıtılsın. Muhtar yardımları eşit dağıtsın.</p> <p>Göç ile ilgili sorunlara çözüm önerileri</p> <p>Göç edenlere daha iyi bir yerleşim. Göç edenler başka semtlere de dağıtılmalı.</p> <p>Diğer</p> <p>Biz çözebiliriz. Devlet bize sahip çıkmalı. Evlerimize gelip halimizi sorsunlar. Seçimlerde oy için gelenler çözsün.</p>
--	---

Sosyal alanların sınırlılığı/ olmayışına ilişkin çözüm önerileri

Belediye yapsın.

Belediye yeni bir çamaşır evi açsın.

Çamaşır evinden daha çok kişinin yararlanması.

Tandırların yerine fırın konulması.

Belediyenin park yapması.

Çocuk parkı yapılması.

GELİNEREN YERLEŞİM YERİNE GERİ DÖNÜŞE İLİŞKİN ÖNEMLİ SORUNLAR

<p>Güvenlik ile ilgili sorunlar Can güvenliği. Dönmeye korkuyorum. Güvenli değil, evimiz yandı tamir edemeyiz. Asayişin olmaması. Korkuyoruz yine köye gelmelerinden. Yaşadıklarımızı tekrar yaşamaktan korkuyoruz. Devlet izin vermiyor. Herhangi bir engel yok. Hiçbir engel yok. Köy yakıldı. Köy yakıldı yeniden yapılsa. Savaş bitmeden gidilmez.</p> <p>Konut ve alt yapı sorunları Devlet ev verirse dönerim. Devlet evimizi hayvanlarımızı verirse giderim. Devlet yaktığı arazimi ve evimi yeniden verse. Elektrik, su, okul ve yol olsa. Ev yok. Ev yapamıyoruz. Evi onaracak para olması. Evim yakıldı. Evimizi, tarlamızı geri verirlerse. Gidecek yerim yok. Köy oturulacak halde değil. Köyde kimse kalmadı. Köy boş.</p> <p>Eğitim olanakları Çocuklar okula gidiyor. Çocuklarımın geleceğinin olmaması. Köyde lise yok. Okul, sağlık ocağı olmaması. Sağlık ve eğitim hizmetleri yetersiz.</p> <p>Geçim kaynakları (arazi, barınak, sulama) Arazim, evim olsa dönerdim. Devlet ihtiyaçlarımızı karşılırsa giderim. Eski koşullar karşılanırsa. Bağ, bahçe, toprak yok. Ev, hayvan ve arazi olmaması. Ev, hayvan, bağ, bahçe yok niye dönelim. Ev, hayvan karşılayacak para verirlerse giderim.</p>	<p>Korucu varlığı Korucular köyde. Korucular var. Köy korucularının yardım ve güvenlik sağlayamaması.</p> <p>Ailevi sorunlar/sosyal sorunlar Ailevi sorunlardan dolayı dönemeyiz. Dedikodu yüzünden dönemiyoruz. Eşimin ağabeyleri bizi köyden çıkardı. Kan davası yüzünden iki tarafta köye dönemiyor. Kan davası. Köylüler bizi istemiyor. Köylüler ile anlaşamıyoruz. Kimsemiz yok gitmem, korkuyoruz.</p> <p>Köy ve kent yaşamı arasındaki farklılık kaynaklı sorunlar Artık köyde yapamıyoruz. Çocuklar büyüdü orada yaşayamazlar. Çocuklar şehre alıştı. Köyde yaşam zor. Köyde yaşanacak ortam yok. Köyün işi çok. Şehre alıştık, köye uyum sağlayamayız. Yaşanacak ortam yok.</p> <p>Diğer Gitmem, artık hiçbir iş yapamıyorum. Hiç kimsem yok. Köy halkına daha ilgi gösterilip dertleri ile ilgilenilebilir. Köy iyi değildi ondan göç ettik. Köy satıldığı için bir daha dönemeyiz. Zenginler fakirleri istemiyor. Ağalar kötü.</p>
--	--

<p>Toprağımı işletecek g¼c¼m yok. Geçim sıkıntısı. Geçinemeyiz. İş, tarla hayvan yok. K¼yde bir şeyim yok, geçinemiyorum. K¼yde çalışamıyorum. K¼yde fazla varlığımız yok. K¼yde hiçbir iş yok. Tek geçim kaynağım olan hayvancılığı yapamayacak olmam. Yoksulluk ve can g¼venliđi.</p>	
---	--